ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İNGİLTERE VE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YAPISININ KARŞILAŞTIRILMASI

Güney TUNÇ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Şuay Nilhan AÇIKALIN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

MAYIS 2023

ankara
HBM

İNGİLTERE VE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YAPISININ KARŞILAŞTIRILMASI

Güney TUNÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

MAYIS 2023

ETİK BEYAN

“Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.”

Güney TUNÇ
10.05.2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetiminde Denetim Programında 2163409003 numralı öğrencisi Güney TUNÇ tarafından hazırlanan "**İngiltere ve Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Yapısının Karşılaştırılması**" başlıklı tez çalışması 10/05/2023 tarih ve 10:30-11:30 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüriler tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	**Ret**
Başkan (Prof. Dr. Fırat PURTAŞ/AHBVÜ):	X	
Üye (Doç.Dr. Şuay Nilhan AÇIKALIN/AHBVÜ):	X	
Üye (Doç. Dr. Oğuz GÜNER/AYBÜ):	X	

İNGİLTERE VE TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ YAPISININ KARŞILAŞTIRILMASI

(Yüksek Lisans Tezi)

Güney TUNÇ

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Mayıs 2023

ÖZET

Özellikle son yıllarda sivil toplum kuruluşları ve paydaş sayılarının günden güne artması sonucunda, toplum içindeki önemleri, katkıları, çalışma ve faaliyet alanları artmıştır. Sivil toplum kuruluşları içerisinde yer alan dernekler, en yaygın olan ve en çok toplumsal tabana yayılan örgütlenme biçimi olarak kendini göstermektedir. Dernekler sivil toplum kuruluşu olarak sadece Türkiye'de değil tüm ülkelerde yaygın bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiltere'deki bu örgütlenme, hayır kurumu olarak ortaya çıkmaktadır. Sivil toplum kuruluşları demokratik ve gelişmiş ülkelerde daha çok geliştiği ve yaygınlaştığı, dolayısıyla ülkenin demokrasisine ve kalkınmışlığına daha fazla katkıda bulunduğu bir gerçektir. Ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarının; yapısı, kuruluşu ve denetimi de bu kuruluşların gelişmelerini etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu itibarla, sırasıyla Türkiye'deki dernekler ile İngiltere'deki hayır kurumlarının; kuruluşu, faaliyetleri, organları, yapısı ve denetimi üzerinde durularak bu iki sivil toplum kuruluşu arasındaki mevcut farklılıklar ile benzerlikler gösterilmeye çalışılmış ve yapılan çalışma sonucunda, derneklerin etkinlikleri, denetimi, yapısı ve işleyişine yönelik alanlar değerlendirilmiş ve uygulamada yaşanan bazı sorunlar tespit edilip ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye'deki derneklerin ve sivil toplum sektörünün gelişmesine katkı sağlamak ve yaşanan sorunların giderilmesine yardımcı olmak amacıyla hayata geçirilmesi muhtemel olan bazı öneriler, düzenlemeler, değişiklikler ve yenilikler detaylı olarak sonuç kısmında yer almıştır.

Bilim Kodu	:	111610
Anahtar Kelimeler	:	Dernekler, Hayır Kurumları, İngiltere, Sivil Toplum, Sivil Toplum Kuruluşları, Dernek Yapısı, Dernek Denetimi.
Sayfa Adedi	:	123
Tez Danışmanı	:	Doç. Dr. Şuay Nilhan AÇIKALIN

COMPARISON OF THE STRUCTURE OF NON-GOVERMENTAL ORGANIZATIONS

(M.Sc. Thesis)

Güney TUNÇ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

May 2023

ABSTRACT

Especially in recent years, as a result of increasing day by day in the number of non-governmental organizations and their stakeholders, their importance in the society, their contributions, their fields of work and activity have increased. Associations within non-governmental organizations show themselves as the most common and the most widespread form of organization. As a non-governmental organization, associations emerge as a common form of organization not only in Turkey but also in all countries. It is a fact that non-governmental organizations have improved and become more widespread in democratic and developed countries, thus contributing more to the democracy and development of the country. Non-governmental organizations in the countries; The structure, establishment and auditing of these institutions are also an important factor affecting the development of these institutions. In this regard, respectively, associations in Turkey and charities in England; By emphasizing the establishment, activities, organs, structure and auditing of these two non-governmental organizations, the existing differences and similarities between these two non-governmental organizations were tried to be shown and as a result of the study, the activities, auditing, structure and functioning of the associations were evaluated and some problems experienced in practice were determined and tried to be revealed. In order to contribute to the development of associations and the non-governmental sector in Turkey and to help overcome the problems experienced, some suggestions, regulations, changes and innovations that are likely to be implemented are included in detail in the conclusion part.

Science Code	:	111610
Key Words	:	Associations, Charities, UK, Civil Society, Non-Governmental Organizations, Association Structure, Association Audit.
Page Number	:	123
Supervisor	:	Doç. Dr. Şuay Nilhan AÇIKALIN

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

İÇİNDEKİLER vi

1. GİRİŞ 1

2. SİVİL TOPLUM VE KURULUŞLARI 5

2.1. Sivil Toplum Kavramı ve Önemi 5

2.2. Sivil Toplum Kuruluşları 11

2.2.1. Vakıflar 13

2.2.2. Siyasi Partiler 19

2.2.3. Sendikalar 21

2.2.4. Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları 25

2.2.4.1. Odalar ve borsalar 28

2.2.4.2. Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları 30

2.2.4.3. Barolar 32

3. TÜRKİYE'DEKİ DERNEKLERİN KURULUŞU YAPISI VE DENETİMİ 35

3.1. Türkiye'deki Derneklerin Tanımı ve Yasal Dayanakları 35

3.2. Türkiye'deki Derneklerin Amacı ve Yapısı 38

3.2.1. Türkiye'deki Derneklerin Kuruluşu 44

3.2.2. Türkiye'deki Derneklerin Faaliyetleri 46

3.2.3. Türkiye'deki Derneklerin Organları 48

3.2.3.1. Genel kurul 49

3.2.3.2. Yönetim kurul 58

3.2.3.3. Denetim kurul 61

3.3. Türkiye'deki Derneklerin Denetimi 62

Sayfa

4. İNGİLTERE'DEKİ HAYIR KURUMLARININ KURULUŞU, YAPISI VE DENETİMİ 71

4.1. İngiltere'deki Hayır Kurumlarının Tanımı ve Yasal Dayanakları 71

4.2. İngiltere'deki Hayır Kurumları Amacı 74

4.3. İngiltere'deki Hayır Kurumlarının Kuruluş ve Kayıt İşlemleri 76

4.4. İngiltere'deki Hayır Kurumlarını Düzenleyen Kurumlar 83

4.4.1. Hayır İşleri Komisyonu (Charity Commission) 83

4.4.2. Ulusal Gönüllü Kuruluşlar Konseyi (National Council for Voluntary Organisations) 88

4.4.3. Hayırseverlik Finans Grubu (HFG) 89

4.4.4. Gelir ve Gümrük İdaresi Bağış Vergi Ekibi 89

4.4.5. Bağış Toplama Enstitüsü 90

4.4.6. Fon Yaratma Düzenleme Kurumu (Fundraising Regulator) 91

4.5. İngiltere'deki Hayır Kurumlarının Faaliyetleri, Organları ve Denetimi 93

5. SONUÇ VE ÖNERİLER 103

KAYNAKLAR 117

ÖZGEÇMİŞ 123

1. GİRİŞ

Sivil Toplum Kuruluşları, sivil sektörün gelişmesi ve çeşitlenmesi sayesinde ulusal ve uluslararası ekonomiler içerisinde sürekli olarak büyüyen ve çoğalan bir nitelik göstermektedir. İktisadi alanın büyüyen bir sektörü (üçüncü sektör) olmasının yanında halkın ve cemiyetin de büyük bir kesimini oluşturmaktadırlar. Günümüzde sivil toplum içerisinde yer alan birçok kuruluş bulunmaktadır. Bunlar; dernek, vakıf, sendika, siyasi parti, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları vb. şeklinde sayılabilir. Özellikle son yıllarda sivil toplum kuruluşları ve paydaş sayılarının günden güne artması sonucunda, toplum içinde önemleri de artmış ve sivil toplum kuruluşları önemli birer güç haline gelmeye başlamıştır. Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının sayısı, faaliyetlerinin kapsam ve içeriğinde de artış kaydedilmiştir. Bu kuruluşlar toplumdaki bireyler için gönüllülük esasına dayalı olarak faydalar sağlamakta ve toplumun mübrem unsuru haline gelmektedir. 1990'lardan sonra hem dünyada hem de ülkemizde sivil toplum kuruluşlarının çeşitlendiği, sayılarının çoğaldığı ve toplum içindeki etkinlikleri ile üye sayılarının arttığı görülmektedir (Coşkun-Acar, 2008: 161-165).

Birçok ülkede sivil toplumun yapısını, biçimini ve şeklini etkileyen önemli faktörler bulunmaktadır. Ülkelerin içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal yaşam, demokrasinin sağlıklı işlemesi, ülkenin tarihi ve politik geçmişi gibi birçok faktör bulunmaktadır (STK Algı Raporu, 2019: 21).

Ülkemizde sivil toplum kuruluşları içerisinde yer alan dernekler, en yaygın olan ve en çok toplumsal tabana yayılan örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. 1 Ocak 2023 tarihi itibarıyla toplam dernek sayısı 308.726'e ulaşmış olup faal olan derneklerin sayısı ise 101.841'dir (siviltoplum.gov.tr/dernek-sayıları). Derneklerin çalışma alanı yüzde 38,29 oranında mesleki ve sosyal dayanışma alanında yoğunlaşmaktadır. Derneklere üye olan kişi sayısı ise 1 Ocak 2020 tarihi itibariyle yaklaşık 7.500.000 kişidir (siviltoplum.gov.tr/derneklerin-yillara-gore-uye-sayilari). Görüldüğü üzere, ülkemizde dernek ve üye sayılarının toplamı dikkate alındığında yaşayan nüfusun büyük bir bölümünün herhangi bir şekilde derneklere üye oldukları ya da ilişkide bulundukları görülmektedir. Dernekler sivil toplum kuruluşu olarak sadece Türkiye'de değil tüm ülkelerde yaygın bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İngiltere'deki bu örgütlenme, hayır kurumu olarak karşımıza

çıkmaktadır. Bu kuruluşlar toplumsal yaşamın her alanında kendini göstermekte ve hissettirmektedir. Bireyler tek başlarına yapamayacakları işleri hayır kurumu veya dernek kurmak suretiyle ortak menfaatler doğrultusunda, karşılıklı dayanışma ve etkileşim içerisinde gerçekleştirebilmektedirler. Sivil toplum kuruluşların demokratik ve gelişmiş ülkelerde daha çok geliştiği ve yaygınlaştığı, dolayısıyla ülkenin demokrasisine ve kalkınmışlığına daha fazla katkıda bulunduğu bir gerçektir (Eraslan-Bertler, 2016: 99-100). Ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarının; yapısı, kuruluşu ve denetimi de bu kuruluşların gelişmelerini etkileyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

İngiltere, yerleşmiş bir sivil örgüt katılımı ile köklü bir sivil toplum kuruluşu geçmişine sahiptir. Sivil toplum kesimi İngiltere'de birden çok alanda farklı ve çeşitlilik göstermektedir. Fonlar, vakıflar ve hayır kurumları gibi kanuni olarak kayıt altında bulunan örgütlerin yanında kayıt altında olmayan gönüllü gruplar, sosyal konularda çalışan sosyal girişimciler, gayri resmi topluluklar ile sosyal eylemlerde yer alan vatandaşlar sivil toplum sektörünü oluşturmaktadır. Sivil toplum kuruluşları arasında ilk sırada hayır kurumları yer almaktadır. Kamu yararı amacı güden hayır kurumları Hayır İşleri Komisyonuna kayıt olmaktadır (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 46-47). Hayırseverlik Komisyonu'na kayıtlı 170.560 ana hayır kurumu (main charities), 15.166 bağlı (ilişkili) hayır kurumu (linked charities) olmak üzere toplamda 185.726 adet hayır kurumu bulunmaktadır. İlişkili hayır kurumu, bir hayır kurumu ile ilişki içerisinde çalışıp faaliyete bulunan ve mali raporları ilişkili olduğu hayır kurumunun mali raporları ile konsolide edilerek Hayır İşleri Komisyona veren kurumu ifade etmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2013: 81). Bu sivil toplum kuruluşlarında 941.942 mütevelli heyeti üyesi ve 5.461.257 gönüllü görev almaktadır. Ayrıca sektörde 1.385.710 kişi çalışmaktadır. Genel sektör geliri 76.920.052.734 Pound olurken genel sektör gideri 73.477.292.102 Pound olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere, 77 milyara yaklaşan gelir büyüklüğü ile bağış sektörü sürekli olarak büyümektedir. Yıllık 10.000 Pound'un altında hasılat elde eden ve sektör hasılatının %0.35'ini temsil eden 160.000'den fazla hayır kurumu bulunmaktadır. Öte yandan sektör içerisinde yer alan iki bine yakın hayır kurumu ise sektör hasılatının %50'sinden fazlasını temsil etmekte ve her biri 5 milyon Pound'un üzerinde hasılata sahip olmaktadır. Sektör içerisinde yer alan ve hasılat olarak en büyük on hayır kurumu (The Arts Council Of England, Lloyd's Register Foundation, The British Council, International Finance Facility For

Immunisation Company, The Chairities Aid Foundation, Save The Children International, Nuffiled Health, Cancer Research Uk, Cardiff University, United Church Schools Foundation) yılda 10 milyar Pound'un üzerinde gelire sahiptir. İngiltere'de gönüllü katılım fikri çok gelişmiştir, öyle ki her ay asgari bir defa gönüllü olarak çalışan ve görev alan birey sayısı yaklaşık 11 milyonu bulmaktadır. İngiltere'de sivil toplum kuruluşları için en çok bilinen ve tanınan model Hayırseverlik Modelidir (The Charity Commission, 2023). Bu hususlardan dolayı ülke seçimi olarak İngiltere ve sivil toplum kuruluşu olarak da İngiltere'deki hayır kurumları seçilmiştir.

Hayır kurumu ve dernek kurma faaliyetiyle birlikte bireyler; bir araya gelme, sosyal yaşam açısından ve toplumsal birlikteliği sağlama bakımından önemli bir sivil toplum faaliyetine katılmış olmaktadır. Bu durum bireyler arasındaki etkileşimi güçlendirmekte ve bireylerin birbirlerine karşı güvenlerini artırmakla birlikte ortak bir paydada buluşarak sağlıklı ve güvenli bir toplumun oluşmasına da katkı sağlamaktır Dernekler ve hayır kurumları, demokratik fonksiyon ve işlevlerinden ötürü, demokratik hayatın mübrem faktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu itibarla, dernekler ve hayır kurumları, demokrasinin doğru ve güvenilir bir şekilde işlemesini destekleyen önemli birer örgütlenme türü olarak görülmektedir (Gutmann, 1989; aktaran Eraslan-Bertler, 2016: 100-101).

Bu çalışmada, Türkiye'deki dernekler ile İngiltere'deki hayır kurumlarının; kuruluşu, faaliyetleri, organları, yapısı ve denetimi üzerinde durularak bu iki sivil toplum kuruluşu arasındaki mevcut farklılıklar ile benzerlikler gösterilmeye çalışılmış ve Türkiye'deki dernekler için yeni öneriler getirilmiştir. İngiltere'deki hayır kurumları üzerinden ülkemizdeki birden çok alanda faaliyette bulunabilen derneklerin etkinlikleri, denetimi, yapısı ve işleyişine yönelik yeni öneriler sunmak, faaliyet alanlarını değerlendirmek ve uygulamada yaşadığı sorunlara katkı sağlamak amacıyla bu çalışma ortaya konulmuştur.

Giriş kısmından sonra bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, dernek ve hayır kurumlarının birer sivil toplum kuruluşu olmaları münasebetiyle sivil toplum kavramı ve önemi hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca ülkemizdeki sivil toplum kuruluşları tek tek ele alınarak bu kuruluşlar hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde, "Türkiye'deki Derneklerin Kuruluşu, Yapısı ve Denetimi" ana başlığı altında; derneklerin tanımı, yasal dayanakları, kuruluşu, amacı, faaliyetleri, organları ve denetimi üzerinde durularak ayrıntılı olarak bilgilere yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, "İngiltere'deki Hayır Kurumlarının Kuruluşu, Yapısı ve Denetimi" ana başlığı altında; Hayır Kurumlarının tanımı ve yasal dayanakları, amacı, kuruluş ve kayıt işlemleri, faaliyetleri, hayır kurumlarını düzenleyen kurumları, organları ve denetimi konuları üzerinde ayrı ayrı durulmuştur.

Dördüncü ve son bölümünde ise, yapılan çalışmalar sonucunda elde edilen bilgiler değerlendirilerek var olan sorunlar tespit edilip ve yeni öneriler sunulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, ne gibi çalışmalar, düzenlemeler, değişikliler ve yenilikler yapılabileceği gösterilmiştir.

2. SİVİL TOPLUM VE KURULUŞLARI

2.1. Sivil Toplum Kavramı ve Önemi

Türkiye'de "sivil toplum kuruluşları" ya da "üçüncü sektör" kavramlarını daha iyi anlayabilmek için öncelikle bazı deyimlerin tanımına bakmak gerekmektedir. Öncelik sırasına göre sivil kurum olarak derneklerin ifade ettiği anlamlar bilinirken 1945 yılından sonra uluslararası hükûmet dışı kuruluşlar, 1992 yılından sonra üçüncü sektör, bağımsız sektör, vatandaşlar sektörü, gönüllü kuruluşlar sektörü, sivil toplum sektörü, sivil toplum örgütleri ve 1994 yılından sonra da sivil toplum kuruluşları gibi adlandırılan kuruluşların hareketine tanık olunmuştur (Ballar, 2019: 1337).

"Üçüncü sektör" 1990'lardan itibaren hızlı bir büyüme göstermiştir. Birçoğunun yardım endüstrisinin "küresel dernek devrimi" olarak tanımladığı şey, en az üç ana unsurla bağlantılıydı; devletin refah ve koruma sağlamada yaygın rolü, organize özel ve gönüllü aktörlerin sayısındaki ve ölçeğindeki büyüme ve yeni bilgi ve iletişim olanakları ile neoliberalizmin etkisiyle meydana gelen fırsatlar (Lauri, 2020: 28).

Bugüne kadar gelen uygulamalara bakıldığında sivil toplum kuruluşları ile üçüncü sektör deyimlerinin ağırlık kazandığı ve bu kavramların birçok söylem ve yazıda kullanıldığı görülmektedir. Genel bir ifade ile üçüncü sektör, kar amacı gütmeksizin gönüllü olarak amme faaliyetlerine katılan vatandaşları birleştirip bir araya getiren sektördür. Daha basit bir ifade ise kamu sektörü ile özel sektör dışındaki kuruluşların oluşturduğu bağımsız bir sektör olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü sektörü daha iyi ve kapsamlı olarak anlayabilmek için kamu sektörü ile özel sektörün tanımlamalarına da bakmak gerekmektedir. Kamu sektörü, devletin yönetim ve ekonomiye ilişkin işlevlerini yerine getirmek üzere yasalarla kurulan merkezi ve yöresel kamu tüzel kişilerinin oluşturduğu sektördür. Örneğin TBMM, bakanlılar, yüksek mahkemeler, belediyeler, köyler, kamu iktisadi teşebbüsleri. Özel sektör ise, piyasada yani ekonomi alanında kar amaçlı işler yapan ve kamu dışında kalan iş alanındaki özel kişilerin ya da kuruluşların oluşturduğu sektördür. Örneğin anonim, limited, kolektif ve komandit şirketler ile şahıs şirketleri (Ballar, 2019: 1337). Tüm bu açıklamalar çerçevesinde sivil toplum (üçüncü sektör) kavramını şu şekilde tanımlayabiliriz; piyasa mekanizması dışında, devletten ayrı ve bağımsız olan tüm kuruluş, örgüt, organizasyon, birlik ve grupları ihtiva eden kesimdir. Bu kapsama sendikalar, vakıflar, etnik gruplar, meslek birlikleri, siyasi partiler, ticaret odaları,

dernekler, dinsel organizasyonlar ve üniversite grupları girmektedir (Doğan, 2008; aktaran Eraslan-Bertler, 2016: 100-101).

"Yurttaş" manasına gelen sivil kelimesi, Latince "civis" kökünden türetilmiştir. Sivil sözcüğünün manasına bakıldığında, vatandaş ya da vatandaşlık kelimesi ile eşanlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir. Buradaki manasıyla sivil toplum, bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları yurttaşlar toplumu olmaktadır (Çopur, 2009; aktaran Aslan, 2010: 358-359).

Sivil toplum, bir devletin siyasi mekanizmasından bağımsız olarak devletin zorla desteklediği yapıların ve piyasanın özel ve ticari kurumlarının aksine, işleyen bir toplumun temelini oluşturan gönüllü sivil veya sosyal örgüt veyahut kurumların bütününden meydana gelmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), sivil toplumu; "devlet, piyasa ve aileden farklı, kar amacı gütmeyen kuruluş ve kurumları ifade eder. Sivil toplum kuruluşları, topluluk gruplarını, akademisyenleri ve araştırma kurumlarını, kültürel grupları, meslek birliklerini ve dini grupları içerir" şeklinde açıklamaktadır (Gupta, 2011: 363).

Sivil toplumun işlev ve fonksiyonunu gösteren, en eski ve kapsamlı tanımlardan biri de İngiltere'deki hayır ve yardımlarla ilgili düzenlemeleri ihtiva eden 1601 tarihli Yoksullara Yardım Kanunu (Act for Relief of the Poor)'nun giriş kısımda yer almaktadır. Buna göre sivil toplum kuruluşları şu işlev ve fonksiyonları üstlenmektedirler: "Yaşlılara, biçarelere ve fakirlere yardım, hastaların ve sakat askerlerin bakımı, okulların bakımı, köprülerin, kiliselerin, otoyolların, limanların tamiri, kurtarma faaliyetleri, evlenmemiş kızların evlendirilmesi, genç iş adamlarına ve meslek erbabına yardım, mahkûmlara yardım veya onların ıslahı, fakirlere yardım." (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 4-6).

İngiltere'deki Sivil Toplum Ofisi (Office for Civil Society), sivil toplumla ilgili politikalarından ve sivil toplum münasebetlerinden mesul olan kamu dairesidir. Bu ofise göre sivil toplum, "*devlet kontrolünden bağımsız olarak toplumsal değer sağlama amaçlı faaliyetlerde bulunan tüm birey ve organizasyonları içerir.*" şeklinde tanımlamaktadır (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 49).

Sivil toplum kavramına baktığımız zaman çoğunlukla askeri olanın zıttı olarak bilinmektedir. Sivil toplum kavramının böyle bilinmesi yanlış anlaşılmasından meydana gelmektedir. Nitekim Suat Ballar gibi bazı yazarlar, "sivil toplumun

karşıtının askeri toplum olmadığını, sivil toplum kavramının medeni yani şehirli olana denk geldiğini ve bunun karşıtının da gayr-ı medenilik olduğunu" ifade etmektedir (Mardin, 2008; aktaran Aslan, 2010: 359).

Sivil toplumu kavramı, en yalın şekliyle ortak ihtiyaçların giderildiği toplum manasına gelmektedir. Sanayi Devrimiyle birlikte kendini gösteren burjuvazi gibi yeni sınıfları açıklamak için kullanılan sivil toplum kavramı, yeni bir düzen öngören ve feodal düzene ikame olan kapitalizm düşüncesiyle beraber gelişmiştir. Sivil toplum, bir nevi devlet ile alakalı olan fakat iktidarı kazanmayı gaye edinen, devletten bağımsız, ayrı ve farklı bir toplumsal alan sunup, devlet, aile ve birey tarafından temsil edilmeyen müşterek menfaatlerin buluştuğu alanı ifade etmektedir. Sivil toplum, hem devletin dışında hem de piyasa ekonomisi haricinde kalan sınıf ve grupları ihtiva etmektedir. Diğer taraftan, sivil toplumun ilgilendiği alan, aile ile devlet arasında her türlü ilişki ve etkinliği değil, sadece kamusal faaliyet alan içinde gerçekleşen ve toplumsal ihtiyaçlardan meydana gelen kolektif etkinlik biçimlerini kapsamaktadır. Ayrıca literatürde ve pek çok kaynakta, sivil toplumun devletin mekanizmasının dışında olduğu kabul edilmiş fakat bununla birlikte yer ve faaliyet biçimi olarak hangi alanları içerdiği konusunda bir fikir birliğine varılamamıştır. Sivil toplum, devlet ile aile arasındaki kamusal faaliyet alanını gösteren, bağımsız, özerk, çoğulcu bir biçime sahiptir, buna ilave olarak, gönüllülük esasına dayanan ve devlet ile bireylerin karşılıklı anlaşmasını sağlayan sosyal örgütlenmelerden oluşan üçüncü sektör olarak tanımlanabilir (Aslan, 2010: 359-360).

Sivil toplum sektörünün, hem devletin hem de piyasa ekonomisinin dışında olması bu sektöre devletin müdahale etmeyeceği anlamına gelmemektedir. Sivil toplumun gelişmesi ve demokrasiye katkılar sağlaması amacıyla devletin bu gibi sivil örgütlemelerin önünü açacak düzenlemeler yapması gerekmektedir. Ancak bu şekilde sivil toplum bilinci kavramı gelişmiş olacaktır. Sivil toplumu başlangıçta kavramlaştıracak olan Adam Smith (1776) ve Georg Hegel (1821) gibi seçkin teorisyenler, onu son derece sorunlu bir alan olarak görmüşlerdi. Sivil toplumun ortaya çıkarabileceği pek çok sorunun farkındaydılar ve bu alana bir müdahale olmaksızın kendi kendini yeniden yapılandıramayacağını ifade etmişlerdir. (Neera, 2007: 612).

Bireyler sadece seçmenler olarak değil, her türlü sosyal ilişki ve yapıya katılan kişilerden meydana gelmektedir. Bu gibi sosyal ilişki ve katılımlar bir demokraside

önemlidir; çünkü demokrasinin sadece siyasi bir fenomen olmadığı ve sosyal sorunların sadece hükümetin endişesi olmadığı gerçeğini yansıtmaktadırlar (Raad voor het Regeringsbeleid, 2007: 119).

Türkiye'deki 'sivil toplum kuruluşu tanımları' ile ilgili olarak, kamuda çalışanlar ile yapılan bir anket sonucunda aşağıdaki tanımlar ortaya çıkmıştır:

- "Demokrasinin temel taşını oluşturan sivil yapılar,
- Devletin her zaman erişemeyebileceği bölgelere/alanlara ulaşan ve toplum yararına devlet hizmetlerinin geliştirilmesine katkıda bulunan devletten bağımsız topluluklar,
- Devlet ve toplum arasındaki bir köprü ve kanal,
- Belirli bir hedef etrafında bir araya gelen güçlü ve etkili bir grup birey,
- Toplumun ihtiyaç ve sorunlarının çözülmesine katkıda bulunmak için belirli bir gruba ses vermenin veya vatandaşların haklarını savunmanın bir yolu,
- Gönüllülük temelinde çalışan, toplumda farkındalık ve dayanışma geliştiren sivil kuruluşlar,"

Kamu çalışanlarının, sivil toplum kuruluşlarına bakışı, birbirini tamamlayan farklı tanımları ihtiva eden ve her biri adeta bir yapbozun parçalarına sahip olduğu görülmektedir. Yukarıda belirtilen sivil toplum kuruluşu tanımları ışığında, en yaygın olarak ön plana çıkan kelimeler şu şekilde sıralanabilir: dayanışma, köprü, problem çözme, farkındalık, demokrasi, gönüllülük, hak arama, bir araya gelme, toplumsal alan ve devletten bağımsız kelimeleri ön plana çıkmaktadır. Bu durum, kamu çalışanlarının sivil toplum kuruluşuna bakışını ve algısını da göstermektedir (STK Algı Raporu, 2019: 21).

Sivil toplum kavramı, piyasa mekanizması dışında ve devletten ayrı ve bağımsız olan tüm organizasyon, birlik ve kuruluşları ihtiva eder. Bu kapsama sendikalar, vakıflar, etnik gruplar, meslek birlikleri, siyasi partiler, ticaret odaları, dernekler, dinsel organizasyonlar ve üniversite grupları girmektedir (Doğan, 2008; aktaran Eraslan-Bertler, 2016: 100-101). Dernek kurma faaliyetiyle birlikte bireyler; bir araya gelme, sosyal yaşam açısından ve toplumsal birlikteliği sağlama bakımından önemli bir sivil toplum faaliyetine katılmış olmaktadır. Bu durum bireyler arasındaki iletişimi

ve etkileşimi kuvvetlendirmekle beraber bireylerin birbirlerine karşı güvenlerini de artırmakta ve ortak bir paydada buluşarak sağlıklı ve güvenli bir toplumun oluşmasına katkı sağlamaktır. Dernekler gönüllük esasına dayılı olarak bireylerin belirli bir amacı gerçekleştirmek maksadıyla imkânlarını bir araya getirip birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kuruluşlardır. Bireylerin bir araya gelip dernek kurmalarının en yalın ve anlaşılabilir sebebi, bilhassa günümüzde yalnızlaşan bireyler için, kendini ifade etme tarzı ve yararlı olma duygusuyla birlikte kendilerini iyi hissetmelerinin bir yolu olmasıdır. İnsanların bir araya gelip dernek kurmaları, dernek faaliyetlerine katılmaları ve derneklere üye olmaları onların artan bir şekilde mesleki, dini, sosyal, kültürel, spor, sağlık, eğitim, yardım, sanat ve müzik faaliyetlerine katılmalarının bir yoludur (Gutmann, 1989; aktaran Eraslan-Bertler, 2016: 100-101).

Günümüzde sivil toplum sektörü içerisinde yer alan birçok kuruluş bulunmaktadır. Bunlar; sendika, oda, vakıf, birlik, siyasi parti, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları dernek vb. şeklinde sayılabilir. Özellikle son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının sayılarının ve paydaş sayılarının günden güne artması sonucunda, toplum içinde önemleri de artmış ve sivil toplum kuruluşları önemli bir güç haline gelmeye başlamıştır (Coşkun-Acar, 2008: 164-165). Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının sayısı, faaliyetlerinin kapsam ve içeriğinde de artış kaydedilmiştir. Vakıflara benzer bir şekilde dernekler de, topluma faydalı amaçlar gerçekleştirmek adına kurulmuş olan kanuni ve meşru kuruluşlarıdır. Avrupa Birliği uyum müktesebatı sebebiyle kanunlaşan ve yürürlüğe konulan 5253 sayılı Dernekler Kanunu'yla beraber ülkemizde konfederasyon, federasyon, temsilcilik ve dernek gibi sivil toplum kuruluşlarının sayısının ve niteliklerinin hızla arttığı görülmektedir (Uçar, 2010: 33-34). 1 Ocak 2023 tarihi itibarıyla toplam dernek sayısı 308.726'e ulaşmış olup faal olan derneklerin sayısı ise 101.841'dir (siviltoplum.gov.tr/dernek-sayılar). Derneklere üye olan kişi sayısı ise 1 Ocak 2020 tarihi itibariyle yaklaşık 7.500.000 kişidir (siviltoplum.gov.tr/derneklerin-yillara-gore-uye-sayilari). Derneklerin çalışma alanı yüzde 38,29 oranında mesleki ve sosyal dayanışma, yüzde 18,03 oranında dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik ve yüzde 8,63 oranında spor ve sporla ilgili alanda yoğunlaşmaktadır (siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarina-gore-dagilimi, 2022).

Sivil toplum kuruluşları içerisinde yer alan dernekler, en yaygın olan ve en çok toplumsal tabana yayılan örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dernekler sivil toplum kuruluşu olarak sadece Türkiye'de değil tüm ülkelerde yaygın bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yaşamın her alanında kendini göstermekte ve hissettirmektedir. Bireyler tek başlarına yapamayacakları işleri dernek kurmak suretiyle ortak menfaatler doğrultusunda, karşılıklı dayanışma ve etkileşim içerisinde gerçekleştirebilmektedirler. Sivil toplum kuruluşların demokratik ve gelişmiş ülkelerde daha çok geliştiği ve yaygınlaştığı, dolayısıyla ülkenin demokrasisine ve kalkınmışlığına daha fazla katkıda bulunduğu bir gerçektir (Eraslan-Bertler, 2016: 99-100).

Dernek kurma hürriyeti, vatandaşların siyasal, sosyal ve toplumsal yaşama katılımını sağlayan en mühim hürriyetlerdendir. Dernek kurma hürriyetinde maksat, kamu yararı gözetilerek toplumun tüm kesimlerine veyahut belli bir çoğunluğuna yönelik faydalı faaliyetlerde bulunmasını sağlamaktır. Demokratikleşmiş ülkelerde derneklerin, demokrasiye katkısı göz ardı edilemez. Bilhassa günümüzde, sivil toplum bilincinin gelişmesi ve bu sektörün desteklenmesiyle birlikte derneklere atfedilen önem daha da artmıştır. Dernekler faaliyetlerini demokratik bir düzlemde, bağımsız bir şekilde ve serbestçe yapabilmelidirler. Bu itibarla, karar vericilerin, dernek kurma hürriyetinin gelişimine destek vererek bu hürriyetin kullanımını kolaylaştırmalı ve böyle bir yaklaşım içerisinde bulunmalıdırlar (Metin-Aslan, 2007: 272).

Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin 11. maddesinde, "Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü" düzenlenmiştir. Bu maddede, "herkesin barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahip olduğu" güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 20. maddesinde de "her şahsın muslihane toplanma ve dernek kurma ve derneğe katılma serbestisine malik olduğu ve bir derneğe mensup olmaya zorlanamayacağı" güvence altına alınmıştır (Genel Müdürlük, 2022: 2). Avrupa İnsan Hakları Sözleşme'nin 11. maddesi genel ifade içeren hükümler olduğu için dernek kurma özgürlüğünün kapsamı Sözleşme içtihatlarına bırakılmıştır. "Dernekler, demokratik işlevlerinden dolayı, demokratik toplumun mübrem unsurlarından biri olarak görülmektedir. Bu anlamda dernekler, demokrasinin sağlıklı işlemesini sağlayan en önemli örgütlenme türlerinden birini oluşturmaktadır. Avrupa İnsan

Hakları Sözleşmesi kapsamında ilgili organlarının kararlarından açıkça anlaşıldığı üzere, dernek kurma özgürlüğünün kullanılmasında özgürlük asıl, sınırlama ise istisna olarak kabul edilmiştir" (Metin-Aslan, 2007: 272).

Birçok ülkede sivil toplumun yapısını ve biçimini etkileyen önemli faktörler bulunmaktadır. Ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ve siyasal yaşam, demokrasinin sağlıklı işlemesi, ülkenin tarihi ve politik geçmişi gibi birçok faktör bulunmaktadır. Ülkemizde kamu görevlileriyle yapılan bir anket sonucuna göre ise, sivil toplumun yapısını ve biçimini etkileyen en önemli faktör %64,49 ile 'eğitim seviyesi' olmuştur. Bunu %53,41 oran ile 'ülkenin ekonomik gelişimi', % 36,65 ile de ülkede uygulanan yasal düzenlemeler takip etmiştir (STK Algı Raporu, 2019: 21).

İster ülkemizde ister İngiltere'de olsun sivil toplum sektörü; hak ve hürriyetler, insan hakları, demokrasi, ekonomik gelişme, ekonomik ve sosyal kalkınma vb. süreçlere önemli katkıları olan bir sosyal oluşumdur ve kendini sürekli güncellemeye ve geliştirmeye devam etmektedir.

2.2. Sivil Toplum Kuruluşları

Son yıllarda "üçüncü sektör" deyimi genellikle hayır işleri, farkındalık oluşturma, sosyal yardım, gönüllülük ve bir araya gelme amaçlarını tanımlamak üzere kullanılmıştır. Bu tanımlamaya giren ve kazanç amacı taşımayan organizasyonlar; sendikalar, dernekler, ticaret odaları, siyasi partiler, meslek birlikleri, etnik gruplar, vakıflar, sosyal girişimciler, dini gruplar vb. içermekte olup "Sivil Toplum Kuruluşları"nı oluşturmaktadır (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 3).

Sivil toplum kuruluşlarının özelliklerini gözden geçirdiğimizde, bağımsız oldukları ve Devletin bir parçası olmadıkları; kazanç amacı güden hükmi şahsiyeti haiz olan kişilerinden farklı olarak doğrudan kendi şahıslarına menfaat sağlamayan ortak bir amaç etrafında örgütlenmiş bireylerden oluştukları ve partiler üstü oldukları görülmektedir. İşlevlerine bakıldığında ise,

- Kamuoyu oluşturmak suretiyle bireylerin istemlerinin yerine getirilmesine ve bu istemlerin ilgililer tarafından dikkate alınmasına yardımcı olmak,
- Çoğulcu bir katılım ve toplum yapısının oluşturulmasında rol oynamak,
- Gerek serbest piyasa ekonomisinin, gerekse de devlet uygulamalarının direttiği bazı mekanizmalara karşı etkin bir koruma rolüne sahip olmak,

- Sadece muhalefet ve protesto grupları olmakla yetinmeyip devletin yapamadığı ya da yapmak istemediği birçok görevi yapmak,

olduğu ortaya çıkmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının temel sorunları ise bilgiye ulaşmakta ve paylaşmakta sıkıntıya düşmeleri, daha objektif kaynaklara gereksinim duymaları, finansman sistemi nedeniyle bağımsızlıklarından özveride bulunma zorunda kalmaları, eğitimli ve yetenekli kapasitelerinin çok az olması nedeniyle kuruluş, proje hazırlama yürütme ve benzeri işlevleri başarılı olarak yapamamaları şeklinde sıralanmaktadır (Ballar, 2019: 1345).

Özellikle son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının sayılarının ve paydaş sayılarının günden güne artması sonucunda, toplum içinde önemleri de artmış ve sivil toplum kuruluşları mali imkân ve paydaş sayıları açısından birer güç haline gelmeye başlamışlardır. Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının sayısı, faaliyetlerinin kapsam ve içeriğinde de artış kaydedilmiştir (Coşkun-Acar, 2008: 164). 1 Ocak 2023 tarihi itibarıyla toplam dernek sayısı 308.726'e ulaşmış olup faal olan derneklerin sayısı ise 101.841'dir (siviltoplum.gov.tr/dernek-sayılar). 11 Ağustos 2022 tarihi itibariyle yeni vakıf sayısı ise 5.655'dir (vgm.gov.tr/yeni-vakıfların-yıl-bazında-dağılımı). Derneklere üye olan kişi sayısı ise 1 Ocak 2020 tarihi itibariyle yaklaşık 7.500.000 kişidir (siviltoplum.gov.tr/derneklerin-yillara-gore-uye-sayilari). Derneklerin çalışma alanı yüzde 38,27 oranında mesleki ve sosyal dayanışma alanında yoğunlaşmaktadır (siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarina-gore-dagilimi). Yeni vakıflar ise daha çok eğitim ve sağlık alanında faaliyet göstermektedir. Ülkemizde toplam 6,3 milyona yakın kooperatif ortağı (üyesi) ile 38 farklı alanda faaliyet gösteren 50 bini aşkın kooperatif bulunmaktadır (Selçuk, 2019). Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının işçi ve kamu görevlileri sendikaların üye sayılarına ilişkin Resmi Gazete'de yayımlanan 1 Temmuz 2022 tarihli tebliğine göre, 11 farklı hizmet kolunda toplam 2.746.681 memurdan 1.994.845'i sendikalı memur olup, sendikalaşma oranı %72.63'tür, 20 farklı işkolunda toplam 15.987.428 işçiden 2.123.685'i sendikalı işçi olup, sendikalaşma oranı %14.26 olduğu görülmektedir (Sendikaların Üye Sayıları Hakkında Tebliğ, 2023). Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, 1 Ocak 2023 tarihi itibariyle faal bulunan 122 siyasi partinin üye sayılarını 12 Mayıs 2022 tarihi itibariyle 14.515.337 kişi olarak açıklamıştır (yargitaycb.gov.tr). Ayrıca dernek ve vakıf esas alındığında Türkiye'de her 659 kişiye bir sivil toplum kuruluşu düştüğü görülmektedir.

Görüldüğü üzere, ülkemizde sendika, vakıf, siyasi parti, dernek ve kooperatiflerin üye sayılarının toplamı dikkate alındığında yaşayan nüfusun büyük bir kesiminin herhangi bir şekilde sivil toplum kuruluşlarına üye oldukları ya da ilişkide bulundukları görülmektedir (Coşkun-Acar, 2008: 164).

Sivil toplum kuruluşlarından olan dernekler, ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alındığından ayrıca burada yer verilmemiştir. Diğer sivil toplum kuruluşlarından olan vakıf, sendika, siyasi parti ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına yer verilmiştir.

2.2.1. Vakıflar

Türk Medeni Kanunu'nda vakıf kavramı; *"Gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal topluluklarıdır.*" şeklinde tanımlanmışken; pek çok kaynaktaki tanımlar birbirine benzemekte ve genel itibariyle vakıf, "bir malı mülkiyetten çıkarıp menfaatlerini belli şartlarla, ebedi olarak bir hayır cihetine tahsis etmektir" şeklinde ifade edilmektedir (Yıldız, 2019: 159). Buradaki amaç gerçek ve hükmi şahsiyeti haiz olan kişilerin mal veya haklarını sürekli ve belirli bir amaca tahsis etmektir. Vakfın gayesi; anlaşılabilir olmalı, hukuka adaba ve ahlaka uygun, makul, belirli ve süreklilik arz etmelidir. Vakfın kurulup tüzel kişilik kazanmasıyla birlikte, vakfa tahsis edilen mal varlığı artık şahsi tasarruftan çıkıp tahsis edildiği amaç doğrultusunda kullanılmaya başlanmaktadır. Söz konusu hüküm doğrultusunda kurulan, yasalara aykırı olmayan ve amaçlarını gerçekleştirmek üzere kurulan vakıfların, kar amacı gütmemeleri ve vakfedenlerin gönüllü olarak kamu görevlerine katılmaları göz önünde tutulduğunda, sivil toplum kuruluşu olarak üçüncü sektör kapsamına girdikleri kuşkusuzdur (Ballar, 2019: 1339).

Türkiye'deki mevzuat hükümlerine göre günümüzde faal olan vakıf türlerine değinecek olursak, vakıflarla ilgili son kanuni düzenleme olan ve 2008 yılında kanunlaşarak yürürlüğe giren 5737 sayılı Vakıflar Kanunu'nun ilgili maddelerinde; yeni, cemaat, mülhak, esnaf ve mazbut olmak üzere beş çeşit vakıftan söz edilmektedir. Esnaf (1), cemaat (167), mülhak (255), mazbut (41.550) ve yeni vakıf (5.906) olmak üzere toplam vakıf sayısı 47.879 tanedir. Bunlardan esnaf, cemaat, mülhak ve mazbut vakıfları 1926 yılında yürürlüğe konulan Medeni Kanunu'ndan önce kurulmuş vakıfları; yeni vakıflar ise söz konusu kanundan sonra kurulmuş olan

vakıfları ifade etmektedir. Yani 1926 yılında yürürlüğe giren kanundan sonra kurulan bütün vakıflar yeni vakıf olarak adlandırılmaktadır. Mazbut vakıfların dışında kalan diğer vakıfların kendi yönetim organları bulunmaktadır. Cemaat vakıflarının yönetimi ilgili gayrimüslim vatandaşlarımızın kendi aralarından seçtikleri mensupları tarafından yerine getirilmektedir. Mülhak vakıfların yönetimi ise, vakfedenin soyundan gelen ve mütevelli olarak adlandırılan kişilerce yönetilmektedir. Sayısı günümüzde yaklaşık 41.550'yi bulan mazbut vakıfların yönetimi ise tek bir tüzel kişilik halinde Vakıflar Genel Müdürlüğünce yürütülmektedir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022).

Kurulacak vakıfların kuruluşu, faaliyeti ve çalışma alanları ile ilgili hükümler 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, Türk Medeni Kanunu Hükümlerine Göre Kurulan Vakıfların Tescil ve İlanı Hakkında Tüzük, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu, Vakıflar Yönetmeliği ve diğer vakıflarla ilgili meri mevzuatta yer almaktadır. Vakfı meydana getiren en önemli iki madde; hukuka, adaba ve ahlaka uygun, belirli, anlaşılabilir ve devamlılığı sağlayabilecek bir amaç ve bu amacı gerçekleştirmek üzere tahsis edilen bir malvarlığıdır. Anayasanın esas prensiplerine, Anayasa ile tanımlanan niteliklere, hukuka, ahlâka, ulusal birliğe ve çıkarlara ters düşecek şekilde vakıf kurulamayacağı gibi, belli bir ırk veya cemaat üyelerine destek olmak için de vakıf kurulması mümkün bulunmamaktadır. Vakfa tahsis edilecek malvarlığı vakfın sürekliliğini sağlayacak durumda ve vakfın amacına ulaşmasında yeterli olmalıdır. Türk Medeni Kanununda sayılan gerçek ve tüzel kişiler vakıf kurabilirler. Vakfın kurucusu gerçek kişi ise Kanunda tanımlanan fiil ehliyetine sahip olması gerekirken, kurucu tüzel kişi olması halinde fiil ehliyetine sahip olmakla birlikte kuruluş statüsünde vakıf kurabileceğini ve vakfa mal varlığı tahsis edebileceğini belirten bir hüküm bulunması zorunludur. Vakıf kurma iradesi iki yöntemle ortaya konulabilmektedir. Birincisi noterde düzenlenecek resmi bir senet, ikincisi ise ölüme bağlı tasarruftur. Gerçek veya tüzel kişilerin vakıf kurma iradesi noterde düzenlenecek resmi bir senetle ortaya konulabilir. Düzenlenen resmi senedin bir örneği noter tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğüne yedi gün içerisinde gönderilir. Vakfeden kişi vakıf kurma iradesini gösteren resmi senedin düzenlenmesinden sonra mahkemeye başvurur. Ölüme bağlı tasarruf yöntemiyle vakıf kurulması ise vakfedenin ölümünden sonra tescil işleminin yapılması ile gerçekleşir. Bu yöntemle kurulan vakıflarda vakıf kurulmasına esas belgenin bir nüshası yedi gün içerisinde sulh hâkimi tarafından Vakıflar Genel Müdürlüğüne gönderilir ve ilgililerin veya sulh hâkiminin bildirimi ile ya da Vakıflar Genel

Müdürlüğünce resen mahkemeye başvurulur. Vakıf yetkili asliye hukuk mahkemesine başvurularak sicile tescilinin yapılması ile tüzel kişilik kazanmaktadır. Bunların dışında özel kanun yoluyla da vakıf kurulabilir. Vakıflar özel hukuk tüzel kişisidir ve Türk Medeni Kanunu'nun 48. maddesinde yer alan tüm hak ve yetkilere sahiptir. Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğünün vesayeti altında olmayıp denetimi altındadır. Vakıfların faaliyetleri denetim makamı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından denetlenmektedir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022).

Türk Medeni Kanunu'nun 106. Maddesinde, vakıf senedinin içeriğinden bahsedilmiştir. Söz konusu maddeye istinaden vakıf senedinde; "vakfın adı, amacı, bu amaca özgülenen mal ve haklar, vakfın örgütlenme ve yönetim şekli ile yerleşim yerinin" gösterilmesi kanunen zorunlu hale getirilmiştir. Vakfın adı; ahlaka, yasaya, hukuka ve adaba aykırı olmamalı ve vakfın amacı ile uyum sağlamalıdır. Bireyleri, vakfın gayesi hususunda yanlış ya da yanıltıcı izlenimler uyandıracak isimler vakfın adı olarak konulamaz. Her hangi bir kamu kuruluşunun ya da kamu kurumunun ismi de vakfın adına verilemez. Vakfın gayesi; anlaşılabilir olmalı, hukuka adaba ve ahlaka uygun, makul, belirli ve süreklilik arz etmelidir

Vakfa özgülenen mal varlığı, vakfedene yani kurucu olana ait mal ve haklar olmalı ve amacı en azından başlangıç itibari ile gerçekleştirmeye yetmelidir. Kurulacak vakfa tahsis edilecek mal varlığı nakit para ise öncelikle Vakıflar Yönetmeliğinin 111. maddesinin ilgili bendine istinaden; Vakıflar Meclisinin 510/481 sayılı ve 10.12.2021 tarihli olurları ile 2022 yılı için asgari nakit para sınırı 90.000,00 TL olarak belirlenmiştir. Söz konusu para kuruculardan birinin banka hesabına yatırılıp, vakıf tüzel kişiliği adına bloke konularak hesap özetinin tescil müracaatı yapılan mahkemeye tevdi edilmektedir. Tahsis edilen mal varlığı taşınır ya da taşınmaz bir mal ise değerinin belirlenmesinin mahkemece yaptırılması ve ilgili kütük veya sicillere vakıf namına kayıt veya tescili sağlanmalıdır. Vakfın tüzel kişilik kazanmasıyla beraber artık vakfa özgülenen mal varlığı artık vakıf tüzel kişiliğine geçmektedir. (vgm.gov.tr/vakif-nasil-kurulu, 2023).

Vakıf, vakfın yerleşim yerinde bulunan asliye hukuk mahkemesi nezdinde tutulan sicile tescil edilmek suretiyle hükmi şahsiyet kazanmaktadır. Vakıfların hükmi şahsiyetleri, hak ve fiil ehliyetlerine sahip olması anlamına gelmektedir. Hak ehliyeti medeni haklardan yararlanma kabiliyetidir. Fiil ehliyeti ise medeni hakları bizzat

kullanabilme ehliyetidir. Vakıflar fiil ehliyetini organları aracılığı ile kullanabilirler. Bu organlar, Türk Medeni Kanunu'nun 109. maddesinde *"Vakfın bir yönetim organının bulunması zorunludur. Vakfeden, vakıf senedinde gerekli gördüğü başka organları da gösterebilir."* şeklinde sayılmıştır. Vakfın yönetilmesinin kolaylaştırılması açısından, maksadının kapsamına ve çalışma alanlarına uygun olarak yönetim organı, mütevelli heyeti ve bir de denetim biriminin olması önerilmektedir. Vakfın organlarının kaç kişiden meydana geleceği hususu ile toplanma ve karar yeter sayılarının kaç kişi ile olacağı hususu senet belgesinde gösterilmesi ve oluşturulan organların yetki ve görevlerinin sarih bir şekilde belirtilmesi halinde, vakfın işleyişinde sıkıntıya düşülmesine engel olunacaktır. Ayrıca, vakıf organlarında görev alacak olan kamu personelleri, bu görevlerinin ifası sırasında kamudaki unvanlarını kullanmaları yasaktır. Yönetim Kurulu olmadan fiil ehliyeti kullanımı söz konusu olamaz. Organların kurulması ile birlikte fiil ehliyetini kazanan vakıflar; vakıf adlarının korunmasını isteyebilir, dava ehliyeti ve davada taraf ehliyetine sahip olabilir, hukuk âleminde hukuki sorumluluk doğuran işlemler yapabilir, kısacası cins, yaş, hısımlık gibi yaradılışların gereği olarak insana özgü olanların dışında bütün hak ve yükümlülüklere sahiptirler. Ayrıca kanun zorunlu organ ile görev ve sorumluluklarının neler olacağını belirtmiştir. Bu zorunlu organ dışından başka adlar altında organların oluşturulabileceği konusunda vakıflara serbestlik sağlanmıştır (Ballar, 2019: 357).

Vakfın çalışmalarının ve faaliyetlerinin bilfiil yürüttüğü merkezin bulunduğu yer aynı zamanda vakfın yerleşim yeri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca bu yerleşim yerinin vakfın senedinde de sarih bir şekilde ve ayrıntılı olarak yazılması zaruridir. Mahkeme, Medeni Kanunu'nun 102. maddesi gereğince; Vakıflar Genel Müdürlüğünün görüşünü alarak, dosya üzerinden gerekirse vakfedeni dinlemek veya bilirkişi incelemesi yaptırmak suretiyle vakfın sicile tesciline karar vermektedir. Mahkeme, vakfa tahsis edilen mal varlığının korunması adına gerekli tedbirleri kendiliğinden almaktadır. Ayrıca mahkeme, tescile veya tescil isteminin reddine ilişkin olarak verdiği kararı, resmi vakıf senediyle beraber Vakıflar Genel Müdürlüğüne kendiliğinden tebliğ etmektedir (vgm.gov.tr/vakif-nasil-kurulu, 2023).

Vakıflara üyelik yoktur hükmü 17.04.2008 tarihindeki Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmiştir. Söz konusu kararda, vakıflarda üyelik olmayacağı hükmü

anayasaya ve kanunlara aykırı olduğu belirtilerek, gerçek ve hükmi şahısların vakıflara üye olmalarının önü açılmıştır.

> "Anayasa'nın 2. maddesinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olduğu belirtilmiştir. Hukuk devleti, eylem ve işlemleri hukuka uygun olan, insan haklarına dayanan, bu hak ve özgürlükleri koruyup güçlendiren, her alanda adil bir hukuk düzeni kurup bunu geliştirerek sürdüren, Anayasa'ya aykırı durum ve tutumlardan kaçınan, hukukun üstün kurallarıyla kendini bağlı sayan ve yargı denetimine açık olan devlettir.
> Anayasa'nın 13. maddesinde, "*Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz*" denilmiştir.
> Anayasa'nın "*Dernek kurma hürriyeti*" başlığını taşıyan 33. maddesinde de,
> "*Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.*
> *Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz.*
> *Dernek kurma hürriyeti ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir.*
> *…*
> *Birinci fıkra hükmü, Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri mensuplarına ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde Devlet memurlarına kanunla sınırlamalar getirilmesine engel değildir.*
> *Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır*." denilmiştir.
> Anayasa'nın 33. maddesinde, herkese, önceden izin almaksızın dernek kurma, derneklere üye olma ya da üyelikten çıkma özgürlüğü tanınmıştır. Maddede vakıflara üyelik konusunda açık bir düzenlemeye yer verilmemiş ancak son fıkrada, bu madde hükümlerinin vakıflarla ilgili olarak da uygulanacağı belirtilmiştir. Derneklerin ve vakıfların kuruluşları, amaçları, işlevleri, işleyişleri ve yönetimleri aynı değil ise de, Anayasa'nın 33. maddesinin birinci ve son fıkraları birlikte değerlendirildiğinde, herkesin, vakıflara üye olma özgürlüğüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.
> Anayasa'nın 13. maddesinde, temel hak ve özgürlüklerin, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabileceği öngörüldüğünden, vakıflara üye olma özgürlüğünü ortadan kaldıran itiraz konusu kural Anayasa'ya aykırılık oluşturmaktadır.
> Açıklanan nedenlerle itiraz konusu kural, Anayasa'nın 2., 13. ve 33. maddelerine aykırıdır; iptali gerekir" (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2008:E.2005/14 K.2008/92).

2008 yılında kanunlaşarak yürürlüğe konulan 5737 Sayılı Vakıflar Kanunu ile birlikte vakıflarda iç denetim mekanizması öngörülmüştür. Mezkûr kanunun "*Vakıfların denetimi"* başlıklı 33'üncü maddesinde, *"Mülhak, cemaat, esnaf vakıfları ile yeni vakıflarda iç denetim esastır. Vakıf; organları tarafından denetlenebileceği*

gibi, bağımsız denetim kuruluşlarına da denetim yaptırabilir. Vakıf yöneticileri, en az yılda bir defa yapılacak iç denetim raporları ile sonuçlarını, rapor tarihini takip eden iki ay içerisinde Genel Müdürlüğe bildirir. Vakıfların amaca ve yasalara uygunluk denetimi ile iktisadî işletmelerinin faaliyet ve mevzuata uygunluk denetimi Genel Müdürlükçe yapılır. Vakfın tüm iş ve işlemleri iç denetim kapsamındadır. İç denetim, vakıf faaliyetlerinin mevzuata ve vakfın stratejik planına uygun olarak yürütülmesini; kaynakların etkili, ekonomik ve verimli kullanılmasını; bilgilerin güvenilirliğini, bütünlüğünü ve zamanında elde edilebilirliğini sağlamayı amaçlar. İç denetim vakfın risk yönetim ve kontrol süreçlerinin etkinliğini değerlendirerek sistemli ve disiplinli bir yaklaşımla vakfın amaçlarına ulaşmasına yardımcı olmaktadır" denilmek suretiyle iç denetimin kapsamı ve çerçevesi belirtilmiştir.

İç denetim faaliyeti, "vakfın vakfiye, 1936 Beyannamesi ve vakıf senedinde yazılı şartlara ve yürürlükteki mevzuata uygun yönetilip yönetilmediği, işletme ve iştiraklere sahip olan vakıflarda bu işletme ve iştiraklerin sınai, iktisadi ve ticari esas ve gereklere uygun tarzda idare edilip edilmedikleri, rasyonel bir şekilde işletilip işletilmedikleri, vakfın denetime tabi tüm birimlerinin işlem, hesap ve mali tablolarının genel kabul görmüş muhasebe ilkeleri ile Vakıflar Genel Müdürlüğünce belirlenen usul ve esaslara uygun olup olmadığı hususları dikkate alınarak defter, kayıt ve belgeleri üzerinden ve gerektiğinde işlem yapılan üçüncü şahıslarla hesap mutabakatı sağlanarak yürütülür" (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022).

Bununla birlikte iç denetimin mekanizmasının yanında vakıflar için dış denetim mekanizması da öngörülmüştür. "Vakıflar, Vakıflar Genel Müdürlüğünce dış denetim kapsamında denetlenmektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü, her vakfı en az iki yılda bir defa denetler. Bu denetimler, vakıfların senetlerindeki hükümleri yerine getirip getirmedikleri, vakıf mallarını amaca uygun biçimde yönetip yönetmedikleri, vakıf gelirlerini amaca uygun olarak harcayıp harcamadıkları yönünde yapılmaktadır. İşletmelere sahip olan vakıflarda, bu işletmelerin bilançoları ile kar ve zarar hesapları ve bunların sınai, iktisadi ve ticari esas ve icaplara uygun tarzda idare edilip edilmedikleri verimli ve rasyonel bir şekilde işletilip işletilmedikleri incelenir. Bu denetimler sırasında idare uzuvlarının vakfa zarar verici hareketleri olup olmadığı da araştırılmaktadır. Ayrıca vakıf yöneticileri, yılsonundan itibaren altı ay içerisinde yapılacak iç denetim rapor ve sonuçlarını Vakıflar Yönetmeliğinin Ek-7'deki forma

uygun olarak düzenleyerek rapor tarihini takip eden iki ay içerisinde ilgili Vakıflar Bölge Müdürlüğüne göndermekle yükümlüdürler" (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2022).

Ayrıca Cumhurbaşkanının emriyle çalışan Devlet Denetleme Kurulu, vakıflarda her türlü idari denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturma yapma yetkisine sahiptir.

2.2.2. Siyasi Partiler

19. yüzyıldan itibaren günlük hayata kullanılan fırka kelimesi siyasi parti manasında kullanılmıştır. Parti kavramının kaynağı Latince pars kelimesinden gelmektedir (Özkan, 1970: 147). Siyasi parti kavramı kanuni düzenlemeyle tanımlanmıştır. Siyasi Partiler Kanunu'nun 3'üncü maddesinde siyasi partiler kavramı yer almaktadır ve şu şekilde tanımlanmıştır: "Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır." Ayrıca Anayasa'da da "siyasi partilerin demokratik hayatın mübrem unsuru olduğu söylenerek, demokrasi için ne kadar önemli kuruluşlar olduğu" açıkça vurgulanmak istenmiştir (Erdem, 2017: 3017).

Bununla birlikte, siyasi partilerin anayasal bir kuruluş olarak hukuksal değerlendirilmesi ve nasıl bir tür kişiliğe sahip olduğu hususu da önem arz etmektedir. Anayasa Mahkemesi bir kararında siyasi partileri, kamu menfaatine çalışan kuruluşlar olarak nitelendirmiştir (E.1968/26, K.1969/14). Mahkemenin bilahare izleyen bir kararında, vermiş olduğu içtihadı değiştirerek siyasi partileri, fonksiyonel bir kritere göre yorumlayarak, çok sınırlı bir şekilde, yürüttükleri hizmetin kamu hizmeti sayılabileceğine vurgu yaptıktan sonra; siyasi partilerin birer kamu kurumu olarak kabul edilemeyeceğini belirtilmiştir. İlave olarak Anayasa Mahkemesi siyasi partileri Anayasanın öngördüğü kurumlar olarak değerlendirmiş ve Anayasanın bu oluşumlara verdiği değer, demokratik siyasi hayatın mübrem unsurları olmaları dolayısıyla olduğu vurgulanmıştır (E.1970/12, K.1971/13).

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, 1 Ocak 2023 tarihi itibariyle faal bulunan siyasi parti sayısını 122 olarak açıklamıştır. Faal olan 122 siyasi partinin üye sayıları

ise 12 Mayıs 2022 tarihi itibariyle 14.515.337 kişi olarak açıklamıştır (yargitaycb.gov.tr).

Anayasa, siyasi partilerin demokratik yaşamın mübrem unsuru olduğuna yer vererek, demokrasi için ne kadar mühim birer sivil hareketler olduğunu ifade etmeye çalışmıştır. Modern demokrasiler için mübrem unsurlardan olan siyasi partiler, tüm modern demokratik ülkeler de olduğu gibi Türkiye de bu husus genel kabul görmüş bir hakikattir. Mübrem unsurlar olarak siyasi partiler, pek çok gaye etrafında toplansalar da, en esas gayeleri; ülke yönetimini elde etmek veya ülke yönetimine ortak olmaktır. "Bu sebeple siyasi partilerin ülke çapında örgütlenmeleri ve kendi öneri ve politikalarını geniş halk kitlelerine ulaştırmaları gerekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesi için de ciddi bir mali kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Demokrasi için bu kadar önemli olan ve ülke yönetiminde de söz sahibi olan bu kuruluşların gelir kaynaklarının neler olduğunun da belli olması gerekmektedir. Ayrıca sürekli kuruluşlar olan siyasi partilerin ayakta durabilmeleri için mali açıdan yeterli güce sahip olmalarına bağlıdırlar" (Karakoç, 2018: 79).

Siyasi Partiler Kanunu'nun "*Siyasi partilerin seçimlere katılması"* başlıklı 36'ncı maddesinde, *"siyasi partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubunun bulunması şarttır. Bir ilde teşkilatlanma, merkez ilçesi dâhil o ilin ilçelerinin en az üçte birinde teşkilat kurmayı gerektirir."* hükmü bulunmaktadır. Kanun maddesinden de anlaşılacağı üzere, siyasi partilerin ülkemizde seçimlere girebilmesi için 41 ilde örgütlenmesi gerekmektedir. Bu örgütlenme zorunluluğu ise, siyasi partiler için mali kaynağın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Yüksek Seçim Kurulu tarafından açıklanan 2022 Temmuz ayı verilerine göre, Türkiye'de faal bulunan 122 siyasi partiden 27'sinin seçime girme yeterliliğine sahip olması siyasi partilerin mali kaynak yetersizliğinden dolayı seçimlere giremediğini desteklemektedir.

Anayasanın *"Siyasi partilerin uyacakları esaslar"* başlıklı 69'uncu maddesinde, "*siyasi partilerin ticari faaliyetlere girişemeyeceği ve yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alamayacağı"* hüküm altına alınmıştır. Siyasi partilerin ülkemizde seçimlere girebilmesinin mali kaynak gerektirdiğini düşündüğümüzde ve

yukarıda yer verilen anayasa hükümleri dikkate alındığında devletin siyasi partilere yardım yapması kaçılmaz bir zaruret olarak görülmektedir. Zira anayasanın "*Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma"* başlıklı 68'inci maddesinde, "Devlet, siyasi partilere yeterli düzeyde ve hakça mali yardım yapar" hükmü bulunmaktadır.

Anayasanın *"Siyasi partilerin uyacakları esaslar"* başlıklı 69'uncu maddesinde de, siyasi partilerin elde etmiş oldukları gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gerektiğini, Anayasa Mahkemesi tarafından partilerin mal edinimleri ile hasılat ve harcamalarının kanuna uygun olup olmadığını denetlendiği ve Anayasa Mahkemesinin bu denetim görevini yerine getirirken Sayıştay'dan yardım alacağı hüküm altına alınmıştır. Görüldüğü üzere, siyasi partilerin elde ettiği hasılat, yaptığı harcama ile edindikleri mal varlıkları Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmektedir.

2.2.3. Sendikalar

Sendika kelimesinin kaynağı, Yunan ve Roma hukukunda kullanılan "Syndic" kelimesine dayanmaktadır. Bu kelime genellikle, birliğin temsilini sağlamakla görevli kimseler için kullanılmıştır. Türk iş hukukunda sendika kelimesi ise bir yandan işveren bir yandan işçi birliklerini ifade etmek maksadıyla kullanılmaktadır (Esenler-Bozkurt, 2017: 63).

Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nda Sendika, "işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için en az yedi işçi veya işverenin bir araya gelerek bir işkolunda faaliyette bulunmak üzere oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır. Konfederasyon ise, değişik işkollarında en az beş sendikanın bir araya gelerek oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kuruluşu" ifade etmektedir.

Anayasamızın 51. maddesinde "sendika kurma hakkı" kenar başlığı altında, *"çalışanlar ve işverenler, üyelerinin çalışma koşullarında, sosyal ve ekonomik hak ve menfaatlerini muhafaza etmek ve daha da geliştirmek için evvelden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara özgürce üye olma ve üyelikten özgürce çekilme haklarına sahip olduğu"* hüküm altına alınmıştır. Bununla birlikte, "sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri, Cumhuriyetin temel niteliklerine ve demokrasi esaslarına aykırı olamayacağı" vurgulanmıştır. Görüleceği üzere,

sendika kurma ve bunlara üye olma hakkı anayasal bir hak olarak düzenlenmiştir (Esenler-Bozkurt, 2017: 35).

Sendikalar anayasanın ilgili maddesi gereğince serbest ve ihtiyari olarak kurulmaktadır. Sendikalar kurulacağı ildeki Valiliğe başvurarak tüzük ile birlikte gerekli belgelerini ilgili Valiliğe vermeleriyle tüzel kişilik kazanmış olacaklardır. Burada, Valiliğe tüzüğü kabul etmeme gibi bir tasarruf yetkisi tanınmamıştır. Hukukumuzda sendikalar için serbest kuruluş sistemi öngörülmüştür. Öngörülen bu serbest kuruluş sistemi sendika hakkının düzenlendiği uluslararası hukuk ve belgelere uyum sağladığı görülmektedir (Esenler-Bozkurt, 2017: 92).

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığının işçi ve kamu görevlileri sendikaların üye sayılarına ilişkin Resmi Gazete'de yayımlanan 1 Temmuz 2022 tarihli tebliğine göre, 11 farklı hizmet kolunda toplam 2.746.681 memurdan 1.994.845'i sendikalı memur olup, sendikalaşma oranı %72.63, 20 farklı işkolunda toplam 15.987.428 işçiden 2.123.685'i sendikalı işçi olup, sendikalaşma oranı %14.26 olduğu görülmektedir (Sendikaların Üye Sayıları Hakkında Tebliğ, 2023).

Sendikalar, görevlerini yerine getirmeleri ve fiil ehliyetlerini kullanabilmeleri için diğer tüzel kişiler gibi bazı organlara sahip olması gerekmektedir. Medeni Kanun'un 51. maddesinde, hükmi şahsın iradesi, ancak oluşturulacak organlar vasıtasıyla kullanılabileceği, organlar, hukukî işlemleri ve diğer bütün fiilleriyle hükmi şahsiyeti borç altına sokabileceği ve kusurlu fiillerinden dolayı ayrıca şahsi olarak sorumlu oldukları düzenlenmiştir. Sendikaların kanunen mecburi organları; disiplin kurulu, denetleme kurulu, yönetim kurulu ve genel kuruludur. Söz konusu bu organların kanun gereği oluşturulması zorunludur. Bu organların dışında ayrıca ihtiyari olarak da organlar oluşturulabilir. Ancak zorunlu organların görev ve sorumlulukları ihtiyarı organlara devredilse bile sorumluluk bu organlarda kalmaya devam edecektir (Esenler-Bozkurt, 2017: 138).

Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun *"Kuruluşların denetimi ve şeffaflık"* başlıklı 29'uncu maddesinde, "sendika ve konfederasyonların denetimi, kanun ve bu kuruluşların tüzük hükümlerine göre denetleme kurulları tarafından yapılacağı, denetimde, yönetim ve işleyişin, gelir, gider ve bilançoların ve bunlarla ilgili işlemlerin kanun, tüzük ve genel kurul kararlarına uygunluğu inceleneceği, bu kuruluşların gelir ve giderlerine ilişkin mali denetimleri, en geç iki yılda bir denetim

yetkisine sahip yeminli mali müşavirlerce yapılacağı, kuruluşların ve şubelerin kurucu ve yöneticileri, kendileri, eşleri ve velayetleri altında bulunan çocuklarına ait mal bildirimlerini 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu ve ilgili yönetmelik hükümlerine göre vermek zorunda oldukları" belirtilmiştir. Kanun maddesinden de anlaşılacağı üzere, denetim olarak iç denetim öngörüldüğü ve bunun da denetleme kurulu tarafından yapılacağı düzenlenmiştir. Bununla birlikte, denetleme kurulu tarafından yapılan denetimin bağımsız bir göz tarafından da geçmesi maksadıyla en geç iki yılda bir denetim yetkisine sahip yeminli bir mali müşavir tarafından kontrol edilmesi öngörülmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken husus, kamu otoritesi tarafından herhangi bir denetimin yapılmamasıdır. Dış denetim kamu tarafından değil, denetim yetkisine sahip yeminli bir mali müşavir tarafından kontrol amacıyla yapılmasıdır.

Sendika ve konfederasyonların mali ve idari denetimleri, ilgili kanunda belirtilen hükümler çerçevesinde ve "Sendika ve Konfederasyonların Denetim Esasları ve Tutacakları Defterler İle Toplu İş Sözleşmesi Sicili Hakkında Yönetmelik" esaslarına göre yapılmaktadır. Ayrıca ilgili kuruluşların genel kurul kararlarına uygun olarak ve tüzük hükümleri doğrultusunda denetimin denetleme kurulu tarafından yapılması gerekmektedir. Denetleme kurulu, idari denetim kapsamında sendika ve konfederasyonların;

- "Yönetim ve işleyişlerinin 6356 sayılı Kanuna, tüzüklerine ve genel kurul kararlarına uygun olup olmadığını,
- Gelen ve giden evrak defterlerinin düzenli bir şekilde tutulup tutulmadığını, evrak numaralarının sıra takip edip etmediğini ve evrak arşivinin düzenli olup olmadığını,
- Üye kayıt ve üyelik sona erme listelerini,
- Yönetim ve çalışmalarına ilişkin diğer hususları denetler.
- Denetleme kurulu, mali denetim kapsamında sendika ve konfederasyonların;
- Gelir ve giderlerinin 6356 sayılı Kanuna, tüzüklerine, genel kurul kararlarına, bütçe esasları ile yönetim kurulu kararlarına uygun olup olmadığını,

- Mali işlemlerinin 6356 sayılı Kanuna göre tutulması zorunlu olan defterlere mevzuata uygun olarak yasal süreleri içinde işlenip işlenmediğini,
- Vergi, sigorta ve buna benzer yasal yükümlülüklere ilişkin beyanname ve bildirimlerinin süresinde verilip verilmediğini, bunlarla ilgili ödemelerin süresinde yapılıp yapılmadığını,
- Gelir makbuzları ile gider evrakının mevzuata uygun olup olmadığını,
- Yönetim Kurulu üyeleri ile personele verilen avansların mevzuata, tüzüklerine ve yönetim kurulu kararlarına uygun olup olmadığını,
- Mali yönetimlerine ilişkin diğer hususları denetler."

Dış denetim kapsamında ise, "sendika ve konfederasyonların gelir ve giderlerine ilişkin mali denetimleri en geç iki yılda bir denetleme kurulunca belirlenecek yeminli mali müşavirlerce yapılmaktadır. Aynı yeminli mali müşavir arka arkaya en fazla iki defa mali denetim faaliyetinde bulunabilmektedir. Bu denetimin yapılmış olması, denetleme kurulunun yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Denetleme kurulu ve yeminli mali müşavirler tarafından yapılan her denetleme faaliyeti sonucunda denetim raporu düzenlenmektedir. Denetleme kurulu ve yeminli mali müşavirler tarafından hazırlanan denetim raporlarında, denetimin konusu ve denetlenen hususlar ile görüşler ayrı ayrı belirtilmektedir. Denetleme kurulu ve yeminli mali müşavirler tarafından hazırlanan denetim raporları sendika ve konfederasyonların genel kurullarına sunulmaktadır. Bilahare sendika ve konfederasyonların faaliyetleri, dış denetim ve denetleme kurulu raporları ile genel kurul kararları, genel kurul tarafından belirlenen uygun vasıtalarla derhal yayımlanmaktadır. Genel kurul kararlarıyla uygun vasıtaların belirlenmediği durumlarda; faaliyetler, dış denetim ve denetleme kurulu raporları ile genel kurul kararları, sendika ve konfederasyonların kurumsal resmi internet sitelerinin ana sayfasında veya ülke genelinde dağıtımı yapılan günlük bir gazetede derhal yayımlanmaktadır. Denetleme kurulu ve yeminli mali müşavirler tarafından yapılan denetimler sonucu işlemlerde usulsüzlük veya yolsuzluk tespit edildiğinde; 6356 sayılı Kanun, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ve diğer kanunlar ile sendika ve konfederasyonların tüzük hükümlerine göre yapılması gereken işlemler denetimi yapanlar tarafından derhal yerine getirilmelidir."

Ayrıca Cumhurbaşkanının emriyle çalışan Devlet Denetleme Kurulu, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşları ile her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında her türlü idari denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturma yapma yetkisine sahiptir.

2.2.4. Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları

Kamusal alanda muayyen amme hizmetlerini gerçekleştirmek maksadıyla oluşturulan kamu hükmi şahsına kamu kurumu denilmektedir. Bu kurumlar belli olan bir veya birkaç kamu hizmetini sunan veya gören kuruluşlardır. Kamu hizmetinin en önemli unsuru kamu yararı hizmeti sunmasıdır. Bir kamu tüzel kişisi eliyle doğrudan kendi veya bir kamu tüzel kişisinin gözetimi ve kontrolü altında özel hukuk kişisi tarafından yürütülen hizmetin kamu hizmeti olarak nitelendirilebilmesi için söz konusu hizmetin "kamu yararı" amacına özgü bir faaliyet olması gerekir. Bir faaliyetin kamu hizmeti sayılıp sayılmayacağı hususunda "kamu yararı" belirleyici bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir faaliyet, kamu tüzel kişisi tarafından yürütülse bile kamu yararı amaçlamıyorsa kamu hizmeti olarak kabul edilmemektedir (Erkan, 2017: 11-13).

Türkçe Sözlüğünde meslek; "bir kimsenin geçimini sağlamak için yaptığı sürekli iş", meslektaş ise "aynı meslekten olan" şeklinde açıklanmıştır. İnsanoğlu, göçebe hayattan yerleşik bir hayata geçtikten sonra ekonomik, kültürel ve sosyal açılardan sürekli olarak bir gelişme içerisinde olmuştur. Bu itibarla söz konusu gelişim ve çalışma sonucunda meslekler, meslek dalları ve bunların kendi aralarında kurdukları örgütlenmeler sayesinde sivil toplum oluşumları ortaya çıkmıştır (İstesob, 2015).

Anayasa'nın ilgili maddesinde (135) de tanımlandığı üzere, *"kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli olan bir mesleğe üye olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak amacıyla ile yasayla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından yasada gösterilen usullere göre yargı gözetimi ve kontrolü altında seçilen kamu tüzel kişilikleridir."*

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının bazı müşterek özellikleri mevcuttur. Bunlar (Erkan, 2017: 76-96);

- "Kamu kurumu niteliğinde olmak
- Kanunla kurulmuş olmak
- Kamu tüzel kişiliğine sahip olmak
- Belli bir mesleğe mensup olanlara yönelik olarak kurulmuş olmak
- Muayyen bazı amaçlar doğrultusunda faaliyet bulunmak
- Kuruluş amaçları dışında faaliyet göstermemek
- Kuruluşların organlarının kendi üyeleri tarafından seçilmesi
- İlgili meslek kuruluşuna üye olma zorunluluğunun bulunması
- İdari ve mali özerkliğe sahip olmak
- Devletin gözetimine ve denetimine tabi olmak
- Kamusal bazı güç, yetki ve ayrıcalıklara sahip olmak
- Müstakil bir bütçeye sahip olmak
- Üyelerine disiplin cezası verebilme yetkisine haiz olmak
- Şahıs topluluğu niteliğinde kurulmuş olmak
- Faaliyet alanları ve meslekler itibarıyla çeşitlilik göstermek
- Üyelerin ödentileriyle finanse edilmek"

Ülkemizde farklı iş dallarında faaliyette bulunan pek çok sayıda kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; tabipler odası, ziraat odası, yeminli mali müşavirler odası, noterler odası, veterinerler odası, esnaf ve sanatkârlar odası, federasyonlar, muhasebeci-mali müşavirler odası, mimarlar odası, konfederasyonlar, ticaret odası, eczacılar odası, sanayi odası, diş hekimleri odası, sanayi odası, değişik dallardaki mühendislerin odaları, barolar ve bunların üst kuruluşu olan birlikler, ticaret borsası ile esnaf ve sanatkârların üst kuruluşu olan birliklerdir (İstesob, 2015).

Anayasanın aynı maddesine göre bu meslek kuruluşları, "kuruluş maksadı dışında çalışma ve faaliyette bulunamazlar, organlarının seçimlerinde siyasi partiler aday gösteremezler ve bu kuruluşlar üzerinde Devletin idari ve mali denetimine ilişkin kurallar yasayla düzenlenmektedir. Ayrıca amaçları dışında çalışma ve faaliyet gösteren meslek kuruluşlarının ilgili ve sorumlu organlarının görevine, yasanın belirlediği merciin veya Cumhuriyet savcısının talebi üzerine mahkeme kararıyla son verilebilmekte ve yerlerine yenileri seçtirilebilmektedir. Yasanın belirlediği merciden kasıt bu kuruluşların ilgili bulunduğu bakanlık olmaktadır." Diğer taraftan her bir oda ve meslek kuruluşuyla ilgili söz konusu ilgili kanunlarında yer alan mali ve idari denetimlerine ilişkin hükümler saklı kalmak koşuluyla söz konusu kuruluşlar Cumhurbaşkanı emriyle çalışan Devlet Denetleme Kurulu'nun da her türlü idari denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturma yapma yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca söz konusu kuruluşlar meclis adına denetim görevini yerine getiren Sayıştay Başkanlığı tarafından denetime tabi tutulmamaktadır. Devlet Denetleme Kurulu veya ilgili bakanlık tarafından söz konusu oda ve meslek kuruluşları denetime tabi tutulmaktadır. Bu oda ve meslek kuruluşlarının denetime tabi tutulmasının nedenlerinden bazıları; üyelerden zorunlu olarak aidat toplanması, ilgili meslek ve odalara üyeliğin zaruri tutulması ile bazı amme imkânlarını kullanması ve bunlardan faydalanmasıdır. Bu itibarla, kamusal hizmet sunan ve kamu kuruluşu gibi hareket eden bu oda ve meslek kuruluşlarının denetime tabi tutulması olağandır. Kamusal nitelikte olan bu oda ve meslek kuruluşlarının üzerinde devletin hiyerarşik denetimi olmaması, oda ve meslek kuruluşu organlarının kayırmacı ve keyfi işlem ve eylemlere yönelme eğilimlerini artırmaktadır. Kamu kurumu niteliğinde olmakla birlikte kamu idarelerinin aksine hiyerarşik kontrol ve denetime tabi olmadıklarından oda ve üst kuruluş organlarının keyfi ve kayırmacı eylem ve işlemlere yönelme eğilimi yüksektir. Meslek ve odaların organlarda görev almayan meslek mensuplarının ise denetim ve yönetim konusunda yeterince bilgi ve birikime sahip olmamaları da bu kuruşların idarenin bütünlüğünün korunması amacıyla daha yumuşak bir denetim türü olan idari vesayet denetimine tabi tutulmasını zorunlu kılmıştır (Dünya, 2015).

Bu teşkilatların kuruluş yasalarında ilgili meslek ve odanın özelliğine göre daha ayrıntılı düzenlemeler görülmektedir. "Bu kuruluşlar meslek grupları ve bu grupların kolları itibariyle ayrı ayrı kurulmaktadır. Teşkilat kanunları, bu kanunlara bağlı yönetmelikler, ana sözleşme statü ve genelgeler çalışma usul ve esaslarını

belirlemektedir. Kurulması ilgili bakanlığın iznine tabidir. İç denetim yanında bakanlıkça da denetlenir. Genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulu gibi zorunlu organları bulunmaktadır. Sanayi odası, ticaret odası, sanayi ve ticaret odası ve deniz ticaret odasında ayrıca meslek komiteleri ve meclis gibi organlar vardır. Yine baro, esnaf ve sanatkâr odaları birliği gibi bazı kuruluşlarda disiplin kurulu seçilmektedir. Örgütlenme hiyerarşisi de genelde birbirine benzemektedir. Her meslek mensubu çalışmasını sürdürebilmek için meslek kolu itibariyle, faaliyet bölgesi içindeki ilgili odaya, aynı meslek kolundan odalar da üst kuruluşları olan ilgili birliğe kaydolmak zorundadır. Bu örgütlenme şeması bakımından bazı meslek grupları az da olsa farklılık göstermektedir. Örneğin, esnaf ve sanatkârlar faaliyet bölgesindeki ilgili esnaf ve sanatkârlar odasına, her ildeki esnaf ve sanatkârlar odaları o ildeki esnaf ve sanatkârlar odaları birliğine ve varsa aynı meslek kolunda ülke çapında faaliyet gösteren esnaf ve sanatkârlar federasyonuna, birlik ve federasyonlar da Türkiye Esnaf ve Sanatkârları Konfederasyonu'na (TESK) kaydolmak zorundadır. Unvan olarak avukatların mesleki kuruluşları baro, üst kuruluşları ise Türkiye Barolar Birliği diye adlandırılmıştır. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları tüzel kişiliğe sahiptir. Üyelerinin yaptığı iş, genel manada kamu görevi niteliğindedir. O nedenle görev ve yetkileri arasında kamu hukukundan doğan haklar vardır. Bu haklar özel ve resmi kuruluşlarla ilişkilerde daha verimli çalışma olanağı sağlamaktadır." Meslek kuruluşlarının üyeliğinin zorunlu olması kuralı da onları sivil toplum kuruluşlarından ayırmaktadır (İstesob, 2015).

2.2.4.1. Odalar ve borsalar

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile taşra kuruluşları olan odalar ve borsalar 5174 sayılı Kanun ile kurulmuştur. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, özel sektörün Türkiye'de mesleki üst kuruluşu ve yasal temsilcisidir (Erkan, 2017: 207).

Sanayi odaları, ticaret odaları veyahut deniz ticaret odalarının kurulma maksatları, "üyelerinin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, mensuplarının birbirleri ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslekî disiplin, ahlâk ve dayanışmayı korumak ve bu Kanunda yazılı hizmetler ile mevzuatla odalara verilen görevleri yerine getirmektir." Bunlar hükmi şahsiyete sahip olan kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarıdır. "Ticaret

siciline kayıtlı tacirler ve sanayici ve deniz taciri sıfatına sahip tüm gerçek ve tüzel kişiler ile bunların şubeleri ve fabrikaları, ilgisine göre bulundukları yerdeki ticaret ve/veya sanayi odası ya da deniz ticaret odasına üye olmak zorundadırlar. Bu zorunluluğun yerine getirilmemesi halinde, odalarca resen üye kaydı yapılmaktadır" (Erkan, 2017: 208-218).

Ticaret borsaları, "5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanununda yazılı esaslar çerçevesinde borsaya dâhil maddelerin alım satımı ve borsada oluşan fiyatlarının tespit, tescil ve ilânı işleriyle meşgul olmak üzere kurulan kamu tüzel kişiliğine sahip kurumlardır. Ticaret borsasına dâhil maddelerin alım veya satımı ile uğraşanlar, bulundukları yerdeki ticaret borsasına üye olmak zorundadırlar. Bu zorunluluğun yerine getirilmemesi halinde, borsalarca resen üye kaydı yapılmaktadır" (Erkan, 2017: 214).

Görüldüğü üzere, sanayi odaları, ticaret odaları veyahut deniz ticaret odalarında ve borsalarda üyelik zaruri olup, üyeler tarafından süresinde ödenmeyen üyelik aidatı "6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun uyarınca günlük gecikme zammı uygulanır ve bu alacaklar ile gecikme zamlarının tahsili amacıyla bu kuruluşların yönetim kurullarının aldıkları kararlar ilam hükmünde olup, icra dairelerince" yerine getirilmektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Ülkemizde 31 Aralık 2020 tarihi itibariyle "181 ticaret ve sanayi odası, 57 ticaret odası, 12 sanayi odası, 2 deniz ticaret odası olmak üzere toplam 252 oda ile 113 ticaret borsası bulunmaktadır. Toplam 365 oda ve borsanın üst birliği Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği olup, kısa adı TOBB'dur. Anayasanın kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları hakkındaki 135 inci maddesine istinaden kurulan bu kuruluşlara dair düzenlemeler, 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanununda yer almaktadır" (Ticaret Bakanlığı, 2020).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Anayasanın ilgili (135) maddesinde belirtilen maksatlara uygun olarak; "odalar ve borsalar arasındaki birlik ve dayanışmayı temin etmek, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, oda ve borsa mensuplarının meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, bunların birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere, meslek disiplinini ve ahlâkını korumak, ülkenin kalkınması, ekonominin gelişmesi için gerekli çalışmaları yapmak ve 5174 sayılı Kanunda belirtilen hizmetleri yerine

getirmek amacıyla kurulan, tüzel kişiliğe sahip, kamu kurumu niteliğinde meslek üst kuruluşudur" (Erkan, 2017: 218).

Odalar ve borsalar, "üyelerinden meslek onuruna veya meslek düzen ve geleneklerine uymayan eylem ve davranışlarda bulunanlarla, müşterisine karşı meslekî görevini yapmayan veya görevinin gerektirdiği dürüstlüğe uygun şekilde davranmayanlar hakkında uyarma, kınama, üyelikten geçici çıkarma ve üyelikten uzun süreli çıkarma olmak üzere 4 farklı disiplin cezası uygulanabilmektedir." Ayrıca oda ve borsalar üyelerine, ilgili mevzuat çerçevesinde idarî para cezası verebilmektedir (Erkan, 2017: 225-227).

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, borsalar, odalar ile bunların bağlı ve ilgili kuruluşları Ticaret Bakanlığı tarafından denetlenmektedir. 5174 sayılı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ile Odalar ve Borsalar Kanunun "Denetim" başlıklı 100'üncü maddesinde, "Odalar, borsalar, birlik ve bunların bağlı ve ilgili kuruluşları Bakanlığın denetimine tabi olduğu hüküm altına alınmıştır. Odalar, Borsalar ve Birliğin ilgili personeli ile organlarında görevli üyeleri, Bakanlık müfettişlerinin talebi üzerine her türlü belge, defter, kayıt ve bilgileri ibraz etmek ve örneklerini noksansız ve gerçeğe uygun olarak vermek, para ve para hükmündeki evrakı göstermek, bunların sayılmasına ve incelenmesine yardımcı olmak, yazılı ve sözlü bilgi taleplerini karşılamak, denetimde her türlü yardım ve kolaylığı göstermek ve çalışmalarını yapabilecekleri uygun bir yer tahsis etmekle yükümlüdür. Oda, borsa ve birlik personeli Bakanlık müfettişinin teklifi üzerine Bakanlıkça tedbiren geçici olarak görevden uzaklaştırılabilir. Odalar, borsalar, Birlik ve bunların organları ile bağlı ve ilgili kuruluşları, Bakanlıkça yapılan denetim sonucunda verilen talimatlara ve bu Kanunun uygulanmasına ilişkin alınan tedbirlere riayet etmek zorundadır."

Ayrıca Cumhurbaşkanının emriyle çalışan Devlet Denetleme Kurulu, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşları ile her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında ve birliklerde her türlü idari denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturma yapma yetkisine sahiptir.

2.2.4.2. Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları

Türkçe Sözlüğünde meslek; "bir kimsenin geçimini sağlamak için yaptığı sürekli iş", meslektaş ise "aynı meslekten olan" şeklinde açıklanmıştır. İnsanoğlu, göçebe hayattan yerleşik bir hayata geçtikten sonra ekonomik, kültürel ve sosyal

açılardan sürekli olarak bir gelişme içerisinde olmuştur. Bu itibarla söz konusu gelişim ve çalışma sonucunda meslekler, meslek dalları ve bunların kendi aralarında kurdukları örgütlenmeler sayesinde sivil toplum oluşumları ortaya çıkmıştır (İstesob, 2015).

5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu'nun 3. maddesinde, esnaf ve sanatkâr: "İster gezici ister sabit bir mekânda bulunsun, ekonomik faaliyetini sermayesi ile birlikte bedenî çalışmasına dayandıran ve kazancı tacir veya sanayici niteliğini kazandırmayacak miktarda olan, basit usulde vergilendirilenler ve işletme hesabı esasına göre deftere tabi olanlar ile vergiden muaf bulunan meslek ve sanat sahibi kimseleri" şeklinde açıklanmıştır.

5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu'nun 4. maddesinde odaların kuruluşu düzenlenmiştir. Bu maddeye istinaden odalar, "kurulmak istenen yerde çalışmakta olan esnaf ve sanatkârlardan en az beş yüz kişinin talebi ve Bakanlık oluru ile kurulmaktadır. Oda unvanında esnaf, sanatkâr veya esnaf ve sanatkâr ibaresi yer almaktadır. Odaların organları; genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kurulundan meydana gelmektedir. Bu odaların varoluş sebebi, esnaf ve sanatkârları bir çatı altında toplayarak bir nevi sendikal faaliyet yürütmek ve bir yandan da bağlı oldukları sektörlerin sıkıntılarını gidermeye çalışmaktır." Esnaf ve sanatkârlar odaları, aralarındaki mesleki dayanışmayı artırmak, işbirliği ve uyum içerisinde çalışmalarını ve gelişmelerini sağlamak maksadıyla aralarında birlik kurabilirler.

5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek Kuruluşları Kanunu, "esnaf ve sanatkârlar ile bunların istihdam ettiği çalışanların meslekî ve teknik gereksinimlerini karşılamak, meslekî çalışmalarını kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlerine uygun olarak gelişmelerini ve meslekî eğitimlerini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleriyle ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak, meslek disiplini ve ahlâkını korumak" maksadıyla çıkarılmıştır.

Esnaf ve sanatkârlar meslek kuruluşları 5362 sayılı Esnaf ve Sanatkârlar Meslek kuruluşları Kanunu'nun 58. maddesine göre; "esnaf ve sanatkârlar meslek kuruluşları ile sicil işlemleri Ticaret Bakanlığının gözetim ve denetimine tabidir. Denetim talepleri ilgili Genel Müdürlük tarafından, Resen, Şikâyet ve Savcılık talebi üzerine gerçekleştirilmektedir. Esnaf ve sanatkârlar meslek kuruluşları nezdindeki denetimler Bakanlık ve İl Müdürlükleri tarafından yapılmaktadır. Ticaret Bakanlığı ve İl

Müdürlükleri tarafından gerçekleştirilen denetimler sonucunda aşağıdaki raporlar düzenlenmektedir:

Soruşturma Raporu: Bakanlık tarafından yapılan denetim sonucunda suç duyurusunda bulunulması durumunda düzenlenir. Esnaf ve Sanatkârlar meslek kuruluşlarının yetkili organlarının üyeleri ve genel sekreterleri ile personeli, görevlerini yerine getirirken görevleriyle ilgili suç teşkil eden fiil ve hareketlerinden dolayı adli olarak kamu görevlileri gibi ceza verilir.

İnceleme Raporu: Bakanlık tarafından yapılan denetim sonucunda, suç teşkil etmeyen aykırılıklara ilişkin düzenlenir. Raporda yer alan hususlara ilişkin Genel Müdürlüğümüz tarafından ilgili birimlere talimat gönderilmekte, talimatların yerine getirilmemesi durumunda esnaf ve sanatkârlar meslek kuruluşlarının sorumlu organlarının görevlerine son verilmesine ve yerlerine yenilerinin seçilmesine bakanlığın veya bu kuruluşların bulunduğu Cumhuriyet başsavcılığının istemi üzerine o yerdeki asliye hukuk mahkemesince karar verilir.

Ön İnceleme Raporu: İl Müdürlükleri tarafından resen veya ilgili Genel Müdürlüğün talebi üzerine gerçekleştirilen denetimler sonucunda düzenlenir. Genel Müdürlüğün talebi üzerine gerçekleştirilen denetimler sonucunda düzenlenen Raporlar Genel Müdürlük tarafından incelenip ilgili birimlere ve kişilere talimatlar gönderilmektedir. İnceleme konusunun daha kapsamlı araştırılması gerektiği durumlarda Genel Müdürlük tarafından konuya ilişkin Bakanlıktan denetim talep edilmektedir" (ticaret.gov.tr, 2019).

Ayrıca Cumhurbaşkanının emriyle çalışan Devlet Denetleme Kurulu, kamu kurumu niteliğinde olan meslek kuruluşlarında, her düzeydeki işçi ve işveren meslek kuruluşlarında her türlü idari denetleme, inceleme, araştırma ve soruşturma yapma yetkisine sahiptir.

2.2.4.3. Barolar

Avukatların meslek örgütü niteliğinde "baro", 1924 yılında kabul edilen Muhamat Kanunu ile birlikte kurulmuştur. Ancak anılan kanunun kabulü ve baroların kurulmasından önce de avukatlar "Dava Vekilleri Cemiyeti" adı altında örgütlenmişlerdir ve baroların avukatlık meslek örgütü niteliğinde üstlendiği rol, bu dernekler eliyle yürütülmüştür (İzmir Barosu, 2021).

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 76. maddesinde, Türkiye Barolar Birliği kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşları olarak kabul edilmiştir (Erkan, 2017: 279).

1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun 76. maddesinde, baroların nitelikleri sayılırmıştır; "avukatlık mesleğini geliştirmek, meslek mensuplarının birbirleri ve iş sahipleri ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni sağlamak; meslek düzenini, ahlâkını, saygınlığını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını savunmak ve korumak, avukatların ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla tüm çalışmaları yürüten, tüzel kişiliği bulunan, çalışmalarını demokratik ilkelere göre sürdüren kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır. Ayrıca barolar, kuruluş amaçları dışında hiçbir faaliyette bulunamayacağı" hüküm altına alınmıştır.

Bölgesi içinde en az otuz avukat bulunan her il merkezinde bir baro kurulur. Kurulmuş olan barolarda avukat sayısının otuzun altına düşmesi halinde en yakın baroya bağlanmasına veya bunların birleştirilerek bir baro kurulmasına ve merkezlerinin belirlenmesine Türkiye Barolar Birliği karar vermektedir. Barolar, kuruluşlarını Türkiye Barolar Birliğine bildirmekle tüzel kişilik kazanırlar. Türkiye Barolar Birliği, kuruluşu Adalet Bakanlığına bildirir (Erkan, 2017: 281-282).

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu olan baroların denetimine ve organlarının görevden uzaklaştırılmasına ilişkin kurallar, Anayasanın öngördüğü şartlara uygun olarak Avukatlık Kanunu'nda düzenlenmiştir. Kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşu olan baroların denetimine ilişkin kuralların; Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nda düzenlenmiştir. 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun "Denetim" başlıklı Ek madde 4'e göre; *"Adalet Bakanlığı, Barolar ve Türkiye Barolar Birliği organlarının görevlerini kanun hükümlerine uygun olarak yapıp yapmadıklarını ve mali işlemlerini yönetmelikte belirlenecek esaslara göre denetlemeye yetkilidir. Bu idari ve mali denetim, adalet müfettişlerince yapılır".* 1136 sayılı Avukatlık Kanunu'nun *"Baroların kurulması, organlarının görevden uzaklaştırılması ve görevlerine son verilmesi"* başlıklı 77. maddesinin 6. fıkrasında ise; "*Amaçları dışında faaliyet gösteren barolar ile Türkiye Barolar Birliği sorumlu organlarının görevlerine son verilmesine ve yerlerine yenilerinin seçilmesine, Adalet Bakanlığının veya bulundukları yer Cumhuriyet Başsavcılığının istemi üzerine, o yerdeki asliye hukuk*

mahkemesince basit usule göre yargılama yapılarak karar verilir ve dava en geç üç ay içinde sonuçlandırılır." hükmüne yer verilmiştir (Hukukihaber.net, 2018).

3. TÜRKİYE'DEKİ DERNEKLERİN KURULUŞU YAPISI VE DENETİMİ

3.1. Türkiye'deki Derneklerin Tanımı ve Yasal Dayanakları

"Dernek, kazanç paylaşma dışında, kanunlarla yasaklanmamış belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere, en az yedi gerçek veya tüzel kişinin, bilgi ve çalışmalarını sürekli olarak birleştirmek suretiyle oluşturdukları tüzel kişiliğe sahip kişi topluluklarıdır" (5253 sayılı Kanunu, madde 2) şeklinde tanımlanmıştır. Dernekler Kanununda olduğu gibi 4721 sayılı Türk Medeni Kanununda da benzer bir tanım yapılmıştır. Görüleceği üzere dernek tanımında özellikle "kazanç paylaşma amacı dışında" şartı, derneklerin üçüncü sektörün en önemli sivil toplum kuruluşu olduğunu göstermektedir (Ballar, 2019: 1341). 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında, dernek kurma hürriyetine ilişkin hükümlere yer verilmişken, derneğin tanımına ilişkin herhangi bir hükme yer vermemiştir. Kanun, önceden izin almaksızın dernek kurma hakkını fiil ehliyetine sahip gerçek veya hükmi şahıslara tanımıştır. (5253 sayılı Dernekler Kanunu, madde 3). *"Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz"* (2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, madde 33). Vakıflara benzer bir şekilde dernekler de, topluma faydalı amaçlar gerçekleştirmek adına kurulmuş olan kanuni ve meşru kuruluşlarıdır. Avrupa Birliği uyum müktesebatı sebebiyle kanunlaşan ve yürürlüğe konulan 5253 sayılı Dernekler Kanunu'yla beraber ülkemizde konfederasyon, federasyon, temsilcilik ve dernek gibi sivil toplum kuruluşlarının sayısının ve niteliklerinin hızla arttığı görülmektedir (Uçar, 2010: 33-34).

Bununla birlikte derneklerle ilgili olarak, Türkiye'nin imzaladığı ve taraf olduğu İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmenin "Toplantı ve Dernek Kurma Özgürlüğü" başlıklı 11 inci maddesinde, "*Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarınca*

yukarda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir." hükümleri ile yine ülkemizin onayladığı ve taraf olduğu Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 20 nci maddesinde, *"Her şahıs muslihane toplanma ve dernek kurma ve derneğe katılma serbestisine maliktir. Hiç kimse bir derneğe mensup olmaya zorlanamaz."* hükümleri de ülkemiz acısından bağlayıcılığı bulunmaktadır.

4721 sayılı Türk Medeni Kanununda, Hükmi Şahıs Bölümü üç ayrımdan oluşmaktadır. Bunlar; "Genel Hükümler", "Dernekler" ve "Vakıflar" başlıklarını taşıyan bölümlerdir. Birinci ayrımda tüzel kişilerle ilgili genel hükümlere yer verilmiştir. İkinci ve üçüncü ayırımda ise sırasıyla dernek ve vakıflarla ilgili hükümler daha ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir (Ballar, 2019: 66).

Dernekler hakkındaki ilk düzenleme 3 Ağustos 1909 (1325) tarihli Cemiyetler Kanunu'dur. Bu Kanun 1938 senesine kadar mevzuatta yerini almıştır. 1938 senesinde yeni Cemiyetler Kanunu çıkarılmış ve bu Kanun, 1972 yılında 1630 sayılı Dernekler Kanunu ile değiştirilmiştir. Söz konusu kanun da 1983 senesine kadar uygulanmış ve 06.10.1983 tarihinde kabul edilen 2908 sayılı Dernekler Kanunu kabul edilmiştir. Bilahare 23 Kasım 2004 tarihinde mevzuatımıza giren ve halen yürürlükte bulunan 5253 sayılı Dernekler Kanunu kabul edilmiştir. Halen mer'i bulunan 5253 sayılı Dernekler Kanunu öncesi iki Cemiyetler Kanunu ve iki de Dernekler Kanunu yürürlükte bulunmuştur. 3 Ağustos 1909 tarih ve 353 Sayılı Cemiyetler Kanunu ile 28 Mayıs 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu, cemiyetin kurulmasında ve yönetiminde kolaylık sağlayan hükümleri içerirken, 22.11.1972 tarih ve 1630 sayılı Dernekler Kanunu ve 06.10.1983 tarih ve 2908 sayılı Dernekler Kanununda kuruluş ve yönetim kurulu oluşum yeter sayıları arttırılmıştır. Örneğin, cemiyetlerin kurulmasında "eşhas-i müteaddide", "ikiden ziyade şahsın" yani birden çok kurucunun bulunması idare heyetlerinin en az iki kişiden oluşmasına ilişkin kolaylık sağlayan şartlar öngörülürken 1630 ve 2908 sayılı Dernekler Kanununda kurucu sayısı yediye ve yönetim kurulunun oluşturulmamda üye sayısı beş asil ve yedek üyeye yükseltilerek şartlar ağırlaştırılmıştır (Ballar, 2019: VIII).

5253 sayılı Dernekler Kanunu İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulunca, 12 Temmuz 2004 tarihinde Meclis Başkanlığına sunulmuş, "Dernekler Kanunu Tasarısı", 13.7.2004 tarihinde Adalet ve İçişleri Komisyonuna

havale edilmiş ve 13.7.2004 tarihli otuz yedinci toplantısında, söz konusu Tasarı incelenip görüşülmüştür.

Kanun Tasarısının gerekçesi; dernek kurma ve derneklere katılma (üye olma) konusundaki engellemelerin ve kısıtlamaların azaltılması, derneklerin çalışma alanlarında serbestlik sağlanması, derneklere uygulanan müeyyidelerin ve bürokratik işlerin azaltılması ve böylelikle sivil toplum kuruluşları ile kamu otoritesi arasında işbirliğinin geliştirilmesi ve güven ortamının sağlanması olarak ifade edilmiştir. Söz konusu tasarıdaki bu gerekçeyle, 2908 sayılı Dernekler Kanunu ve bu Kanunun, örgütlenme hürriyetine bir güvenlik sorunu olarak bakan anlayışını ortadan kaldırmakta ve onun yerine sivil toplum ile kamu otoritesinin kaynaşmasını kurumsallaştıran yeni bir yenilik öngörmektedir.

2004 yılındaki Dernekler Kanunu Tasarısı ile ilgili Meclis tutanaklarına bakıldığında, Kanunun genel amaç ve gerekçesi olarak birçok sebep sayılmıştır. Bunlar;

> "Demokratik ülkelerde sivil toplum örgütlerinin varlığı kaçınılmazdır. Günümüzde demokratik siyasal sistemlerin kurumlaştırılmasında sivil toplum kuruluşlarının rolleri giderek artmaktadır. Yönetimler ve siyasal örgütler, örgütlenmenin bu yöndeki gelişmesine değer vermek ve dikkate almak zorundadır. Bilindiği üzere çağdaş yönetim biliminin temel kavramlarından biri yönetişimdir. Yönetişim, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum kuruluşları arasında ilişkinin çok yönlü ve sürekli olduğu bir yapıyı tanımlar. Sivil toplum kuruluşlarının yönetimle ilgili kararların alınmasına, bu kararların uygulanmasına ve uygulanan kararların denetimine katılması çağımızın egemen düşüncesidir.
> Avrupa Birliği uyum sürecinde, Türkiye ve diğer aday ülkelerdeki sivil toplum kuruluşları ile işbirliğini artırmıştır. Aday ülkelerde sivil toplumun gelişmesine önem verilmektedir.
> Aralık 2004'de yapılan değerlendirmede, Türkiye'nin Kopenhag siyasî kriterlerini yerine getirmiş olduğuna karar verilmesi halinde, Türkiye ile katılım müzakerelerinin gecikmeksizin başlatılacağı taahhüdünde bulunulmuştur. Güncelleştirilmiş 2003 Ulusal Programında da, siyasî kriterlere uyuma yönelik kanunî düzenlemelerin Türkiye Büyük Millet Meclisinin 22 nci Yasama Dönemi 1 inci Yasama Yılı içinde tamamlanacağı taahhüt edilmiştir. Siyasî kriterlere ilişkin eksikliklerin değerlendirilmesinde Katılım Ortaklığı Belgesi, Yıllık İlerleme Raporları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları, taraf olduğumuz uluslararası insan hakları sözleşmeleri ile üye olduğumuz kuruluşlar tarafından geliştirilen normlar ve Avrupa Birliği Komisyonu raporları dikkate alınmaktadır. Tasarı, örgütlenme hakkının ve derneklerle ilgili düzenlemelerin Anayasa değişikliklerine ve Ulusal Programa uyumlaştırılması amacıyla hazırlanmıştır.

> Tasarıyla, Avrupa Birliğine aday ülke olarak dernek kurma ve üyelik konusundaki kısıtlamaların azaltılması, dernek faaliyetlerine serbestlik sağlanması, derneklere uygulanan yaptırımların ve bürokrasinin azaltılması amaçlanmıştır.
> 2908 sayılı Dernekler Kanunu genelde örgütlenme özgürlüğüne, özelde ise dernek kurma hakkına bir güvenlik sorunu olarak yaklaştığı için devlet ile sivil toplum kuruluşları arasında derin bir güven bunalımına yol açmıştır.
> Bu Tasarıyla, demokratik meşruiyetin bir gereği olarak, devlet ile sivil toplum kuruluşları arasındaki güven ortamının tesisi ve işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla, bu kuruluşlarla kamu kurum ve kuruluşlarının işbirliği yapmasına ve bu kuruluşlara destek sağlanmasına imkân verilmektedir."

şeklinde dile getirilmiştir.

Bu kanunun getirdiği yeni düzenlemeler ise; "yardım toplama işlemlerinin kolluk kuvvetlerinden alınarak sivil birimlere devredilmesi, uluslararası Çocuk Haklarına Dair Sözleşme gereğince çocukların dernek kurabilmesine imkân tanınması, dernek kurma hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11 inci maddesi paralelinde düzenlenmesi, yargı mensuplarının derneklere üye olmasındaki izin esasının kaldırılması, derneklerin işlemlerinin basitleştirmesi ve devletle ilişkilerinde bürokrasinin azaltılması, sivil toplum anlayışına uygun olarak kendilerini kontrol etmesi amacıyla iç denetimin güçlendirilmesi, yurt dışına temsilci gönderilmesi veya yurt dışından temsilci davet edilmesinde tamamen serbestleşmeye gidilmesi, derneklerin taşınmaz mal edinmesindeki sınırlamanın kaldırılması, derneklerin temsilcilik açabilmesine imkân tanınması, derneklerin diğer sivil toplum kuruluşları ile birlikte geçici olarak platform adı altında birliktelikler oluşturabilmesine imkân tanınması, kolluk kuvvetlerinin dernekler üzerindeki yetkisinin kısıtlanması, derneklerin denetiminde çok başlılığın kaldırılarak yeknesaklığın sağlanması, dernekler ile kamu kurum ve kuruluşları arasında ortak proje uygulamalarının ve kaynak aktarımının düzenlenmesi, yurt dışından yardım alınmasındaki izin esasının kaldırılması" şeklinde olduğu ve birçok konuda yeni düzenlemeler yaptığı görülmektedir (Dernekler Kanunu Tasarısı ve İçişleri Komisyonu Raporu, 2004: 651).

3.2. Türkiye'deki Derneklerin Amacı ve Yapısı

Derneklerin amacı ile ilgili olarak önemli olan soru bireyler neden bir araya gelip dernek kurma ihtiyacı duyarlar. Bu sorunun cevabı bize derneklerin kuruluş amaçlarının neler olabileceği konusunda bilgi verecektir.

Bireylerin bir araya gelip dernek kurmalarının en yalın ve anlaşılabilir sebebi, bilhassa günümüzde yalnızlaşan bireyler için, kendini ifade etme tarzı ve yararlı olma duygusuyla birlikte kendilerini iyi hissetmelerinin bir yolu olmasıdır. İnsanların bir araya gelip dernek kurmaları, dernek faaliyetlerine katılmaları ve derneklere üye olmaları onların artan bir şekilde mesleki, dini, sosyal, kültürel, spor, sağlık, eğitim, yardım, sanat ve müzik faaliyetlerine katılmalarının bir yoludur. Dernek kurma faaliyetiyle birlikte bireyler; bir araya gelme, sosyal yaşam açısından ve toplumsal birlikteliği sağlama bakımından önemli bir sivil toplum faaliyetine katılmış olmaktadır. Bu durum bireyler arasındaki iletişimi ve etkileşimi kuvvetlendirmekle beraber bireylerin birbirlerine karşı güvenlerini de artırmakta ve ortak bir paydada buluşarak sağlıklı ve güvenli bir toplumun oluşmasına katkı sağlamaktır. Dernekler gönüllük esasına dayılı olarak bireylerin belirli bir amacı gerçekleştirmek maksadıyla imkânlarını bir araya getirip birleştirmek suretiyle oluşturdukları hükmi şahıslardır (Gutmann, 1989; aktaran Eraslan-Bertler, 2016: 100-101).

Dernekler 5253 sayılı Dernekler Kanununun 2 nci maddesinde de belirtildiği üzere kar paylaşma amacı dışında ve yasalarla yasaklanmamış her türlü amaç ile kurulabilirler. Dernekler, amaçlarını gerçekleştirmek üzere, tüzüklerinde belirtilen alanlarda çalışıp faaliyette bulunabilirler. Tüzüklerinde belirtilen amaçlar dışında faaliyete bulunmaları yasaktır. Her dernek bir amacı gerçekleştirmek için kurulur ve bu amacını gerçekleştirmek için kazanç paylaşma da dâhil olmak üzere her türlü yasal faaliyette bulunabilirler (Ballar, 2019: 695). Ayrıca, "*Dernekler, tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette veya işbirliğinde bulunabilir, yurt dışında temsilcilik veya şube açabilir, yurt dışında dernek veya üst kuruluş kurabilir veya yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilecekleri"* (5253 Sayılı Kanunu, madde 5) yasal güvence altına alınmıştır.

Dışişleri Bakanlığının müspet görüşü alınmak şartıyla ve İçişleri Bakanlığının onayıyla yabancı dernekler, ülkemizde işbirliğinde veya faaliyette bulunabilir, şube ve temsilcilik açabilir, üst kuruluş veya dernek kurabilir veyahut kurulmuş olan dernek ve üst kuruluşlara üye olup katılım sağlayabilirler (5253 Sayılı Kanunu, madde 5).

Hükmi şahsiyeti haiz olan her derneğin bir tüzüğü bulunmakta ve derneğin amacı tüzüklerinde gösterilmektedir. Derneğin maksadı ve bu maksadı yerine getirmek için dernek tarafından sürdürülecek faaliyet alanları, çalışma konuları ve

çalışma biçimleri tüzükte sarih bir şekilde belirtilmelidir. Burada önemli olan soru derneklerin hangi alanlarda faaliyete bulunabileceği ya da çalışabileceğidir. Yasa ile getirilen kısıtlamalar saklı olmak üzere dernekler her türlü konuda faaliyette ve çalışma alanında bulunabileceklerdir. Bu husus aynı zamanda derneklerin hak ve fiil ehliyetinin sınırlarını da göstermektedir. Bu sınırlamalara ve yasa ile getirilen kısıtlamalara aykırı faaliyette bulunulması mümkün değildir. Aykırılık halinde müddeiumumi tarafından derneğin faaliyetten alıkonulması kararı için mahkemeye başvurabilecektir. Genel kaideler dışında derneklerin faaliyetlerinin kısıtlandığına ilişkin özel hükümler, 5072 sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun ile 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nda yer almaktadır (Ballar, 2019: 695-696).

Kamu yararı statüsü

Ülkemizdeki mevzuat hükümlerine göre gerekli olan koşulları sağlayan derneklere "kamu yararı" statüsü, vakıflara ise "vergi muafiyeti" verilmek suretiyle bir takım hak ve menfaatlerden yararlanma imkânı öngörülmüştür. Kamu yararı ve vergi muafiyeti statüsünün hem hukuki hem de mali avantajlar (bu statüye sahip olanların mal varlığına karşı yapılan bir cürüm kamu malına karşı yapılan bir cürüm olarak sayılması, bazı vergilerden muaf tutulması) sağladığı görülmektedir. Bu statüler sayesinde kazanılan hak ve menfaatlerin dernek ve vakıfların gelişmesine katkı sağlayarak faaliyet sunduğu sektörün de gelişmesine yardımcı olmaktadır (Kudat ve Dulkadiroğlu, 2018: 49). Bu başlık altında, dernekler için "kamu yararı", vakıflar için "vergi muafiyeti" alınmasının şartlarına yer verilecektir.

Dernekler için kamu yararı statüsünün kazanılma şartları 5253 sayılı Dernekler Kanunu ve Dernekler Yönetmeliği'nde detaylı olarak belirtilmiştir. 5253 sayılı Dernekler Kanunu'nun *"kamuya yararına çalışan dernekler"* başlıklı 27. maddesine göre;

> *"Kamu yararına çalışan dernekler, Cumhurbaşkanı kararıyla tespit edilir. Bir derneğin kamu yararına çalışan derneklerden sayılabilmesi için, en az bir yıldan beri faaliyette bulunması ve derneğin amacı ve bu amacı gerçekleştirmek üzere giriştiği faaliyetlerin topluma yararlı sonuçlar verecek nitelikte ve ölçüde olması şarttır. Kamu yararına çalışan dernek statüsünün kazanılması, kaybedilmesi ve gerekli belgeler ile diğer esas ve usuller yönetmelikte düzenlenir. Kamu yararına çalışan dernekler en az iki yılda bir denetlenir. Yapılan denetimler sonucunda düzenlenen raporlar üzerine, kamu yararına çalışan derneklerin organlarında*

görev alan üyeler veya ilgili personel, hapis cezası verilmesini gerektiren suçların işlendiğinin tespit edilmesi halinde, geçici bir tedbir olarak İçişleri Bakanınca görevden uzaklaştırılabilir. Dernek merkezinin bulunduğu ilin valisi, görevden uzaklaştırılma kararının derneğe bildirilmesiyle eş zamanlı olarak, görevden uzaklaştırılan organların yerlerine; (...) kayyım atanmasını ister.
(...)
Kamu yararına çalıştıklarına karar verilen dernekler, denetimler sonunda bu niteliklerini kaybettikleri tespit edilirse, birinci fıkrada öngörülen usulle haklarında alınan kamu yararına çalışan derneklerden sayılma kararı kaldırılır.
(...)
Kamu yararına çalışan derneklerin mallarına karşı suç işleyenler Devlet malına karşı suç işlemiş gibi cezalandırılır."

denilmek suretiyle söz konusu kanunda *"Kamu yararına çalışan dernek statüsünün kazanılması, kaybedilmesi ve gerekli belgeler ile diğer esas ve usuller yönetmelikte düzenlenir"* hükmünde bahsedilen yönetmelik, Dernekler Yönetmeliği'dir. Bahse konu yönetmeliğin ilgili hükümlerine bakıldığı zaman, Türkiye'de kamu yararı mevkiine sahip olan dernekler, öncelikle gerekmesi halinde alakalı bakanlıklar ile Hazine ve Maliye Bakanlığının görüşü alınıp, bilahare İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenmektedir. Tabi bu belirlemeden önce kamu yararı mevkiine sahip olacak olan derneğin belli şartları sağlaması gerekmektedir. Derneğin bir yıldan fazla süren bir faaliyetinin olması, bu faaliyetlerin kendi taraflarından ziyade yöresel, bölgesel veya toplumsal düzeyde olması ve bu faaliyetlerin halkın sorunlarının giderilmesine, toplumun gelişmesine ve yararlı sonuçlar doğurmasına yönelik olması, mal varlığının amacını gerçekleştirmede yeterli olması ve takvim yılı içerisinde elde etmiş olduğu hasılatın en az yüzde ellisini bu yararlı faaliyetlerde harcaması gerekmektedir. Ayrıca kamu yararı statüsü, İçişleri Bakanlığı Dernekler Denetçileri eliyle tanzim edilen bir rapor ile bu husus tespit edilebilmektedir. Bu şartları taşımadığı belirlenen derneklerin kamu yararı statüsü kalkmakta ve ilgili dernek belirli bir süre (3 yıl) geçmeden tekrar müracaata bulunamamaktadır. Görüldüğü üzere, Türkiye'deki derneklerin tamamı kamu yararı statüsüne sahip değillerdir. Dernekler arasında statü ve yararlılık farkı bulunduğundan eşit imkânlara ve olanaklara da sahip olamamaktadırlar. Hukuki ve mali düzenlemeler karşısında da eşit haklara ve yükümlülüklere sahip değillerdir. Bu durum, dernekler arasındaki rekabeti bozmakta ve kamudan elde ettiği imkânlar arasında farklılığa sebebiyet vermektedir. Kamu yararı statüsüyle verilecek olan çeşitli bazı hukuki ve mali avantaj ve imtiyazlar bu kuruluşların destekleyicisi ve özendiricisi olup, yaptığı ve giriştiği faaliyetlerin arkasında devletin olduğu duygusuyla hareket etmesini

sağlayacak ve bu husus ekonomik ve sosyal kalkınmanın gelişmesine de yardımcı olacaktır.

Vakıflar için ise "vergi muafiyeti"nin kazanılmasını 4962 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Kanun düzenlemektedir. Bu kanunun 20. maddesine göre:

> *"Gelirlerinin en az üçte ikisini nev'i itibarıyla genel, katma ve özel bütçeli idarelerin bütçeleri içinde yer alan bir hizmetin veya hizmetlerin yerine getirilmesini amaç edinmek üzere kurulan vakıflara, Cumhurbaşkanınca vergi muafiyeti tanınabilir. Bunların vergi muafiyetinden yararlanması ve muafiyetlerinin kaybedilmesine ilişkin şartlar, usul ve esaslar Maliye Bakanlığınca belirlenir. Olağan denetimler sırasında veya yaptırılacak özel denetimler sonucunda vergi muafiyeti tanınmasına ilişkin şartları kaybettikleri tespit edilen vakıfların vergi muafiyetleri, birinci fıkrada öngörülen yöntemle kaldırılabilir."*

denilmiştir. Ayrıca Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Genel Tebliğ'inde de muafiyetin şartları belirtilmiştir bu şartlar şöyle özetlenebilir;

- *"Vakfın; sağlık, sosyal yardım, eğitim, bilimsel araştırma ve geliştirme, kültür ve çevre koruma ile ağaçlandırma konularında faaliyette bulunmayı amaç edinmiş olması gerekir. Vakfın faaliyet konusu bu sayılanlardan birisi veya birden fazlası ile ilgili olabilir. Ancak, vergi muafiyeti talebinde bulunacak vakfın bu faaliyetlerinin kamuya açık ve Devletin kamu hizmeti yükünü azaltıcı etki yapacak düzeyde olması gerekir. Belli bir yöre veya belli bir kitleye hizmeti amaçlayan vakıflara vergi muafiyeti tanınması mümkün değildir.*
- *Vakıfların, vergi muafiyeti talebinde bulunmadan önce kuruldukları tarihten itibaren en az bir yıl süre ile faaliyette bulunuyor olması*
- *Vergi muafiyeti tanınacak vakıfların bilanço esasına göre defter tutmaları*
- *Vergi muafiyeti talebinde bulunan vakıfların vergi muafiyeti talebinde bulundukları tarihte en az 505.000 TL gelir getirici mal varlığına ve en az 49.000 TL (yıllık gelire sahip olmaları*
- *Yıl içinde elde edilen brüt gelirlerin en az üçte ikisinin sağlık, sosyal yardım, eğitim, bilimsel araştırma ve geliştirme, kültür ve çevre koruma ile ağaçlandırma faaliyetlerinden oluşan amaçlara harcanacağının yazılı olması ve son bir yılda veya son iki yılın ortalaması bazında bu koşulu fiilen yerine getirmiş olması ve vergi muafiyetinin devamı süresince de bu şarta uyulması*
- *Vakıfların vergi muafiyetleri taleplerinin Hazine ve Maliye Bakanlığınca ilk değerlendirilmesi yapıldıktan sonra, vakfa vergi muafiyeti tanınıp tanınmayacağı konusunda Vakıflar Genel Müdürlüğünün ve vakıf resmi senedinde amaç edinilen konulara göre ilgili diğer kuruluşların görüşlerinin alınması."*

Vakıflara yönelik "vergi muafiyeti" statüsünün derneklerdeki "kamu yararı" statüsüne göre daha ayrıntılı düzenlenen şartlara sahip olduğu söylenebilir. Dernekler de olduğu gibi Vakıflarda da "vergi muafiyeti" vermeye Cumhurbaşkanı yetkilidir ve temel şartların faaliyetlerinin umuma açık ve kamunun sunduğu hizmet yükünü hafifletici bir etki yapacak düzeyde olması ile birlikte belirli bir kesime veya yöreye değil tüm ülkeye yönelik olması önemli görülmektedir (Özden, 2015: 120).

Ülkemizde faaliyet gösteren 355 adet kamu yararına çalışan dernek (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023) ve 312 adet vergi muafiyeti tanınan vakıf bulunmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2023). Ülkemizde faal derneklerin sayısı 101.841'dir. Mazbut (41.550), mülhak (255), cemaat (167) ve esnaf (1) ve yeni vakıf (5.906) olmak üzere toplam vakıf sayısı 47.879 tanedir. Toplam vakıf ve dernek sayısı dikkatte alındığında derneklere "kamu yararı" statüsü, vakıflara ise "vergi muafiyeti" statüsünün çok düşük bir oranda olduğu görülmektedir.

Derneklerdeki kamu yararı ve vakıflardaki vergi muafiyetinin sağladığı vergisel avantajlar ise "gayrimenkul alımlarında Tapu ve Kadastro Harç istisnaları, kendi amaçları için kullandıkları gayrimenkulleri için Emlak Vergisi Muafiyeti ve kendilerine yapılan bağış ve yardımlar için de Veraset ve İntikal Vergisi" muafiyetleridir (Tüsev, 2018: 13).

Ülkemizdeki uygulamaya bakıldığı zaman dernek ve vakıflara bir takım hak ve menfaatler sağlayan "kamu yararı" ve "vergi muafiyeti" statülerini vermeye yetkili olan makam Cumhurbaşkanlığıdır. Ayrıca dikkate değer görülen bir husus da vakıfların vergi muafiyetine hak kazanmaları için faaliyetlerinin umuma açık ve kamunun sunduğu hizmet yükünü hafifletici bir etki yapacak düzeyde olması şeklinde belirlenip faaliyet alanının kısıtlandığı görülürken derneklerin, kamu yararı statüsü kazanması için belirtilen kriterlerde, yürütülen faaliyetlerin kamuya yararlı neticeler verecek yeterlilikte olması kâfi görülmektedir. Sunulan ve tanınan bu kolaylık ve esneklik dolayısıyla dernekler vakıflara göre daha yaygın bir hizmet bölgesinde faaliyet gösterme fırsatına sahip olacaktır. Bununla birlikte, faaliyetlerini sürdürürken ve hizmetlerini yerine getirirken, kamu yararı statüsünü de kolayca kazanabilecek imkânlara gelebilmektedirler (Özden, 2015: 120).

Bu itibarla, Türkiye'deki dernekler arasındaki statü farkı yeniden ele alınmalı ve kamu yararı statüsü yaygınlaştırılarak genele yayılması sağlanmalıdır. Ayrıca

kamu yararı statüsünün verilmesi kolaylaştırılmalı ve bu doğrultuda İçişleri Bakanlığı Dernekler Denetçileri tarafından düzenlenen bir rapor üzerine ve sivil toplum temsilcilerinin de görüşleri alınmak suretiyle kamu idaresi tarafından kamu yararı statüsü verilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca kamu yararı statüsü verilme kararı objektif kriterlere göre belirlenmeli ve bu objektif kriterler belli aralıklarla denetime tabi tutulması da sağlanmalıdır.

3.2.1. Türkiye'deki Derneklerin Kuruluşu

Haklara ve yükümlülüklere sahip olabilen varlığa kişi denilmektedir. Gerçek kişiler ve hükmi şahıslar olmak üzere kişiler ikiye ayrılmaktadır. Dernekler de tüzel kişilerdir. Tüzel kişiler muayyen bir maksadı gerçekleştirmek için ayrı ve bağımsız bir varlığa sahip olarak kurulabilen kişi veya mal topluluklarıdır. Kişilerin bir araya gelerek oluşturdukları topluluğa kişi topluluğu denilmektedir. Dernekler de kişi topluluklarıdır. Dernekler tüzel kişilik kazandıkları anda hak ehliyetini kazanırlar. Dernekler mülkî idare amirine kuruluş bildirimini verdiği anda hak ehliyetini ve tüzel kişiliğini kazanmış olacaktır. Burada önemli olan husus derneğin hükmi şahsiyeti kazanması ve bilhassa hükmi şahsiyeti hangi anda kazanmış olacağıdır. Derneklerin hükmi şahsiyeti kazanma anı, dernek tüzüğü, kuruluş bildirimi ve diğer zorunlu olan belgelerin yerleşim yerindeki en büyük mülki amire verildiği an olarak öngörülmektedir. Bu itibarladır ki, derneklerin hükmi şahsiyeti kazanmasında "normatif bildirim sistemi" kabul edilmiştir (Ballar, 2019: 356).

Kuruluş bildiriminin neleri ihtiva edeceği ve gerekli olan belgelerin nelerden ibaret olduğu hususları dernekler yönetmeliğinin 5 inci maddesinde gösterilmiştir. Kuruluş bildirimine ek olarak, "kurucular tarafından her sayfası imzalanmış bir adet dernek tüzüğü, dernek kurucuları arasında tüzel kişiliklerin bulunması halinde; bu tüzel kişilerin unvanı, yerleşim yeri ve kuruluş belgesinin birer örneği, kurucular arasında yabancı dernek veya dernek ve vakıf dışında kar amacı gütmeyen kuruluşlar bulunması halinde, bu tüzel kişilerin derneklere kurucu olabilmesine dair İçişleri Bakanlığınca izin verildiğini belirten dernek kurucuları tarafından imzalanmış yazılı beyan, kurucular arasında yabancı uyruklular varsa, bunların Türkiye'de yerleşme hakkına sahip olduklarını gösterir belgelerin örnekleri ile birlikte mülki idare amirliğine vermek suretiyle tüzel kişilik kazanırlar. Bilahare mülki idare amirliği tarafından dernek kuruluş bildirimi, gün ve saat belirtilmek suretiyle sivil toplumla

ilişkiler birimine havale edilir ve başvuru sahibine kuruluş bildirimi ve eklerinin alındığına dair bir alındı belgesi verilir ve dernek, dernek kütüğüne kaydedilir."

Kuruluş bildirimi, dernek tüzüğü ve zaruri diğer belgelerin doğruluğu kuruluş bildiriminin verildiği en büyük mülkî amir tarafından araştırılır. Bu inceleme ve araştırma müddeti, altmış gün zarfında ve evrak üzerinden yapılmaktadır. Mülki idarenin tetkikleri sonucunda yasaya aykırılık veya eksiklik tespit edilmesi halinde bun aykırılıkların giderilmesi veya eksikliklerin tamamlanması kurucu üyelerden istenmektedir. Bu talebin tebliğinden itibaren otuz gün içinde eksiklik ve yasalara aykırılık giderilmezse; mülkî idari amir, yetkili ve görevli olan asliye hukuk mahkemesi nezdinde derneğin kapatılması konusunda dava açması için durumu Cumhuriyet Müddeiumumiliğe bildirir. Derneğin kapatılması mahkemelerin murakabesine tabidir. Kuruluş bildiriminde, dernek tüzüğünde ve zaruri diğer belgelerde yasaya aykırılık veya eksiklik bulunmaz ya da bu aykırılık veya eksiklik belirli sürede giderilmiş olursa; bu husus derneğe tahriren bildirilir ve söz konusu dernek kütüğe kaydedilir (Türk Medeni Kanunu, madde 60). Anılan mevzuat hükümlerinden de anlaşılacağı üzere, derneklerin kuruluşu çok kolay bir usule tabi tutulmuştur. Gerekli olan bildirimin verilmesiyle söz konusu dernek tüzel kişilik kazanmış olmaktadır. Amaç bireylerin dernek kurmasını teşvik ederek sivil toplum faaliyetlerine katılmasını sağlamaktır. Ancak burada göz ardı edilmemesi gereken önemli bir husus da derneklerin kapatılmasının uzun ve meşakkatli bir usule tabi tutulmasının yanında dernek kurulmasının çok kolay bir usule tabi olmasıdır. Bu durum da, uygulamada bir takım problemlere ve sıkıntılara neden olabilmektedir. Örneğin yabancı dernekler ancak Dışişleri Bakanlığının müspet görüşü alınmak şartıyla ve İçişleri Bakanlığının onayıyla ülkemizde işbirliğinde ve faaliyette bulunabilir veya dernek kurabilir. İçişleri Bakanlığının izin vermediği yabancı bir sivil toplum kuruluşu art niyetliyse şayet bu kuralı delmek için ülkemizde başka yöntemlerle aynı amaç altında yeni bir dernek kurabilir. İzin alamayan bir yabancı dernek ülke içerisinde kişileri bir araya getirmek suretiyle dolaylı yoldan mevzuatı delerek amacını gerçekleştirebilir. Bu yüzden işin özüne inmek suretiyle derneklerin kurulması sırasında gerekli olan bildirimin verildiği anda değil de, mülkî idari amiri tarafından yapılacak olan inceleme sonucunda derneklere tüzel kişilik verilmesi daha isabetli olacağı düşünülmektedir. Asıl amaç ise sektörün içinde bulunan art niyetli

kuruluşların önüne geçmek ve zararlı oluşumları ayırt ederek sektörün sağlıklı büyümesini temin etmektir.

Dernekler, Medeni Kanunun 60. maddenin son bendi uyarınca kendilerine yapılan yazılı bildirimi takip eden altı ay zarfında ilk genel kurul toplantılarını yapmak ve kanunen zorunlu olan organlarını oluşturmakla yükümlüdürler (Türk Medeni Kanunu, madde 62). Dernek tüzel kişilik kazandığı anda hak ehliyetine sahip olmaktadır. Ancak fiil ehliyeti için tüzel kişilik kazandığı andan itibaren 6 ay içinde ilk genel kurul toplantısını yapmalı ve zorunlu olan organları oluşturmalıdır.

Dernekler tüzel kişiliği kazanması ve zorunlu organlarını oluşturması ile hak ve fiil ehliyetlerine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Hak ehliyeti medeni haklardan faydalanma ehliyetidir. Fiil ehliyeti ise medeni hakları bizzat kullanabilme ehliyetidir. Dernekler fiil ehliyetini organları aracılığı ile kullanabilirler. Bu organlar Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu ve Genel Kuruludur. Organlar olmadan fiil ehliyeti kullanımı söz konusu olamaz. Organların kurulması ile birlikte fiil ehliyetini kazanan dernekler; dernek adlarının korunmasını isteyebilir, dava ehliyeti ve davada taraf ehliyetine sahip olabilir, hukuk âleminde hukuki sorumluluk doğuran işlemler yapabilir, kısacası cins, yaş, hısımlık gibi yaradılışların gereği olarak insana özgü olanların dışında bütün hak ve yükümlülüklere sahiptirler. Ayrıca kanun zorunlu organları ile görev ve sorumluluklarının neler olacağını belirtmiştir. Bu zorunlu organlar dışından başka adlar altında organların oluşturulabileceği konusunda derneklere serbestlik sağlanmıştır (Ballar, 2019: 357).

3.2.2. Türkiye'deki Derneklerin Faaliyetleri

Derneklerin faaliyet alanları, amaçları ile benzerlik göstermekle birlikte amaçlarına ulaşmak için giriştiği alanları ifade etmektedir. Bireylerin bir araya gelip dernek kurmalarının en yalın ve anlaşılabilir sebebi, bilhassa günümüzde yalnızlaşan bireyler için, kendini ifade etme tarzı ve yararlı olma duygusuyla birlikte kendilerini iyi hissetmelerinin bir yolu olmasıdır. İnsanların bir araya gelip dernek kurmaları, dernek faaliyetlerine katılmaları ve derneklere üye olmaları onların artan bir şekilde mesleki, dini, sosyal, kültürel, spor, sağlık, eğitim, yardım, sanat ve müzik faaliyetlerine katılmalarının bir yoludur. Dernek kurma faaliyetiyle birlikte bireyler; bir araya gelme, sosyal yaşam açısından ve toplumsal birlikteliği sağlama bakımından önemli bir sivil toplum faaliyetine katılmış olmaktadır. Bu durum bireyler arasındaki

iletişimi ve etkileşimi kuvvetlendirmekle beraber bireylerin birbirlerine karşı güvenlerini de artırmakta ve ortak bir paydada buluşarak sağlıklı ve güvenli bir toplumun oluşmasına katkı sağlamaktır. Dernekler gönüllük esasına dayılı olarak bireylerin belirli bir amacı gerçekleştirmek maksadıyla imkânlarını bir araya getirip birleştirmek suretiyle oluşturdukları hükmi şahıslardır (Gutmann, 1989; aktaran Eraslan-Bertler, 2016: 100-101).

Dernekler 5253 sayılı Dernekler Kanununun 2 nci maddesinde de belirtildiği üzere kar paylaşma amacı dışında ve yasalarla yasaklanmamış her türlü amaç ile kurulabilirler. Dernekler, amaçlarını gerçekleştirmek üzere, tüzüklerinde belirtilen alanlarda çalışıp faaliyette bulunabilirler. Tüzüklerinde belirtilen amaçlar dışında faaliyete bulunmaları yasaktır. Her dernek bir amacı gerçekleştirmek için kurulur ve bu amacını gerçekleştirmek için kazanç paylaşma da dâhil olmak üzere her türlü yasal faaliyette bulunabilirler (Ballar, 2019: 695). Ayrıca, "*Dernekler, tüzüklerinde gösterilen amaçları gerçekleştirmek üzere uluslararası faaliyette veya işbirliğinde bulunabilir, yurt dışında temsilcilik veya şube açabilir, yurt dışında dernek veya üst kuruluş kurabilir veya yurt dışında kurulmuş dernek veya kuruluşlara katılabilecekleri"* (Dernekler Kanunu, madde 5) yasal güvence altına alınmıştır.

Dışişleri Bakanlığının müspet görüşü alınmak şartıyla ve İçişleri Bakanlığının onayıyla yabancı dernekler, ülkemizde işbirliğinde veya faaliyette bulunabilir, şube ve temsilcilik açabilir, üst kuruluş veya dernek kurabilir veyahut kurulmuş olan dernek ve üst kuruluşlara üye olup katılım sağlayabilirler (5253 Sayılı Kanunu, madde 5).

Hükmi şahsiyeti haiz olan her derneğin bir tüzüğü bulunmakta ve derneğin amacı tüzüklerinde gösterilmektedir. Derneğin maksadı ve bu maksadı yerine getirmek için dernek tarafından sürdürülecek faaliyet alanları, çalışma konuları ve çalışma biçimleri tüzükte sarih bir şekilde belirtilmelidir. Burada önemli olan soru derneklerin hangi alanlarda faaliyete bulunabileceği ya da çalışabileceğidir. Yasa ile getirilen kısıtlamalar saklı olmak üzere dernekler her türlü konuda faaliyette ve çalışma alanında bulunabileceklerdir. Bu husus aynı zamanda derneklerin hak ve fiil ehliyetinin sınırlarını da göstermektedir (Ballar, 2019: 695-696).

Türkiye'de son yıllarda sivil toplum kuruluşları arasında yer alan derneklerin sayısı, faaliyet alanları, kapsamı ve içeriğinde artış kaydedilmiştir. 1 Ocak 2023 itibarıyla toplam dernek sayısı 308.726'ya ulaşmış olup faal olan derneklerin sayısı ise

101.841'dir. Derneklerin faaliyet alanı yüzde 38,29 oranında mesleki ve sosyal dayanışma, yüzde 18,03 oranında dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik, yüzde 8,63 oranında spor ve sporla ilgili, yüzde 6.23 oranında eğitim ve araştırma, yüzde 5,92 oranında kültür, sanat ve turizm, yüzde 5,81 oranında insani yardım alanda yoğunlaşmaktadır. Türkiye'de nevilerine göre ayrıma baktığımız zaman en çok mesleki ve sosyal dayanışma, spor ve sporla ilgili faaliyetlerde ve dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Faal dernek sayısı 2004 yılında 69.751 adet iken yıllar itibariyle sürekli olarak artış göstererek 2021 yılında 121.068 âdete çıkmıştır. Bunula birlikte gelir toplamları da 2017 yılında yaklaşık 10.000.000.000,00 TL iken 2021 yılı itibariyle 30.000.000.000,00 TL'nin üzerine çıkmıştır (siviltoplum.gov.tr /dernek-sayıları, 2022).

3.2.3. Türkiye'deki Derneklerin Organları

Derneklerin tüzel kişilik kazanmaları ve organlarının oluşması ile hak ve fiil ehliyetlerine sahip olması anlamına gelmektedir. Hak ehliyeti medeni haklardan faydalanma ehliyetidir. Fiil ehliyeti ise medeni hakları bizzat kullanabilme ehliyetidir. Dernekler fiil ehliyetini organları aracılığı ile kullanabilirler. Bu organlar yasalarımızca zorunlu olarak kabul edilen Yönetim Kurulu, Denetleme Kurulu ve Genel Kuruldur. Bu üç kurul dışında da isteğe bağlı olarak organlar oluşturulabilir. Ancak bu oluşturulan organlara zaruri olan organların yetki, görev ve sorumlulukları aktarılmaz. Derneklerin fiil ehliyetlerini kullanabilmeleri için organlarının bulunmasının zorunluluğu vardır (Ballar, 2019: 357).

Derneklerin fiil ehliyeti sınırsız olmayıp amaç ve çalışma konularıyla sınırlandırılmıştır. Bu sınırlar içinde hak iktisap etmek veya borç ve yükümlülükler altına girme imkânları tanımaktadır. Derneğin organlar oluşturması aynı zamanda iş bölümüne gitmesi ve örgütlenmesi anlamına gelmektedir. Organların olması ve süreklilik arz etmesi gerekmektedir. Organların sürekli olarak olmaması derneğin de olmaması anlamına gelecektir. Organların geçici olarak yitirilmesi durumunda giderilmek suretiyle derneğin yaşaması sağlanabilir. 4721 sayılı Medeni Kanun, *"Derneğin zorunlu organlarının neler olduğunu düzenlemekte ve bu organların dışında da organlar oluşturabilme olanağı tanımaktadır. Derneğin zorunlu organları, genel kurul, yönetim kurulu ve denetim kuruludur. Dernekler zorunlu organları dışında başka organlar da oluşturabilirler."* Kanunda görüldüğü üzere en az, zorunlu

olarak, Denetleme Kurul, Yönetim Kurulu ve Genel Kurulun oluşturulması öngörülmüştür. Bu organlara yasal veya zorunlu organlar denilmektedir. Ayrıca, "*bu organlara zorunlu organların görev, yetki ve sorumlulukları devredilemez."* Görüldüğü gibi burada önemli olan husus zaruri olan organların yetki, görev ve sorumlulukları başka organlara devri mümkün değildir. Yasada zorunlu organlar dışındaki organların neler olabileceği açıklanmamış böylece derneklere iç örgütlerinde serbestçe davranma özgürlüğü tanınmıştır (Ballar, 2019: 471-472).

4721 sayılı yasanın ön gördüğü hükümler doğrultusunda,

-Genel kurulun, organları seçme, tüzüğü değiştirme, üyeler hakkında karar verme, taşınmaz satın alma, derneğin feshi gibi üst karar organı görev, yetki ve sorumluluklarının;

-Yönetim kurulunun derneğin işlerini görmek, derneği temsil etmek, genel kurul kararları doğrultusunda tüzük hükümlerini uygulamak, derneğe üye alınıp alınmaması ya da üyelerin cezalandırılması ya da üyelerin dernekten çıkarılması, mali konularda tahsilat ve harcama yapılması gibi yürütme organı görev, yetki ve sorumluluklarının;

-Denetim kurulunun yönetim ve mali yönden çalışmalar ile uygulamalarını denetlemek, raporlar düzenlemek, öneri ve eleştirilerini genel kurul ve yönetim kuruluna iletmek gibi iç denetim organı sıfatıyla görev, yetki ve sorumluluklarının;

hiçbir suretle seçimlik ve ihtiyari organlara devredilmesi söz konusu olmamaktadır. Böyle bir durum söz konusu olması halinde yasaya aykırılık teşkil edecektir. Ayrıca tüzüğe konulabilecek hükümler ile de bu durum değişmeyecektir. Seçimlik organlara sadece danışma niteliğinde görevler verilmesi mümkün olup, yetki ve sorumluluk verilmesi mümkün bulunmamaktadır (Ballar, 2019: 472).

3.2.3.1. Genel kurul

Genel kurul, derneğin en yetkili karar organı olup, derneğe kayıtlı üyelerden meydana gelmektedir. Genel kurul derneğin tüzüğünde belirlenen tarihte ve yerde yönetim kurulunun çağrısı üzerine yapılmaktadır. Olağan yapılan genel kurul toplantısının en geç üç yılda bir yapılması gerekmektedir. Bu durum ihtiyari bir husus olmayıp zorunlu uyulması gereken bir kuraldır. Üç yıldan az aralıklarla toplanmalı, tüzük ve kanunlar uyarınca sorumluluklarını yerine getirmelidir. Kanunda gösterilen

üç yıllık süre genel kurul yapılması için gereken üst sınırı göstermekte olup, dernekler tüzüklerinde kanun hükmüne aykırı olarak üç yıldan fazla bir süre yazamazlar. Tüzükte belirtilen zamanın dışında da genel kurul, yönetim ve denetim kurulunun istemi veya dernek üyelerinin beşte birinin yazılı başvurusu üzerine olağanüstü olarak da toplanabilir. Olağanüstü toplantıyı da olağan toplantıda olduğu gibi yönetim kurulunun çağrısı üzerine yapılmaktadır. Şayet yönetim kurulu, genel kurulu toplantıya çağırmazsa; üyelerden birinin talebi üzerine, sulh hâkimi, üç üyeyi genel kurul toplantı çağrısının yapılması için görevlendirir. Burada sulh hukuk mahkemesi sadece şekli inceleme yapmakta, istemin esasını inceleyerek genel kurulun toplanmasının gerektiğini, toplantı isteminin yerinde olup olmadığını denetleyememektedir. Ayrıca toplantısız ve çağrısız yapılan kararların da geçerli olması mümkündür. Bunun için tüm üyelerin yazılı katılımıyla kararın alınması gerekmektedir (Ballar, 2019: 480-502).

Genel kurul, kanun ve tüzük hükümlerine uygun olarak, her bir üyenin iradesinin yansıtıldığı ve bütün üyelerin temsil edildiği en yetkili organdır. Tüm üyeler genel kurula katılabilir ve düşüncelerini özgürce söyleyip savunabilir. Üstelik her üye kanuna veya tüzük hükümlerine aykırı olarak alınmış ve kendisi tarafından tasvip edilmeyen kararlara karşı da iptal davası açabilmektedir (SAK Hukuk, 2022)

Genel kurul, dernek üyelerinin tümünün katıldığı bir topluluk olup en yetkili ve en üst karar organıdır. Bu tanımlamanın diğer özelliklerine değindiğimizde Genel kurul,

- Üyeliğe girme talepleri ile üyelikten çıkma talepleri hakkında son kararı verdiği,
- Genel kurul dışındaki organları seçtiği ve diğer bir organına verilmemiş olan işleri gördüğü,
- Derneğin seçtiği organlarını denetlediği ve onları haklı sebeplerle her daim görevden alabildiği,
- Yönetim kurulu gibi seçilmesinin söz konusu olmayıp yasa uyarınca var olduğu,
- Tüm organlara karşı derneği temsil ettiği,

- Üyeleri ile tüm organların görev ve yetkilerinden doğan sorumlulukların muhatabı olduğu,
- Diğer organlara devri söz konusu olmadan işlevlerini bağımsız olarak yerine getirme hakkına sahip olduğu,
- Yasa ya da tüzük hükümleri uyarınca Yönetim Kurulu ya da diğer organlara bırakılmayan tüm konularda karar vermek yetkisi, dernek en üst organı olarak genel kurula ait olduğu, bilinmektedir (Ballar, 2019: 481)

Genel kurulun görev ve yetkileri kısaca aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- Kuruluş ve varlığın sürdürülmesine ilişkin yetkiler. Örneğin, derneğin kurulmasına, dağılmasına, örgütün değiştirilmesi ile üyelik hak ilişkilerinin yeniden düzenlenmesine karar vermek gibi.
- Önemli işlerin görülmesine ilişkin yetkiler. Örneğin, Yönetim Kurulunun çalışmalarını yönlendirmek, diğer kuruluşlara katılmak ya da ayrılmak, üyelerin kabulüne ya da çıkarılmasına ilişkin kesin ve son kararları vermek, organlara seçim yapmak gibi.
- En yüksek denetime ilişkin yetkiler. Örneğin, derneğin çalışma programları ve bütçeleri ile çalışma raporlan ve bilançolarını onaylamak seçimle gelen organların görevlerine son vermek, her türlü yakınma başvurularını karara bağlamak gibi (Ballar, 2019: 481).

Bunların dışında Türk Medeni Kanununun 80 inci maddesinde ayrıntılı olarak belirtilmeyen dernek genel kurulunun görev ve yetkileri arasında, uygulamada görüldüğü üzere, aşağıdaki görev ve yetkiler belirtilebilir:

- Derneklerin taşınmaz mal edinmeleri hususunda karar verme hakkı genel kurula verilmiştir. Genel kurul bu hakkını, Yönetim Kuruluna yetki vermek suretiyle kullanabilecektir.
- Derneğin, kurulacak ya da kurulmuş bir federasyona üye olarak katılabilmesi ya da üyesi olduğu federasyondan ayrılabilmesi genel kurulun istenilen yönde olumlu karar vermesine bağlıdır. Dernekler, bağlı oldukları federasyonun; genel kurulunda en az üçer üye ile temsil olunurlar. Temsilci üyeler, ilgili derneklerin genel kurullarınca seçilmektedir.

- Derneğin, uluslararası faaliyette bulunması, yurt dışındaki dernek ya da kuruluşlara üye olarak katılması ya da ayrılması için genel kurulun karar vermesi gerekmektedir.
- Derneğin, kendini feshetmesi için Genel kurulun tüzükte öngörülen toplantı ve karar yeter sayıları ile oluşan bir karar alması gerekmektedir.
- Yasa, tüzük ve yönetmelikler ile dernek tüzüğünde genel kurulca yapılması belirtilen başka görevler, örneğin kamu yararına çalışma hakkı için genel kurulun karar alması gerekmektedir. (Ballar, 2019: 554)

Genel kurul kararlarının iptali

Genel kurul, derneğin en yetkili karar organı olup; derneğe kayıtlı üyelerden oluşur. Üyeliğe girme talepleri ile üyelikten çıkma talepleri hakkında nihai kararı vermektedir. Ancak üyeler dernek genel kurul kararlarının iptalini isteyebilir. Genel kurul kararları mahkemelerin denetimine tabidir. Tüzel kişilerin en yüksek mercii genel kurullarıdır. Dernek tüzel kişiliği bünyesindeki anlaşmazlıklar dernek tüzüğünde yazılı hükümlere göre çözülmeye çalışılır ve son nihai karar yeri genel kuruldur. Genel kurulun kararları ise mahkemelerin denetimine tabidir (Ballar, 2019: 504).

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu dernek genel kurul kararlarının iptalinin kim tarafından ve hangi şartlar altında istenebileceğini 83 üncü maddesinde ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir. Söz konusu maddede, "*toplantıda hazır bulunan ve kanuna veya tüzüğe aykırı olarak alınan genel kurul kararlarına katılmayan her üye, karar tarihinden başlayarak bir ay içinde; toplantıda hazır bulunmayan her üye kararı öğrenmesinden başlayarak bir ay içinde ve her hâlde karar tarihinden başlayarak üç ay içinde mahkemeye başvurmak suretiyle kararın iptalini isteyebilir"* denilerek şartların neler olduğu belirtilmiştir.

Kanun maddesinde de açıkça ifade edildiği üzere iptal davasının açılması için aşağıdaki şartların aynı anda yerine getirilmesi zorunludur.

- Öncelikle genel kurul tarafından alınmış bir kararın mevcut olması: iptal davası açılması için ortada bir genel kurul kararının olması şarttır.
- Genel kurul tarafından alınan kararın kanun ve tüzük hükümlerine aykırı olması: kanunun emredici hükümlerine, tüzük maddelerine, kamu düzenine ve dürüstlük kurallarına aykırı hareket etme anlamına gelmektedir.

- Genel kurul kararına katılmayan üyenin olması: oy vermeyen, karşı oy veren ya da muhalefet şerhinde bulunan üye veya üyelerin mevcut olması demektir.
- İptal davasına belli süre içerisinde başvurmuş olması: "her üye, karar tarihinden başlayarak bir ay içinde; toplantıda hazır bulunmayan her üye kararı öğrenmesinden başlayarak bir ay içinde ve her hâlde karar tarihinden başlayarak üç ay içinde kararın iptalini isteyebilmektedir." Süreler hak düşürücü süre niteliğinde olduğundan, geçip geçmediği hâkim tarafından resen dikkate alınmaktadır.
- Diğer organların kararı olmaması: "Diğer organların kararlarına karşı, dernek içi denetim yolları tüketilmedikçe iptal davası açılamaz" (Ballar, 2019: 587-589).

Yönetim, Denetim, Disiplin veya diğer organların kararlarına karşı, dernek içi denetim yolları tüketilmedikçe iptal davası açılamayacağı kanunen bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada önemli olan husus dernek içi denetim yolunun öngörülüp öngörülmediğidir. Dernek tüzüğünde yönetim kurulu ya da disiplin kurulun kararlarına karşı dernek içi denetim yolları kapatılmış ve kararları kesin ve nihai ise bu durumda genel kurula gidilemeyeceği için karar kesindir ve dernek içi denetim yolu kapalı olduğundan dolayı bu kararlara karşı da doğrudan mahkemede iptal davası açılabilir (Ballar, 2019: 587-589).

Yargıtay 2'nci Hukuk Dairesinin bir kararında, davacı; davalı derneğin disiplin kurulu tarafından verilen "bir yıl sureyle geçici çıkarma" kararının iptalini istemiştir. Dernek uyuşmazlıklarının öncelikle derneğin kendi bünyesi içinde çözülmesinin gerektiği, böyle bir imkân var olduğu sürece yargı yoluna başvurulamayacağı bilinmektedir. "Disiplin kurulu tarafından verilen cezanın kesin olduğunu ve hiçbir itiraz yoluna başvurulamayacağını öngören dernek tüzüğü kuralının dernek içi denetim yollarını kapadığı dikkate alınarak davacının yargı yoluna başvurma olanağını bulunduğu kabul edilmelidir. Aksinin kabulü, Anayasa'da bulunan hak arama özgürlüğünün ihlali anlamına gelmektedir" (Y.2.HD. E.2007/5059 K.2007/14643; aktaran Ballar, 2019: 491).

Yargıtay 2'nci Hukuk Dairesinin bir kararında, dava yönetim kurulunun ihraç kararının iptali ile ilgilidir. Genel kurul kararları dışında derneğin diğer organlarının

kararlarına karşı dernek içi denetim yolları tüketilmedikçe iptal davası açılamaz. Bununla birlikte üyeliğe kabul ve üyelikten çıkarma hakkında son kararı genel kurul verir hükmü kanunla sabittir. Somut olayda iptali istenen genel kurul kararı değil yönetim kurulu kararıdır. Bu durumda dernek içi denetim yolları tüketilmediği ve yönetim kurulunun kararı nihai ve kesin bir karar olmadığı gerekçesiyle mahkeme tarafından davanın reddine karar verilmelidir (Y.2.HD. E.2007/642 K.2007/2753; aktaran Ballar, 2019: 595-596).

Yargıtay 2'nci Hukuk Dairesinin başka bir kararında, toplantıda hazır bulunan kanun ve tüzük hükümlerine aykırı olarak alınan genel kurul kararlarına katılmayan "her üye, karar tarihinden başlayarak 1 ay içinde mahkemeye başvurarak kararın iptalini isteyebilir." Davacı olağanüstü genel kurul toplantısına katılmış ve 1 aylık süre zarfında dava açmıştır, ancak toplantıda alınan kararlara itiraz etmediğini, bu yönde bir şerhi veya müracaatı bulunmadığı veyahut katılmadığını tutanağa yazdırmadığı için iptal davası açma hakkı yoktur (Y.2.HD. E.2003/4653 K.2003/8640; aktaran Ballar, 2019: 611).

Toplantı yeri ve toplantı yeter sayısı

4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 78'inci maddesi, "*Genel kurul toplantıları, tüzükte aksine hüküm olmadıkça, dernek merkezinin bulunduğu yerde yapılır"* demekle, "aksine hüküm olmadıkça" karşıt kavramına göre, tüzüğünde genel kurul toplantılarının dernek merkezinin dışında yapabileceklerine dair hüküm konulabileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, genel kurulun yapılacağı yerin, iyi niyet kurallarına uygun olarak, üyelerin sığabileceği ve sağlık yönlerinden elverişli bir yerin seçilmesi gerekmektedir (Ballar, 2019: 528).

Anılan kanunun aynı maddesinde, "*Genel kurul, katılma hakkı bulunan üyelerin salt çoğunluğunun, tüzük değişikliği ve derneğin feshi hâllerinde üçte ikisinin katılımıyla toplanır; çoğunluğun sağlanamaması sebebiyle toplantının ertelenmesi durumunda ikinci toplantıda çoğunluk aranmaz. Ancak, bu toplantıya katılan üye sayısı, yönetim ve denetim kurulları üye tam sayısının iki katından az olamaz"* şeklinde hükümlere yer vermiştir. Burada genel kurula katılma hakkı demek; toplantıya katılmak, söz almak, oy vermek, seçme ile seçilme hakkına sahip olmak anlamanı gelmektedir. Genel kurul toplantısının, genel kurula katılma hakkı bulunan üyelerin salt çoğunluğunun katılmasıyla başlanabileceği kuralı getirilmiştir. Örneğin seksen

sekiz üyesi bulunan bir derneğin altı üyesinin katılma hakkı kısıtlanmışsa, genel kurulun toplantıya başlayabilmesi için katılma hakkı bulunan üyelerin yani seksen iki üyenin salt çoğunluğu olan kırk iki üyenin katılımıyla başlayabilir. İlk toplantı yeter sayısı kırk iki üyedir. Şayet bu çoğunluğa ulaşılmazsa ikinci toplantıya katılan üye sayısında bir yeter sayı aranmayacaktır. Ancak bu durumda bile toplantıya katılan üye sayısı, yönetim ve denetim kurulu asıl üye sayısının iki katından az olamayacağıdır. Yönetim kurulu asıl üye sayılı yedi, denetim kurulu asıl üye sayılı üç ise en az 20 kişi ile ikinci toplantının yapılabileceği mümkün olmaktadır (Ballar, 2019: 528-529).

Toplantı karar sayısı

Genel kurul kararlarının alınmasında aranacak karar yeter sayısı 4721 sayılı Türk Medeni Kanununun 81'inci maddesinde düzenlenmektedir. Karar almak için yeterli olan sayı, genel kurul toplantısına katılım gösteren üyelerin salt çoğunluğuyla alınmaktadır. Ancak dernek tüzüğünün değiştirilmesi ile derneğin feshi için alınan kararlar genel kurul toplantısına katılım gösteren üyelerin üçte iki çoğunluğuyla alınabilmektedir. Ayrıca "ilgili üye, dernek ile kendisi, eşi, üstsoyu ve altsoyu arasındaki bir hukukî işlem veya uyuşmazlık konusu ile ilgili kararlarda oy kullanamamaktadır" (Türk Medeni Kanun, madde: 81-82).

Toplantı usulü

Yönetim kurulu, dernek tüzüğüne göre genel kurula katılma hakkı bulunan üyelerin listesini düzenler. Genel kurul, en az on beş gün önceden yönetim kurulu tarafından toplantıya çağrılır. Ayrıca toplantının tarihi, yeri, saati ve gündemi üyelere bildirilir. "Toplantının tarihi, yeri, saati ve gündemi en az on beş gün önceden en az bir gazetede veya derneğin internet sayfasında ilan edilmek, yazılı olarak bildirilmek, üyenin bildirdiği elektronik posta adresine ya da iletişim numarasına mesaj gönderilmek veya mahalli yayın araçları kullanılmak suretiyle toplantıya çağrılır. Bu çağrıda, çoğunluk sağlanamaması sebebiyle toplantı yapılamazsa, ikinci toplantının hangi gün, saat ve yerde yapılacağı da belirtilir. İlk toplantı ile ikinci toplantı arasındaki süre yedi günden az, altmış günden fazla olamaz."

"*Toplantı, çoğunluk sağlanamaması sebebinin dışında başka bir nedenle geri bırakılırsa, bu durum geri bırakma sebepleri de belirtilmek suretiyle, ilk toplantı için yapılan çağrı usulüne uygun olarak üyelere duyurulur. İkinci toplantının geri bırakma tarihinden itibaren en geç altı ay içinde yapılması zorunludur. Üyeler ikinci*

toplantıya, birinci fıkrada belirtilen esaslara göre yeniden çağrılır. Genel kurul toplantısı bir defadan fazla geri bırakılamaz" (Dernekler Yönetmeliği, madde 14).

Dernekler Yönetmeliği, genel kurulun toplantı usulüne ilişkin açıklayıcı hükümleri içermektedir. Bunlar;

- "Genel kurula katılma hakkı bulunan üyelerin listesi toplantı yerinde hazır bulundurulur.
- Toplantı yerine girecek üyelerin resmi makamlarca verilmiş kimlik belgeleri, yönetim kurulu üyeleri veya yönetim kurulunca görevlendirilecek görevliler tarafından kontrol edilir.
- Üyeler, yönetim kurulunca düzenlenen listedeki adları karşısına imza koyarak toplantı yerine girerler. Kimlik belgesini göstermeyenler, belirtilen listeyi imzalamayanlar ile genel kurula katılma hakkı bulunmayan üyeler toplantı yerine alınmaz. Bu kişiler ve dernek üyesi olmayanlar, ayrı bir bölümde genel kurul toplantısını izleyebilirler.
- Toplantı yeter sayısı sağlanmışsa durum bir tutanakla tespit edilir ve toplantı yönetim kurulu başkanı veya görevlendireceği yönetim kurulu üyelerinden biri tarafından açılır. Toplantı yeter sayısı sağlanamaması halinde de yönetim kurulunca bir tutanak düzenlenir.
- Açılıştan sonra, toplantıyı yönetmek üzere bir başkan ve yeteri kadar başkan vekili ile yazman seçilerek divan heyeti oluşturulur.
- Dernek organlarının seçimi için yapılacak oylamalarda, oy kullanan üyelerin divan heyetine kimliklerini göstermeleri ve hazırun listesindeki isimlerinin karşılarını imzalamaları zorunludur.
- Toplantının yönetimi ve güvenliğinin sağlanması divan başkanına aittir. Genel kurul, gündemdeki konuların görüşülerek karara bağlanmasıyla sonuçlandırılır. Genel kurulda her üyenin bir oy hakkı vardır; üye oyunu şahsen kullanmak zorundadır.
- Toplantıda görüşülen konular ve alınan kararlar bir tutanağa yazılır ve divan başkanı ile yazmanlar tarafından birlikte imzalanır. Toplantı sonunda, tutanak ve diğer belgeler yönetim kurulu başkanına teslim edilir. Yönetim

kurulu başkanı bu belgelerin korunmasından ve yeni seçilen yönetim kuruluna yedi gün içinde teslim etmekten sorumludur.

- Mahkemece kayyım atanması veya Medeni Kanunun 75 inci maddesinin ikinci fıkrasına göre görevlendirilme yapılması halinde, bu maddede yönetim kuruluna verilen görevler bu kişiler tarafından yerine getirilir" (Ballar, 2019: 532-533).

25.03.2020 tarihinde 5253 sayılı Dernekler Kanunu'na ilave edilen ek madde sayesinde dernekler, bazı iş ve işlemlerini elektronik ortamda da yapabileceği sağlanmıştır. Bu işlemlerden biri de genel kurul ve yönetim kurulu toplantılarının elektronik ortamda yapılmasıdır. Elektronik ortamda yapılacak olan işlemlerin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar İçişleri Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikle belirlenir. 2019 yılında görülmeye başlayan ve etkisini tüm dünya ülkelerinde gösteren covid-19 salgının neden olduğu bulaşıcı hastalıklar ile kısıtlamalar, kanunlarda değişiklik yapılması ihtiyacını doğurmuştur. Bu itibarla, Kanunun ek 2 nci maddesi uyarınca dernekler yönetmeliğine eklenen 15/A maddesi sayesinde, genel kurul ve yönetim kurulu toplantıları elektronik ortamda da yapılabilmektedirler.

Yapılan düzenlemeyle, "Dernekler elektronik ortamda yapılacak genel kurul ve yönetim kurulu toplantılarını Bakanlık Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü tarafından uygun görülüp onaylanan elektronik sistemler üzerinden yapabilirler. Genel kurul yapılmasına ilişkin alınan yönetim kurulu kararında ve genel kurul ilanında genel kurulun hangi yöntemle yapılacağı belirtilir. Elektronik ortamda alınacak yönetim kurulu kararları fiziksel ortamda tutulan yönetim kurulu karar defterinden ayrı olarak tarih ve sıra sayısı ile elektronik ortamda saklanır. Kanunda, Türk Medeni Kanununda, bu Yönetmelikte ve derneklerin kendi tüzüklerinde yer alan genel kurul ve yönetim kurulu toplantılarının fiziki ortamda gerçekleştirilmesine yönelik bütün usul ve esaslar elektronik ortamda yapılan toplantılar için de geçerlidir. Elektronik ortamda gerçekleştirilen toplantılara ilişkin her türlü bilgi, belge ve kayıt dernek tarafından muhafaza edilir. Elektronik ortamda yapılacak dernek genel kurul veya yönetim kurulu toplantılarına katılacak üyeler sisteme, güvenli elektronik imza veya iki faktörlü kimlik doğrulama sistemi kullanarak giriş yaparlar. Kullanılacak elektronik sistemlerin, fiziki ortamda yapılan toplantılardaki divan oluşturma, oylama, söz alma, önerge verebilme ve benzeri tüm işlemlerin elektronik ortamda da yapılabilmesini

sağlayan tasarım, yedekleme ve mevzuata uygun arşivleme kapasitesine; yetkisiz erişimlere ve saldırılara karşı gerekli ağ ve sistem güvenliğine sahip olması gerekmektedir. Fiziki ortamda gerçekleştirilen toplantıların mevzuata aykırı yapılması durumunda uygulanan yaptırımlar elektronik ortamda yapılan toplantılar için de geçerlidir."

Olağan veya olağanüstü genel kurul toplantısı yapıldıktan sonra kırk beş gün zarfında, yönetim kuruluna seçilen en az beş asıl beş yedek üye, denetim kuruluna seçilen en az üç asıl üç yedek üye ile diğer organlara seçilen asıl ve yedek üyeleri içeren ve Yönetmeliğinin ekinde yer alan "Genel Kurul Sonuç Bildirimi" yönetim kurulu başkanının imzasıyla mülki idare amirliğine verilmektedir. Bildirimin yapılmamasında yönetim kurulu başkanı sorumludur. Dernekler Yönetmeliğinin ekinde yer alan Genel Kurul Sonuç Bildiriminde, organlara seçilen asıl ve yedek üyelerin adı soyadı, T.C. kimlik numarası, tabiiyeti, seçildiği görev, yerleşim yeri vb. bilgiler yer almaktadır. Dernekler birimi, Genel Kurul Sonuç Bildirimi ve ekleri üzerinde mevzuata aykırı bir husus olup olmadığını inceler ve varsa eksiklik veya hatanın giderilmesini ilgili dernekten talep etmektedir.

3.2.3.2. Yönetim kurul

Yönetim Kurulu, ilgili kanun ve tüzük hükümleri uyarınca derneğin temsil ve yönetimi ile ilgili işlerin yürütülmesinde yetkili ve görevli bir organdır. Dernekler, sahip oldukları fiil ehliyetini Yönetim Kurulu vasıtasıyla kullanabilmektedirler. Yargıtay 2. Hukuk Dairesi'nin bir kararında belirtiği üzere, "Yönetim Kurulu, dernek adına onun işlerini yürüten bir organ olup ayrıca tüzüğe göre derneğin temsilcisidir. Temsil görevi, yönetim kurulunca, üyelerden birine veya bir üçüncü kişiye verilebilir. Temsilci, temsil ettiği tüzel kişinin iradesini taşıyan bir araçtır. Bunun tabii sonucu olarak temsilcinin yaptığı işlemlerden ötürü hak ve borçlar temsil ettiği kimseye yani derneğe ait olmasıdır." Derneğe ilişkin fiil ehliyeti Yönetim Kurulunun alacağı kararlar ile kullanılmaktadır. Kararların alınabilmesi için en az üye tam sayısının yarısından fazlası Yönetim Kurulu üyesinin bir araya gelmesi ve görüşülen konunun çoğunluk oyu ile sonuca bağlanması gerekmektedir (Ballar, 2019: 623).

Türk Medeni Kanunu'nun 84. maddesine göre, *"Yönetim kurulu, beş asıl ve beş yedek üyeden az olmamak üzere dernek tüzüğünde belirtilen sayıda oluşturulur."* Kanun, yönetim kurulu üye sayısını beş asıl ve beş yedek üye olarak belirlemiştir. Bu

sayıdan daha az sayıda üyeli bir yönetim kurulu oluşturulamaz ancak daha fazla sayıda üyeli bir yönetim kurulu oluşturulabilmektedir. “Yönetim kurulu, seçimden sonraki ilk toplantısında bir kararla görev bölüşümü yaparak başkan, başkan yardımcısı, sekreter, sayman ve diğer üyeleri belirlenmektedir. Yönetim kurulu asıl üyeliğinde istifa veya başka sebeplerden dolayı boşalma olduğu takdirde genel kurulda aldığı oy çokluğu sırasına göre yedek üyelerin göreve çağrılması sağlanabilmektedir. Boşalmalar sebebiyle yönetim kurulu üye sayısı, üye tamsayısının yarısının altına düşerse; genel kurul, geriye kalan yönetim kurulu üyeleri veya denetim kurulu tarafından bir ay içinde toplantıya çağrılır. Çağrı yapılmazsa, üyelerden birinin istemi üzerine, sulh hâkimi, üç üyeyi genel kurulu toplantıya çağırmakla görevlendirmektedir” (Ballar, 2019: 621).

Dernekler tarafından tutulması zorunlu olan defterlerden biri olan Karar Defteri, İçişleri Bakanlığının 2007/2 nolu tebliğinde gösterilen örneğe uygun olarak tutulmalıdır. “Bu deftere kararın tarih ve sayısı ile konusunun yazılması zorunludur, ancak alınan karar birden fazla konuyu içeriyorsa, konu kısmına genel nitelikte ibareler yazılabilir.

Karar defterinin "Toplantıya Katılan Üyelerin Adı ve Soyadı" kısmına yalnızca toplantıya katılan yönetim kurulu üyelerinin adı ve soyadları yazılır. Toplantıda alınan kararlar "Kararın Metni" kısmına yazılır ve kararın altı toplantıya katılan üyeler tarafından imzalanır. Ancak, karara katılmayan üyeler, karara katılmadıklarını belirten ibareleri yazarak kararın altına imza atarlar. Aynı toplantıda alınan kararların birden fazla sayfaya yazılması halinde, her sayfa paraf edilerek kararın bittiği sayfa imzalanır. Her yılın ilk kararına (1)’den başlayarak numara verilir.”

Yönetim Kurulunun Görev ve Yetkileri

Yönetim kurulu, derneği temsil etmekle görevli olan zorunlu bir organdır; temsil ve yürüttükleri işlemleri kanuna ve tüzüğe uygun olarak yerine getirmelidir. Temsil ve yürütme görevi, yönetim kurulunca, üyelerden birine veya bir üçüncü kişiye de verilebilmektedir. Buruda önemli olan husus temsil ve yürütme yetkisinin sınırının ne olacağı konusudur. Temsilci, temsil yetkisini genel olarak iyi niyet kurallarına, kanun ve tüzük hükümlerine riayet ederek hüsnü suretle ifası ile mesuldür.

Genel olarak kanun ve tüzük hükümlerine göre yönetim kurulu aşağıdaki hususları yerine getirmektedir:

- “Derneği temsil etmek veya bu hususta kendi üyelerinden bir veya birkaçına yetki vermek,
- Gelir ve gider hesaplarına ilişkin işlemleri yapmak ve gelecek döneme ait bütçeyi hazırlayarak genel kurula sunmak,
- Derneğin çalışmaları ile ilgili yönetmelikleri hazırlayarak genel kurul onayına sunmak
- Genel kurulun verdiği yetki ile taşınmaz mal satın almak, derneğe ait taşınır ve taşınmaz malları satmak, bina veya tesis inşa ettirmek, kira sözleşmesi yapmak, dernek lehine rehin ipotek veya ayni haklar tesis ettirmek,
- Gerekli görülen yerlerde temsilcilik açılmasını sağlamak,
- Genel kurulda alınan kararları uygulamak,
- Her faaliyet yılı sonunda derneğin işletme hesabı tablosu veya bilanço ve gelir tablosu ile yönetim kurulu çalışmalarını açıklayan raporunu düzenlemek, toplandığında genel kurula sunmak,
- Bütçenin uygulanmasını sağlamak,
- Derneğe üye alınması veya üyelikten çıkarılma hususlarında karar vermek,
- Derneğin amacını gerçekleştirmek için her çeşit kararı almak ve uygulamak,
- Mevzuatın kendisine verdiği diğer görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak,”

Yargıtay 4’üncü Hukuk Dairesi’nin E.2015/5913 ve K.2016/5083 sayılı kararında, “Dernek tüzüğünde derneği temsil yetkisinin, yönetim kuruluna ait olduğu, bu hususta kendi üyelerinden birine veya birkaçına yetki verilebileceği belirtilmiştir. Davada husumetin yöneltildiği davalı derneğin yönetim kurulu başkanına derneği temsile yetkili olduğuna ilişkin yönetim kurulunca verilmiş yetki belgesi veya bu hususta yönetim kurulunca alınan bir karar örneği de ibraz edilememiştir. Davanın yönetim kurulu üyelerinin tamamına yöneltilmesi gerekirken, taraf teşkili tamamlanmadan yargılamaya devam edilerek karar verilmesi yasaya aykırılık teşkil etmiştir” (Y.4.HD. E.2015/5913 K.2016/5083; aktaran Ballar, 2019: 653).

3.2.3.3. Denetim kurul

Denetim kurulu, zaruri organlardan olup asgari üç asıl ve üç yedek üye olmak şartıyla derneğin tüzüğünde belirtilen sayıdan meydana gelmektedir. Denetim kurulu, görevini yerine getirirken kanunlarda ve dernek tüzüğünde belirtilen hüküm ve esaslara riayet etmek zorundadır. Derneklerde iç denetim esası öngörülmüştür. Yani denetleme kurulu görevini iç denetim mekanizması vasıtasıyla yerine getirmektedir. İç denetim görevi, denetleme kurulu tarafından yapılabileceği gibi yönetim kurulu, genel kurul veya bağımsız denetim kuruluşları tarafından da yapılabilmektedir. Ancak yönetim kurulu, genel kurul veya bağımsız denetim kuruluşları tarafından denetimin yapılması asli görevi olan denetim kurulunun denetleme görevini ve yükümlülüğünü ortadan kaldırmayacaktır (Ballar, 2019: 661-662).

Derneklerde İç Denetim: Derneklerin saydam, hesap verebilir, güvenilir ve şeffaf olması, dernek işleyişinde bir iç denetim mekanizmasının oluşturulması ve bu mekanizmanın etkin bir şekilde yürütülmesi ile yakından alakalıdır. 5253 sayılı Kanunun 9'uncu maddesinde; "iç denetimin esas olduğu, derneklerin genel kurulu, yönetim kurulu veya denetim kurulu tarafından iç denetim yapılabileceği gibi, bağımsız denetim kuruluşlarına da denetim yaptırılabileceği, denetim kurulları tarafından derneğin tüzüğünde gösterilen amaç ve amacın gerçekleştirilmesi için sürdürüleceği belirtilen çalışma konuları doğrultusunda faaliyet gösterip göstermediği, defter, hesap ve kayıtların mevzuata ve dernek tüzüğüne uygun olarak tutulup tutulmadığı konularında denetim yapılacağı ve bu denetimlerin dernek tüzüğünde tespit edilen esas ve usullere göre bir yılı geçmeyen aralıklarla yapılması, denetim sonuçlarının bir rapor halinde yönetim kuruluna ve toplandığında genel kurula sunulması gerektiği" hükümlerine yer verilmiştir.

Söz konusu kanunda yer alan hükümler uyarınca, "denetim kurulu derneğin yalnızca gelir ve giderlerini değil, tüm faaliyetlerinin mevzuata ve dernek tüzüğüne uygun olup olmadığını denetlemekle yükümlüdür. Denetim kurulu bu görevini dernek tüzüğünde belirtilen sürelerde yapar, ancak dernek tüzüklerinde bu süre bir yıldan daha fazla olarak belirlenemez. Dernek tüzüğünde üç ay veya altı ayda bir denetim yapılacağı ve benzeri şeklinde düzenleme yapılmışsa, denetim kurulunun bu sürelere uygun olarak denetim yapması ve yapılan her denetim sonucunda bir rapor düzenlemesi, denetim sonucunda hazırlamış olduğu bu raporları yönetim kuruluna ve

toplandığında genel kurula sunmaktadır. Denetim kurulu üyelerinin talebi üzerine, her türlü bilgi, belge ve kayıtların, dernek yetkilileri tarafından gösterilmesi veya verilmesi, yönetim yerleri, müesseseler ve eklentilerine girme isteğinin yerine getirilmesi zorunludur." Ayrıca Denetim Kurulu, gerektiğinde genel kurulun toplantıya çağrılmasını yönetim kurulundan isteyebilmektedir (5253 sayılı Kanun, madde 9). Durum böyle olmakla birlikte denetim kurulunun görevini yerine getirmemesi ya da aksatması halinde Dernekler Kanununun "ceza hükümleri" başlıklı 32. maddesinde, denetim kurulu üyeleri için herhangi bir adli veya idari müeyyide öngörmediği görülmektedir. Söz konusu kanun, iç denetime bu kadar önem vermişken iç denetimi yapan kurulun görevini yerine getirmemesi konusunda müeyyide öngörmemesi iç denetimden beklenen faydayı azaltacaktır. Denetim kurulunun iç denetim görevini aktif olarak, zamanında, sorumluluk bilinciyle, rasyonel ve verimli bir şekilde yapması amacıyla kanunen sorumlu tutulması, adli ve idari yaptırımın öngörülmesi iç denetimden beklenen faydayı artıracaktır.

Derneklerin saydam, hesap verebilir, güvenilir ve şeffaflığın sağlanması ve dernek işleyişinde etkin bir mekanizmanın yürütülmesi amacıyla tavsiye niteliğinde olmak üzere "Dernek İç Denetim Raporu Örneği" Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır. Dernekler tarafından başka şekillerde iç denetim raporu hazırlanması veya Genel Müdürlüğün önerdiği rapora ilave olarak soru ve bölümlerin eklenmesi veya söz konusu raporda değişiklikler yapılması hususunda derneklere serbestlik tanınmıştır. Ayrıca derneklere önerilen "Dernek İç Denetim Raporu Örneği" Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün resmi (www.siviltoplum.gov.tr) internet adresinde yayımlanmaktadır (Genelge, 2020/21).

3.3. Türkiye'deki Derneklerin Denetimi

Derneklerde denetim konusuna değinmeden önce sivil toplum kuruluşlarında denetimin önemi ve gerekliliği konusunda bilgi verilecektir.

Sivil Toplum Kuruluşları ulusal ve uluslararası ekonomiler içerisinde sürekli olarak büyüyen ve çoğalan bir nitelik göstermektedir. Ekonomilerin gelişen bir sektörü (üçüncü sektör) olmakla birlikte toplumun da büyük bir kesimini oluşturmaktadırlar. Bu kuruluşlar toplumdaki bireyler için gönüllülük esasına dayalı olarak faydalar sağlamakta ve toplumun mübrem unsuru haline gelmektedir. 1990'lardan sonra hem dünyada hem de ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının çeşitlenmesi, sayılarının

çoğalması, toplum içindeki etkinlikleri ile üye sayılarının artması ciddi bir maddi güce ve paydaş sayısına sahip olmalarına neden olmuştur. Hızla büyüyen ve gelişen bu kuruluşlar, aynı zamanda projelerle, vergi imkânları ve yasal düzenlemelerle kamunun kaynaklarından ve mali imkânlarından da faydalanabilmektedirler. Ülkeler açısından son derece öneme sahip olan bu kuruluşların faaliyetlerinin denetlenmesi hususu da ele alınması gereken önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının temel gelir kaynakları, hayırseverler ile üyelerden toplanan aidat ve bağışlardır. Bununla birlikte, sivil toplum kuruluşları sahip oldukları varlıkları kiralayarak veya iktisadi işletmeler kurarak da gelir elde edebilmektedirler. Sivil toplum kuruluşları elde ettikleri bu kaynakları, kuruluş amaçlarıyla paralel bir şekilde, hedefleri ve amaçlarına uygun olarak kullanmakla yükümlüdürler. Bu nedenle yöneticileri ve çalışanları, sorumlu oldukları faaliyet alanları ile ilgili olarak güvenilir, saydam, şeffaf, dürüst, sorumluluk sahibi ve hesap verebilir olmalıdır. Ayrıca, iç kontrol sisteminin kurulması, iç ve dış denetim süreçlerinin uygulanarak faaliyetlerinin denetlenmesi hem paydaşlarına hem de kamuoyuna karşı önemli bir sorumluluk arz etmektedir (Coşkun-Acar, 2008: 161-165).

Bireylerin bir araya gelip beraber yaşamalarıyla bir yönetim söz konusu olmuş ve bu yönetimle birlikte de bir denetim sistemine ihtiyaç duyulmuştur. Bu itibarla, geçmişi çok eskilere dayanan denetim, modern anlamda sanayi devrimi ile birlikte iktisadi işleyişin bir parçası olarak kendini göstermiştir. Artık denetim; siyasi, iktisadi ve sosyal yaşamın vazgeçilmez unsuru olarak karşımıza çıkmakta ve her geçen gün önemini artırmaktadır (Özaydın, 2016: 54).

Denetim tecrübesi kamu, özel ve üçüncü sektör olarak adlandırılan sivil toplum kuruluşlarında yıllarca uygulanan ve uygulanması gereken bir kontrol mekanizmadır. İnsan unsurunun yer aldığı her alanda, özellikle şirket ve kuruluşların stratejik, mali ve işlevsel hedeflerini gerçekleştirmesini engelleyecek bir takım riskler bulunmaktadır. Denetimin yapılmayacağı ya da olmayacağı düşüncesinin oluştuğu ve bağımsız bir kişi tarafından değerlendirilmeyeceğinin bilinmesi söz konusu alanlar için ciddi riskler oluşturacaktır. “Yönetimin bu riskleri bertaraf etmesi, azaltması, transfer etmesi veya risklerden kaçınması ya da her hangi bir riskin doğmasına karşı caydırıcı etkinin oluşturulmasına, kısacası kurumların hedeflerine sağlıklı ve emin

adımlarla ulaşabilmesine sistematik, etkin ve verimli çalışan bir denetim mekanizmasının katkısı büyük olacaktır" (Özaydın, 2016: 54).

Günümüzde sivil toplum kuruluşları kültürel, iktisadi ve sosyal yaşamın vazgeçilmez unsuru olarak karşımıza çıkmakta ve yaşantımızın önemli bir parçası haline gelmektedir. "Bu nedenle, aslında bir bakıma kamusal niteliği de bulunan bu kuruluşlara farklı amaçlarla malını, mülkünü veya parasını bağışlayan kişilerin amaçlarının en iyi şekilde yerine getirilmesinde; bu kuruluşların mali/finansal tablolarının güvenilir olmasında; kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli kullanılmasında yönetim kadar denetim de önemli bir fonksiyon üstlenmektedir" (Özer, 2008: 86).

Sivil toplum kuruluşlarının saydam, hesap verebilir, güvenilir ve şeffaf olması, kuruluşun işleyişinde bir iç denetim mekanizmasının oluşturulması ve bu mekanizmanın etkin bir şekilde yürütülmesi ile yakından alakalıdır. Bu amaçla, sivil toplum kuruluşlarının gelir, gider ve mallarının faaliyetlerine uygun, ekonomik, saydam, verimli ve etkin bir şekilde yönetilmesi ve denetlenmesi zaruri olmakla beraber bir hedef olarak karşımıza çıkmaktadır (Genelge, 2020/21).

Özellikle son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının sayılarının artması ve paydaş sayılarının günden güne artması sonucunda, toplum içinde önemleri de artmış ve sivil toplum kuruluşları mali imkân ve paydaş sayıları açısından bir güç haline gelmeye başlamıştır. Türkiye'de derneklerin sayısı, faaliyetlerinin kapsam ve içeriğinde de artış kaydedilmiştir (Coşkun-Acar, 2008: 164). 1 Ocak 2023 tarihi itibarıyla toplam dernek sayısı 308.726'e ulaşmış olup faal olan derneklerin sayısı ise 101.841'dir (siviltoplum.gov.tr/dernek-sayılar). Derneklerin faaliyet alanı yüzde 38,27 oranında mesleki ve sosyal dayanışma, yüzde 18,03 oranında dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik, yüzde 8,63 oranında spor ve sporla ilgili, yüzde 6.23 oranında eğitim ve araştırma, yüzde 5,92 oranında kültür, sanat ve turizm, yüzde 5,81 oranında insani yardım alanda yoğunlaşmaktadır (siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarina-gore-dagilimi). Ayrıca dernek ve vakıf esas alındığında Türkiye'de her 659 kişiye bir sivil toplum kuruluşu düştüğü görülmektedir. Görüldüğü üzere, ülkemizde dernek sayıları, üye sayıları ve faaliyet alanlarının hepsi birlikte dikkate alındığında yaşayan nüfusun büyük bir bölümünün herhangi bir şekilde derneklere üye oldukları ya da ilişkide bulundukları görülmektedir (Coşkun-Acar, 2008: 164).

Türkiye'de derneklerin sayı ve çeşitliliğinin artmasının yanında gelir ve giderlerinde de artış kaydedilmiştir. 2022 yılı itibariyle dernek gelirlerinin toplamı 30.000.000.000,00 TL'nin üzerinde olduğu değerlendirildiğinde gelirlerinin toplam hacminin ne kadar büyük bir paya sahip oldukları görülmektedir (siviltoplum.gov.tr).

Artan gelir, üye ve paydaş sayıları ile birlikte, önemli miktarda bir parasal gücü elinde bulunduran dernekler için iç denetim ve iç kontrol kavramları gittikçe daha büyük bir önem arz etmektedir. Derneklerde herhangi bir hile, yolsuzluk veya hatanın önüne geçmek için kurumun iyi bir iç kontrol ve iç denetim yapasına ve bu yapıyı objektif olarak denetleyebilecek bağımsız ve özgür kararlar verebilecek yetkin iç denetçilere olan ihtiyaç gittikçe artmaktadır. Zaten 5253 sayılı Dernekler Kanununda iç denetimi esas alınıp zorunlu tutulmuştur. Bu kuruluşlardaki ekonomik güç ve malvarlığının temel kaynağı; aidat ve bağışlar gibi üyelerden ve destekçilerinden sağladıkları katkılardır. Bu ödemeleri yapan üyelerin ve bağışçıların yaptıkları bağış ve diğer ödemlerin nerelerde kullanıldığını ve nasıl harcandığını bilmek istemeleri, en doğal haklarıdır. Bu yüzden bu kadar büyük bir kesime sahip olan ve önemli miktarlara ulaşan kaynakları kullanan dernekler için sağlıklı bir iç denetim ve iç kontrol mekanizmasının kurulması kaçınılmaz olmaktadır (Coşkun-Acar, 2008: 164).

Dernekler yönetim açısından ticari işletmelere birçok konuda benzer özellikler göstermesine rağmen; menfaatleri, amaçları, gelirleri, çalışanları, faaliyet süreçleri, alanları ve izledikleri stratejiler itibarıyla farklılıklar göstermektedir. Dernekler büyük bir çoğunluğu profesyonel olmayan gönüllü kişiler tarafından yönetilmektedir. Bu durum derneklerde yönetim açasından eksikliklere veya yönetim bozukluklarına yol açmaktadır. Bu nedenle dernekler, çağdaş yönetim tekniklerini uygulama açısından ticari işletimlere göre geri kalabilmektedirler. Ayrıca bazı durumlarda destekçiler, bağışçılar veya kurucular, dernek yönetimi içinde, olması gerekenden daha fazla söz hakkına sahip olabilmektedirler. Böyle durumlar da, derneklerde yönetim ve organizasyon problemlerine yol açabilmektedir. Gerekli yetkinliğe sahip olmayan veya sorumluluklarını yeterince yerine getirmeyen bazı dernek yöneticileri, denek varlıklarını korumada gerekli hassasiyeti göstermemeleri, yapılması gereken işleri gereği gibi takip etmemeleri veya gereksiz ve usulsüz harcama yapmaları gibi ihmalleri veya sorumsuz davranışları da derneklerin zarara uğramasına ve kaynakların boş yere harcanmasına neden olabilmektedir. Uluslararası alanda faaliyet gösteren

büyük ölçekli sivil toplum kuruluşları bile yaşanan bu gibi yolsuzluklarla mücadele amacıyla iç kontrol ve iç denetim mekanizmasına geçiş sağlamıştır. Ayrıca derneklerde kurulacak olan bir iç kontrol sisteminin, iç ve dış denetimden sağlanacak fayda kadar katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Çünkü iyi bir iç kontrol sistemi, hataları oluşmadan önleyecek ve kişileri hatalı yollara sapmadan uyararak engelleyecektir (Coşkun-Acar, 2008: 165).

"Denetim; bir işlem, eylem veya uygulamanın amaca ve mevzuata uygunluğunu belirlemek için yapılan faaliyetin bütünüdür" (Görev ve Çalışma Yönergesi, madde 37) Derneklerde denetim iç denetim ve dış denetim olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç denetimi dernek organlarından biri olan denetleme kurulu tarafından yapılmaktadır. İç denetim ile ilgili olarak dernek organları başlığı altında denetleme kurulu anlatılırken değinildiği için burada genel olarak dış denetim üzerinde durulacaktır. Dış denetim, kamu personeli eliyle İçişleri Bakanlığı veya Valilikler tarafından yapılan denetimdir. Dış denetimin amacı İçişleri Bakanlığı Dernekler Denetçileri Görev ve Çalışma Yönergesinin 38'inci maddesinde detaylı olarak düzenlenmiştir. Yönergenin ilgili maddesi aşağıdaki gibi sayılmıştır;

- "Derneklerin, tüzüklerinde gösterilen amaç ve bu amacı gerçekleştirmek üzere sürdürüleceği belirtilen çalışma konuları doğrultusunda ve mevzuata uygun olarak faaliyet gösterip göstermediklerini, faaliyetleri ile ilgili işlem ve eylemlerinin doğruluk, verimlilik ve etkililik yönlerinden amacına uygun olup olmadığını ve işlevlerini yerine getirip getirmediğini belirlemek, derneklerin daha fonksiyonel bir yapıya sahip olabilmeleri için onlara rehberlik etmek ve ortaya çıkabilecek sorunların önceden giderilmesi için derneklere yardımcı olmaktır."
- "Derneklerin, 6415 sayılı Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanuna, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununa ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun aklama suçunun düzenlendiği 282'nci maddesine aykırı faaliyetlerinin bulunup bulunmadığı konusunda inceleme ve araştırmalar yapılması, karaparanın aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele kapsamında farkındalıklarının artırılmasında dernek yöneticilerine, üyelerine ve çalışanlarına rehberlik edilmesidir."

- "Uygulamada mevzuattan sapmalar varsa nedenlerini araştırıp, durumun düzeltilmesi için alınması gerekli tedbirleri önermektir."

5253 sayılı Dernekler Kanununun "*Beyanname verme yükümlülüğü ve denetim"* başlıklı 19'uncu maddesinde, *"Dernekler, yılsonu itibarıyla faaliyetlerini, gelir ve gider işlemlerinin sonuçlarını düzenleyecekleri beyanname ile her yıl Nisan ayı sonuna kadar mülkî idare amirliğine vermekle yükümlüdürler. Gerekli görülen hallerde, derneklerin tüzüklerinde gösterilen amaçlar doğrultusunda faaliyet gösterip göstermedikleri, defterlerini ve kayıtlarını mevzuata uygun olarak tutup tutmadıkları İçişleri Bakanı veya mülkî idare amiri tarafından kamu görevlilerine denetletilebilir. Bu denetimlerin, yapılacak risk değerlendirmelerine göre üç yılı geçmeyecek şekilde her yıl yapılması esastır. Bu denetimlerde kolluk kuvveti mensupları görevlendirilemez. İçişleri Bakanlığı ve mülkî idare amirlerinin yapacağı denetimler mesai saatleri içerisinde yapılır. Bu denetimler en az yirmi dört saat önce derneklere bildirilir. Denetim sırasında görevli memurlar tarafından istenecek her türlü bilgi, belge ve kayıtların, dernek yetkilileri tarafından gösterilmesi veya verilmesi, yönetim yerleri, müesseseler ve eklentilerine girme isteğinin yerine getirilmesi zorunludur. Denetim ile görevlendirilenler, kamu kurum ve kuruluşlarından, bankalar dâhil gerçek ve tüzel kişilerden denetim görevi kapsamına giren hususla sınırlı olarak ilgili bilgi ve belgeyi isteme yetkisine sahiptir. Talepte bulunulanlar özel kanunlarda yazılı hükümleri ileri sürerek bilgi ve belge vermekten kaçınamazlar. Özel kanunlarındaki düzenlemeler saklı kalmak üzere, İçişleri Bakanlığınca veya mülki idare amirliğince talep edilmesi hâlinde, dernekler ile derneklere ait her türlü tesis, müessese ve ortaklığı bulunan kuruluşlar, görev alanları ile sınırlı olmak üzere ilgili bakanlık ve kuruluşlar tarafından denetlenir. Denetim sırasında, uzmanlık veya teknik bilgi gerektiren durumlarda İçişleri Bakanlığı, valilikler ve kaymakamlıklar tarafından bilirkişi görevlendirilebilir. Denetim sırasında, suç teşkil eden fiillerin tespit edilmesi hâlinde, mülkî idare amiri durumu derhal Cumhuriyet savcılığına ve derneğe bildirir."* Ayrıca Cumhurbaşkanının emriyle çalışan Devlet Denetleme Kurulu, kamuya yararlı derneklerde her türlü idari araştırma, denetleme, soruşturma ve inceleme yapabilmektedir.

Derneklerde denetim iki türlü olarak genel ve özel denetim şeklinde yapılmaktadır. Genel denetim; İçişleri Bakanlığına gönderilen ihbar veya şikâyetler

üzerine, Genel Müdürlükçe yapılan risk analizlerine göre veya Bakanlıkça gerekli görülmesi halinde derneklerin tüm iş ve işlemlerinin denetlenmesidir. Genel denetim onayında derneğin genel denetime tabi tutulacağı belirtilir. Özel denetim; Bakanlıkça belirlenen konularla sınırlı olmak üzere yapılan denetimdir (Görev ve Çalışma Yönergesi, madde 39).

Derneğin hangi konularda denetimi yapılacağı ve derneğin genel ya da özel hangi denetim türüne tabi tutulacağı hususu önceden belirlenmektedir. Denetim sırasında denetim kapsamı dışındaki işlemlerin de incelenmesi gereği ortaya çıkarsa bu konularda da denetim yapılabilmektedir. Denetlenecek derneklere ilgili sivil toplum birimi tarafından en az 24 saat önceden derneğin denetiminin yapılacağı hususu yazılı olarak tebliğ edilmektedir. Denetim, derneğin yerleşim yerinde ve dernek yönetim kurulu üyelerinin veya yetkilendireceği kişinin huzurunda yapılması asıldır. Ancak, dernek ikametgâhının denetimin sağlıklı yapılmasına elverişli olmadığı hallerde, sivil toplum biriminde denetim faaliyeti yürütülebilmektedir. Derneklerin denetiminde akçalı birimlerin denetimine öncelik verilmektedir(Görev ve Çalışma Yönergesi, madde 39-45).

01.01.2022 ile 30.09.2022 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığı Dernek Denetçileri tarafından yapılan dernek denetimleri sonucunda, idari, adli, hem idari hem adli işlem istenebilmektedir. Bu tarih aralığında denetlenen derneklerin %10,26'sına idari işlem, %0,81'ine adli işlem ve %1,04'üne de hem idari hem adli olmak üzere toplam %12,12'sine işlem uygulanmıştır. Denetime tabi tutulup da işlem yapılmayan dernek oranı ise %87,88'dir. Söz konusu denetimler büyük oranda rehberlik ve ziyaret kapsamında yapılmış, yapılan denetimlerin %87,88 'inde dernek ile ilgili olarak herhangi bir adli ve idari işlem yapılması istenmemiştir (siviltoplum.gov.tr/denetim-istatistikleri).

İdari işlemler, genel olarak Dernekler Kanununda yer alan ve belirli bir süre içinde mülki idare amirliklerine DERBİS (Dernekler Bilgi Sistemi) üzerinden bildirimlerin yapılmaması, Kanunda öngörülen usul ve esaslara uyulmaması nedeniyle, ilgili dernek yöneticisi veya kişiler hakkında uygulanan idari para cezalarıdır. Adli işlem ise söz konusu kanunun karşılığında adli para cezası veya hapis cezası öngördüğü cazalardır. Bu hususlar tespit edildiğinde ilgili Cumhuriyet Müddeiumumiliğine tevdi edilmektedir. Ayrıca denetimler esnasında sosyal güvenlik

veya vergi mevzuatına aykırı olan hususların tespit edilmesi halinde ilgili kuruma tevdi edilmektedir (siviltoplum.gov.tr/denetim-istatistikleri).

4. İNGİLTERE'DEKİ HAYIR KURUMLARININ KURULUŞU, YAPISI VE DENETİMİ

4.1. İngiltere'deki Hayır Kurumlarının Tanımı ve Yasal Dayanakları

İngiltere hukukunda hayır kurumu, sadece hayır maksadı ile kurulan ve hayır kurumlarına ilişkin yargı yetkisinin kullanılmasında Yüksek Mahkemenin denetimine tabi olan kurumları ifade etmektedir (Charities Act-2011, madde 1). İngiltere'de hayır maksadıyla oluşturulan kurumlar 14 Aralık 2011 tarihinde yürürlüğe giren Hayır Kurumları Yasasına (Charities Act) tabidir. İngiltere hukuku kapsamında Hayır'ın maksadı; bir maksat Hayır Kanununun madde 3(1) kapsamına giriyorsa ve kamu yararına yönelikse bir hayır maksadı taşıdığı anlamına gelmektedir.

Hayır Kurumlarını düzenleyen ve onlarla ilgili düzenlemeleri ihtiva eden yasalar ve düzenlemeler; 14 Aralık 2011 tarihli Hayır Kurumları Yasası (Charities Act), 23 Kasım 2000 tarihli Mütevelli Heyeti Yasası (Trustees Act), 16 Mart 2016 tarihli Hayır Kurumları Komisyonu Yasası (Charities Protection and Social Investment Act) ve 1 Nisan 2008 tarih ve 629 sayılı Hayır Kurumları Muhasebe ve Finans Düzenlemesi (The Charities Regulations)'dir.

Birleşik Karalık'ın yönetim sistemi anayasal monarşi olup, "Birleşik Krallık İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda olmak üzere dört kurucu ülkeden oluşan bir devlettir. Büyük Britanya (Great Britain) terimi sadece İngiltere, İskoçya ve Galler'i kapsamaktadır. Ana hatları itibarıyla anayasa, savunma, ulusal güvenlik, dış politika, vatandaşlık ve göç gibi konular, Birleşik Krallık Parlamentosu'nun uhdesinde bulunmakta olup İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'daki yerel parlamentolar bu konuların dışında kalan ve yetki devrinde bulunulmuş alanlarda yasama faaliyetinde bulunabilmektedir" (mfa.gov.tr, 2022). Birleşik Krallık ülkelerinde sivil toplum için politika belirleme görevi, her Birleşik Krallık ülkesinde veya bölgesinde bulunan hükümetlere verilmiştir. Birleşik Krallık, yerleşmiş bir sivil örgüt katılımı ile köklü bir sivil toplum kuruluşu geçmişine sahiptir. Sivil toplum kesimi İngiltere'de birden çok alanda farklı ve çeşitlilik göstermektedir. Fonlar, vakıflar ve hayır kurumları gibi kanuni olarak kayıt altında bulunan örgütlerin yanında kayıt altında olmayan gönüllü gruplar, sosyal konularda çalışan sosyal girişimciler, gayri resmi topluluklar ile sosyal eylemlerde yer alan vatandaşlar sivil toplum sektörünü oluşturmaktadır. Sivil toplum kuruluşları arasında ilk sırada hayır kurumları yer almaktadır. Hayır Kurumları 1993

tarihli Hayır Kurumları Yasasını ve hayır kurumları ile ilgili diğer kanunları konsolide eden 14 Aralık 2011 tarihinde yürürlüğe giren Hayır Kurumları Yasasına (Charities Act) tabidir (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 46-47).

Birleşik Krallık'ta, sivil toplum için politika belirleme görevi, her Birleşik Krallık ülkesinde veya bölgesinde bulunan hükümetlere verilmiştir. İngiltere ve Galler'de birçok alanda faaliyet göstere yardım kuruluşu bulunmaktadır. Kamu yararı amacı güden hayır kurumları Hayır İşleri Komisyonuna kayıt olmaktadır. Hayırseverlik Komisyonu'na kayıtlı 170.560 ana hayır kurumu (main charities), 15.166 bağlı hayır kurumu (linked charities) olmak üzere toplamda 185.726 adet hayır kurumu bulunmaktadır. İlişkili hayır kurumu, bir hayır kurumu ile ilişki içerisinde çalışıp faaliyete bulunan ve mali raporları ilişkili olduğu hayır kurumunun mali raporları ile konsolide edilerek Hayır İşleri Komisyona veren kurumu ifade etmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2013: 81).

Hayırseverlik Komisyonu'na kayıtlı 170.560 ana hayır kurumu, 15.166 bağlı (ilişkili) hayır kurumu olmak üzere toplamda 185.726 adet sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşlarında 941.942 mütevelli heyeti üyesi ve 5.461.257 gönüllü görev almaktadır. Ayrıca sektörde 1.385.710 kişi çalışmaktadır. Genel sektör geliri 76.920.052.734 Pound olurken genel sektör gideri 73.477.292.102 Pound olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere, 77 milyara yaklaşan gelir büyüklüğü ile bağış sektörü sürekli olarak büyümektedir. Yıllık 10.000 Pound'un altında hasılat elde eden ve sektör hasılatının %0.35'ini temsil eden 150.000'den fazla hayır kurumu bulunmaktadır. Öte yandan sektör içerisinde yer alan iki bine yakın hayır kurumu ise sektör hasılatının %50'sinden fazlasını temsil etmekte ve her biri 5 milyon Pound'un üzerinde hasılata sahip olmaktadır. Sektör içerisinde yer alan ve hasılat olarak en büyük on hayır kurumu (The Arts Council Of England, Lloyd's Register Foundation, The British Council, International Finance Facility For Immunisation Company, The Chairities Aid Foundation, Save The Children International, Nuffiled Health, Cancer Research Uk, Cardiff University, United Church Schools Foundation) yılda 10 milyar Pound'un üzerinde gelire sahiptir. Hayır sektöründe yaklaşık 1.385.710 kişi çalışmaktadır (The Charity Commission, 2023).

İngiltere'de gönüllü katılım fikri çok gelişmiştir, öyle ki her ay asgari bir defa gönüllü olarak çalışan ve görev alan birey sayısı yaklaşık 11 milyonu bulmaktadır.

Ayrıca her yıl düzenli olarak sivil toplum yardım çalışmalarına katılan 3 milyondan fazla gönüllü bulunmaktadır. Hayır kurumları, her yıl 4 milyar Pound'un üzerinde vergi muafiyeti ve indirimlerden yararlanmaktadır. Aralık 2022 resmi rakamlarına göre Hayırseverlik Komisyonu'na kayıtlı 170.560 ana hayır kurumu, 15.166 bağlı hayır kurumu olmak üzere toplamda 185.726 adet sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. İngiltere ve Galler'de ayda en az 1 kere gönüllü olarak görev almış kişi sayısı 11 milyondur. Genel erkek nüfusunun % 24'ü ayda en az 1 kere gönüllü olmuştur. Bu sayılar kadın nüfusunda %30'dur. Yılda en az bir kere gönüllü olmuş erkek nüfus oranı %49; kadın nüfus oranı ise %55'dir. Hayır Kurumları sektöründe ücretli çalışan kişi sayısı 1.385.710'dur. Bu işgücünün 558.929 kişiyle %63'ünü kadınlar, 312.626 kişiyle %37'sini erkekler oluşturur (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 47).

İngiltere'deki Sivil Toplum Ofisi (Office for Civil Society), sivil toplumla ilgili politikalarından ve sivil toplum münasebetlerinden mesul olan kamu dairesidir. Bu ofise göre sivil toplum, "*devlet kontrolünden bağımsız olarak toplumsal değer sağlama amaçlı faaliyetlerde bulunan tüm birey ve organizasyonları içerir.*" şeklinde tanımlamaktadır İngiltere'de sivil toplum kuruluşları için en çok bilinen ve tanınan model Hayırseverlik Modelidir. 2011'de yürürlüğe giren Hayır Kurumları Yasası, hayır kurumlarını sadece hayır yapma amacıyla oluşturulmuş ve yüksek mahkemenin yetkilerine tabii olan kurumlar olarak tanımlamıştır. "2011 yılında, Parlamento tarafından kabul edilen Hayır Kurumları Yasası ile önceki yasalar tek bir mevzuat altında toplanmıştır. 2016 yılında, sosyal yatırımların hayır kurumları tarafından finanse edilen bir form olarak tanınması ve Hayır Kurumu Komisyonunun yetkilerinin güçlendirilmesi amacıyla Hayır Kurumları Koruma ve Sosyal Yatırım Yasası adlı yeni bir yasa geliştirilmiştir. Bağış Komisyonunun yanı sıra, hükümetten ve birbirinden bağımsız olarak çalışan bir dizi başka düzenleyici kurum bulunmaktadır. Buna, 2016 yılında fonları düzenleme amacıyla kurulan Fundraising Regulator, Şans Oyunları Komisyonu ve hem hükümet içi hem de hükümet dışı kuruluşların özel verilerini toplama ve kullanma şeklini düzenleyen Bilgi Ofisi yer almaktadır. İngiltere'deki ulusal, yerel ve ara seçimler ile referandumları denetleyen Seçim Komisyonunun, hayır kurumlarının seçmenlerin fikrini etkilemediklerinden ve siyasi partilerden bağımsız kaldıklarından emin olmak için hayır kurumlarına seçim süreçlerinde izleme

hizmeti sağlamaktadır. Bu birimler, Bağış Komisyonu ile ortak olarak hayır kurumlarına rehberlik sağlamaktadırlar" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 49)**.**

4.2. İngiltere'deki Hayır Kurumları Amacı

2011 tarihli Hayır Kurumları Kanununa (Charities Act) göre tesis edilecek Hayır Kurumları, söz konusu Kanunun 3'üncü maddesinde sınırlı sayıda sayılan genel amaçlardan birisine uygun olarak kurulmalıdır. Bu amaçlar: fakirlikle mücadele, eğitim, din, sağlık, hayat kurtarmak, vatandaşlık veya topluluk gelişimi, sanat, kültür, kültürel miras ve bilim, amatör spor, insan hakları, dini veya ırksal uyum, çevrenin korunması, hayvan hakları, silahlı kuvvetlerin, polis, itfaiye veya ambulans hizmetlerinin etkinliğidir. Kanuna göre kurulacak Hayır Kurumları, kamu yararına faaliyette bulunacağını belgelendirmelidir. İngiltere'de faaliyet gösterecek Hayır Kurumlarının İngiliz hukukuna göre gayri meşru olduğu kabul edilen faaliyetlerde bulunmaması gerekmektedir. Bir maksat Hayır Kanununun madde 3(1) kapsamına giriyorsa hayır maksadı taşıdığı anlamına gelmektedir. Söz konusu maddeye bakıldığında, Hayır kuruluşları; *"yoksulluğun önlenmesi veya azaltılması, eğitimin, dinin, sağlığın ve hayat kurtarmanın, yurttaşlığın veya topluluk gelişiminin, sanatların, kültürün, mirasın, bilimin ve amatör sporun ilerletilmesi, insan haklarının, uyuşmazlık çözümünün veya uzlaştırmanın ilerletilmesi veya dini veya ırksal ahengin veya eşitliğin ve çeşitliliğin teşvik edilmesi, çevre koruma veya iyileştirmenin ilerletilmesi, genç, yaşlı, hasta, engelli, mali güçlük altında veya başka dezavantajları olduğu için ihtiyaç sahibi durumunda olanlara yardım edilmesi, hayvan refahının ilerletilmesi ve Kraliyet silahlı kuvvetlerinin etkinliğinin veya emniyet, itfaiye ve kurtarma hizmetlerinin veya ambulans hizmetlerinin etkinliğinin artırılması"* dâhil olmak üzere çeşitli konularda hayır işleri yürütebilmektedirler. 2011 tarihli Hayır Kurumları Kanununa (Charities Act) göre tesis edilecek Hayır Kurumları, söz konusu Kanunun 3'üncü maddesinde sınırlı sayıda sayılan genel amaçlardan birisine uygun olarak kurulmalıdır. Bu amaçlar dışında kurulmuş olan bir kuruluş Hayır Kurumu olarak nitelendirilemeyecektir.

Bütün hayır kurumları aynı zamanda "kamu yararı için" olmalıdır. Bir maksat Hayır Kanununun madde 3(1) kapsamına girmesi yetmez bununla birlikte kamu yararına yönelikte olması gerekmektedir. Kanuna göre kurulacak Hayır Kurumları, kamu yararına faaliyette bulunacağını belgelendirmelidir. İngiltere'de faaliyet

gösterecek Hayır Kurumları İngiliz hukukuna göre gayrimeşru olduğu kabul edilen faaliyetlerde bulunması yasaktır. Ayrıca Madde 3(1) kapsamına giren herhangi bir maksat ile ilgili olarak kamu yararı gerekliliğinin karşılanıp karşılanmadığının tespitinde, belirli bir tarife sahip bir maksadın kamu yararına olduğu farz edilmeyecektir (Charities Act-2011, madde 4).

Gönüllülük İngiltere'de çok gelişmiş bir faaliyet alanına sahiptir. İngiltere'de yaşayanların yarısı yılda asgari bir kere de olsa gönüllü olarak bir faaliyete katılmıştır. Gönüllülük faaliyeti şirketler tarafından da desteklenmekte ve personeller hayır kurumlarına ve hayır çalışmalarına katılmak amacıyla özendirilmektedir. Ayrıca oyunlar, sosyal etkinlikler, spor aktiviteleri ve çay partileri gibi aktiviteler düzenleyerek bağış yapmak isteyenler için hayır kurumları adına para toplama çalışmaları yapılmaktadır. "Hayır kurumları adına para toplamak için kullanılan "just giving" gibi web sayfaları mevcuttur. Hayır kurumlarında resmi (formal) ve gayri resmî (informal) gönüllü olmak mümkündür. Resmi gönüllülük bir grup, kulüp veya kurum aracılıyla ücret almadan yapılan yardımdır. Bu tanıma girenler; etkinlik düzenleme veya etkinlikte görev alma, bağış toplama, kampanya oluşturma, komitelerde görev alma ve ofis işlerine yardım gibi aktivitelerdir. Gayrı resmi gönüllülük ise, bir grup, kulüp veya kurum aracılıyla değil şahsen, aile bireyleri dışındaki kişilere yapılan ücretsiz yardımdır. Bu tip gönüllülük, tavsiyede bulunmak, birinin ulaşımına yardım etmek, çocuk bakımı desteği vermek, ev veya evcil hayvana göz kulak olmak veya biri adına resmi form doldurmak gibi aktivitelerle örneklendirilmiştir. Gönüllülere devlet veya hayır kurumları bir teşvik veya ücret vermez. Sadece bazı hayır kurumları yol masraflarını karşılamayı teklif edebilmektedir. Birleşik Krallık Hükümetinin sivil toplumu iyileştirmeye yönelik stratejisinde, Charity Commission ve UK Community Foundations vasıtasıyla önümüzdeki iki yılda kullanılmayan vakıf fonlarından 20 milyon Pound'u sivil toplum derneklerine aktarmayı planlamıştır. Hayır kurumlarına en büyük fon aktarımı Big Lottery Fund'dan (Milli Piyango) tarafından yapılmaktadır. Milli Piyango, 2010-2018 döneminde hayır kurumlarına 5 Milyar Pound aktarmış, önümüzdeki 3 yıl içerisinde de 1,5 Milyar Pound'luk para yardımı yapma garantisi vermiştir. Hükümet gönüllü sayısını artırma çalışmaları kapsamında "konu odaklı yardım"ı (issue-based funding) teşvik etmektedir. Örneğin çevre veya sokakta uyuyan evsizlere yönelik yardımlar gibi" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 48).

İngiltere'de kayıt altına alınan bütün hayır kurumları "kamu yararı için" olmalıdır; bu maksat, sosyal bir faaliyet alanında çalışmaları ve kamu menfaatlerine göre hareket etmeleri gerektiği anlamına gelmektedir. Bu kurumlar hayırseverler tarafından yapılan yardım ve bağışlar, sundukları çeşitli hizmetler karşılığında topladıkları paralar, kamu kuruluşları tarafından yapılan aktarmalar ve bağışlardan elde edilen yatırım gelirleri gibi çeşitli finansman kaynaklarına sahiptirler (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 49).

4.3. İngiltere'deki Hayır Kurumlarının Kuruluş ve Kayıt İşlemleri

İngiltere'de faaliyet gösteren Hayır Kurumlarının kayıtlarının hangi kurum tarafından ve nasıl tutulacağı hususu, kanunla düzenlenmiştir. Hayır kurumları kurulurken öncelikle hayır kurumlarının amacının ve konusunun açıkça belirlenmesi ve "kamu yararı" prensibi gözetilerek kurulduğuna emin olunması gerekmektedir. İkinci aşamada mütevelli heyeti oluşturmak için kişiler belirlenmelidir. Bu kişiler 18 yaşını doldurmak, müflis olmamak, bazı suçlardan dolayı ödenmemiş cezası olmamak veya hüküm giymemek, cinsel istismar listesinde yer almamak gibi şartlar meydana gelmektedir. Hayır kurumlarının kendi tüzüğünde başka şartlar varsa onlara da ayrıca riayet edilmektedir. Kurucularla ilgili bir sayı kısıtlaması olmamakla birlikte, tüzükle düzenlenebilmektedir. Ancak genel olarak hem iş bölümünü sağlamak hem de farklı görüş açıları ve tecrübelerden yararlanmak açısından en az 3 kişilik bir heyet oluşturulması talep edilmektedir. Her hayır kurumunun hazırladıkları bir tüzükleri mevcuttur. Söz konusu hayır kurumları, "çocuk ve yüksek riskli yetişkinlerle çalışacaksa kurucu üyelerden adli sicil kaydı istenir. 6 Nisan 2017 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, kural olarak, eğer mütevelli heyetine atanacak kişi yabancıysa, "Tier 2" vizesiyle yerleşikse ve sağlık, eğitim veya sosyal hizmet alanlarında çalışacaksa son 10 yılda 12 aydan fazla yaşadığı ülkenin temsilciliğinden adli sicil kaydı almak zorundadır. Ayrıca İngiltere ve Galler'de yerleşik Hayır Kurumlarının topladıkları yardım/gelir yıllık 5000 Pound'u aşarsa Hayırseverlik Komisyonuna kayıt yaptırmak zorundadırlar" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 56).

Birleşik Krallık'ta, sivil toplum için politika belirleme görevi, her Birleşik Krallık ülkesinde veya bölgesinde bulunan hükümetlere verilmiştir. İngiltere ve Galler'de birçok alanda faaliyet göstere yardım kuruluşu bulunmaktadır. Kamu yararı amacı güden hayır kurumları Hayır İşleri Komisyonuna kayıt olmaktadır.

Hayırseverlik Komisyonu'na kayıtlı 170.560 ana hayır kurumu (main charities), 15.166 bağlı hayır kurumu (linked charities) olmak üzere toplamda 185.726 adet hayır kurumu bulunmaktadır. İlişkili hayır kurumu, bir hayır kurumu ile ilişki içerisinde çalışıp faaliyete bulunan ve mali raporları ilişkili olduğu hayır kurumunun mali raporları ile konsolide edilerek Hayır İşleri Komisyona veren kurumu ifade etmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2013: 81).

Hayırseverlik Komisyonu'na kayıtlı 170.560 ana hayır kurumu, 15.166 bağlı hayır kurumu olmak üzere toplamda 185.726 adet sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşlarında 941.942 mütevelli heyeti üyesi ve 5.461.257 gönüllü görev almaktadır. Ayrıca sektörde 1.385.710 kişi çalışmaktadır. Genel sektör geliri 76.920.052.734 Pound olurken genel sektör gideri 73.477.292.102 Pound olarak gerçekleşmiştir. Görüldüğü üzere, 77 milyara yaklaşan gelir büyüklüğü ile bağış sektörü sürekli olarak büyümektedir. Yıllık 10.000 Pound'un altında hasılat elde eden ve sektör hasılatının %0.35'ini temsil eden 150.000'den fazla hayır kurumu bulunmaktadır. Öte yandan sektör içerisinde yer alan iki bine yakın hayır kurumu ise sektör hasılatının %50'sinden fazlasını temsil etmekte ve her biri 5 milyon Pound'un üzerinde hasılata sahip olmaktadır. Sektör içerisinde yer alan ve hasılat olarak en büyük on hayır kurumu (The Arts Council Of England, Lloyd's Register Foundation, The British Council, International Finance Facility For Immunisation Company, The Chairities Aid Foundation, Save The Children International, Nuffiled Health, Cancer Research Uk, Cardiff University, United Church Schools Foundation) yılda 10 milyar Pound'un üzerinde gelire sahiptir. Hayır sektöründe yaklaşık 1.385.710 kişi çalışmaktadır (The Charity Commission, 2023).

Komisyonun kayıt ve düzenleme ile ilgili rolleri şu şekilde özetlenebilir:

- "Hayır kurumlarının kamuya açık olarak kaydını tutmak ve güncellemek,
- Hayır kurumlarının uygun ve etkili bir şekilde yönetilmesi hakkında öneri sunmak ve rehberlik sağlamak,
- Hayır kurumlarının yasal gerekliliklerine uyduklarından emin olmak için düzenleyici önerilerde bulunmak,
- Suistimal şüphelerini araştırmak ve gerekirse haklarında şikâyette bulunmak,

- Uluslararası irtibat ve uluslararası alanda faaliyet gösteren Birleşik Krallık yardım kuruluşlarının gözetmek" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 50-51),

İngiltere'de dernekler farklı birçok şekilde kurulması mümkündür. Bunlar; mesleki ve dayanışma dernekleri, güvence altında bulunan şirketler, Kraliyet Kararnamesi ile kurulmuş olan dernekler, ekonomik ve sanayi dernekleri, kanunla yani parlamento kurulmuş dernekler ve kanuna uygun kurulmamış dernekler olarak altı gruba ayrılmaktadır. Kanuna uygun olarak kurulmamış derneklerin tüzel kişiliği yoktur (Eraslan & Bertler, 2016: 110).

İngiltere'de bir Hayır Kurumu kurmak için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. İngiltere'de kurulacak ve/veya faaliyette bulunacak Hayır Kurumları kayıt için Hayır Kurumları Komisyonu'na (Charity Comission) başvuru yaptıklarında aşağıda belirtilen hususları belgelendirmeleri gerekmektedir:

- "En az 3 kişiden oluşan mütevelli heyeti (yönetim kurulu) oluşturulmalıdır,
- Hayır Kurumunun kâr amacı gütmeyen ve kamu yararına dair bir amacı olmalıdır,
- Hayır Kurumunun ismi belirlenmelidir,
- Hayır Kurumunun organizasyonel yapısı belirlenmelidir,
- Seçilen yapıya göre tüzüğün düzenlenmesi,"

Kurulacak olan hayır kurumunun yapısına göre tüzükler farklılık göstermekle birlikte bir tüzükte genel olarak aşağıdaki bilgilerin yer alması zorunludur;

- "Kurumun amacı,
- Kimler tarafından yönetileceği
- Mütevelli heyeti nasıl atanacağı,
- Seçilen kurumsal yapıya göre üye olma koşulları,
- Mütevelli kurulunun masrafları ile ilgili kurallar,
- Mütevelli kuruluna yapılacak olan ödemelere ilişkin kurallar,
- Kuruluşun nasıl kapatılabileceğine ilişkin düzenlemeler,"

Ancak, yukarıda tüzük ile ilgili bilgilerden de anlaşılacağı üzere, hayır kurumları tüzükleri aracılığıyla derneğe üye alıp almayacağına, üyelerin nasıl alınacağına, hangi organların olup olmayacağına kendileri karar verebilmektedir. Hayır kurumu olarak kayıt işleminin komisyona yapılması, her ne kadar hayır kurumları için hayırseverlik komisyonuna kayıt zorunluluğu olmasa da, aşağıdaki durumlar söz konusu olduğunda hayır kurumu hayırseverlik komisyonuna kayıt olmak zorundadır;

Bir hayır kurumunun yıllık geliri 5.000 Pound ve üzerinde ise,

Hayırseverlik amaçlı bir şirket olarak kurulmuş ise,

Her iki durumda da kuruluşlar hayırseverlik komisyonuna kayıt olmak zorundadır. Söz konusu Hayır Kurumlarına ait açılmış bir banka hesabı olması, kurucuların bütün iletişim detayları, tüzüğün tanıklar huzurunda imzalanmış olması, şirket şeklinde bir kuruluş söz konusu ise şirket tüzüğü gerekmektedir. Ayrıca Hayır Kurumlarının 5.000 Pound'dan daha fazla olan gelirini belgelendirilmesi gerekmektedir (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 56-57).

Hayır kurumunun kolaylıkla kurulması ve teşvik edilmesi amacıyla birçok adım atılmıştır. Bu adımlardan biride, www.gov.uk/setting-up-charity adresi üzerinden adım adım bir hayır kurumunun nasıl kurulacağının gösterilmesidir. Bu adreste ilk olarak bir hayır kurumu oluşturun sekmesi gelmektedir. Bu sekmede, bir hayır kurumu kurmak için 6 adım bulunmaktadır. Bunlar; hayrı kurumu için mütevelli bulun (en az 3 kişi), kamu yararı için hayırsever amaca sahip olun, hayır kurumunuz için bir isim belirleyin, hayır kurumu için bir yapı seçin (kim/kimler yönetiyor, nasıl yönetiliyor, neler yapabileceği vb.), hayır kurumunuzun nasıl yönetildiğini açıklayan bir "yönetim belgesi" oluşturun, yıllık geliriniz 5.000 £ 'un üzerindeyse veya bir hayırsever anonim kuruluş (CIO) kurduysanız, bir hayır kurumu olarak kaydolun.

İkinci sekme olarak hayırsever amaçlar gelmektedir. Burada hayır kurumunuzun halka yardım eden "hayırsever amaçları" olmalıdır ("kamu yararına" olarak bilinir). Hayırsever amaçlar, yoksulluğun giderilmesi, eğitim, din, sağlık, hayat kurtarmak, vatandaşlık veya toplum gelişimi, sanat, amatör spor, insan hakları, dini veya ırksal uyum, çevrenin korunması, hayvan refahı, silahlı kuvvetler, polis, itfaiye veya ambulans hizmetlerinin etkinliği gibi işlere katkıda bulunmaktır.

Üçüncü sekme hayır kurumuna isim vermektir. Bir hayır kurumunun adı, mevcut bir hayır kurumunun adına benzer veya bir ticari marka olmamalıdır, kullanma iznine tabi olan kelimeler, rahatsız edici kelimeler, kısaltmalar, yanıltıcı aldatıcı kelimeler kullanmamalıdır.

Dördüncü sekme hayır kurumu için bir yapı seçilmektedir. Hayır kurumunu kim yönetiyor, hayır kurumu nasıl yönetilecek ve hayır kurumunun neler yapabileceği belirlenmelidir.

Beşinci sekme hayır kurumu için yönetim belgesi oluşturulmaktadır. Hayır kurumunuzun nasıl yönetildiğini açıklayan bir yönetim belgesi veya kural kitabı oluşturulması gerekmektedir. Yönetim belgesi, mütevelli heyetinin ve diğer ilgili tarafların şunları öğrenmesini sağlar: hayır kurumunun amacını, kimin çalıştırdığı ve nasıl çalıştırdığı, kayyumun nasıl atanacağı, mütevelli heyetinin giderleri ile ilgili hususları, mütevellilere yapılan ödemelerle ilgili hususları, hayır kurumu nasıl kapatılacağını.

Altıncı sekmede hayır kurumunun kaydedilmesi gerekmektedir. İngiltere veya Galler merkezli bir hayır kurumunun geliri yılda en az 5.000 £ veya hayırsever bir anonim kuruluştur (CIO) ise kaydolması gerekmektedir (setting-up-charity, 2022).

İngiltere'de faaliyet gösteren Hayır Kurumlarının kayıtlarının hangi kurum tarafından ve nasıl tutulacağı hususu, 2011 tarihli Hayır Kurumları Yasasının dördüncü bölümünde düzenlenmiştir. Söz konusu kayıtların Hayır İşleri Komisyonu (The Charity Comission) tarafından tutulacağına amirdir. Kanun Hayır İşleri Komisyonuna kayıtların nasıl tutulacağı konusunda geniş yetkiler vermiştir. Hangi hayır kurumların daha sıkı, hangi hayır kurumların daha esnek bir kayıt rejimine tabi olması açısından Hayır İşleri Komisyonu tek yetkili otoritedir. Buna göre, Komisyon tarafından uygun görüldüğü şekilde tutulacak bir hayır kurumu kaydı olmalıdır. Burada önemli olan husus kayıt olması gerekenler ile kayıt olması gerekmeyenlerin olmasıdır. Yani her hayır kurumu kayıt olacak diye bir zorunluluğun bulunmamasıdır. İngiltere'de kayıtlı veya kayıt dışı olarak iki farklı statüde sivil toplum örgütü kurulabilmektedir. Gerekli şartları taşıyan ve daha kurumsal olarak iş ve işlem yapmak isteyen Hayır Kurumları Hayırseverlik Komisyonuna (Charity Commission) başvurarak kayıtlı olarak Hayır Kurumları kurabilmektedirler. Bu tür bir yapının kuruma sağladığı farklı imkânlar bulunmaktadır. Bu tür kurumlara "Charity –

Hayırseverlik Kuruluşu" denmektedir. Bu kuruluşların kayıtlarını da Hayırseverlik Komisyonu (Charity Commission) düzenlemektedir. Diğer yandan istenirse Hayırseverlik Komisyonuna kayıt olmadan ve hiçbir üst kurumdan izin almadan da bir sivil toplum kuruluşu ya da kar amacı gütmeyen bir Hayır Kurumu da kurulabilmektedir. Bu tür bir kuruluşta, sorumluluk bireysel üyelerdedir ve her türlü borç ve sözleşmeden doğan yükümlülüklerden şahsen sorumludurlar. Aşağıdaki hayır kurumlarının sicile kayıt olması gerekmemektedir;

(a) muaf bir hayır kurumu,

(b) şu an için bir hayır kurumu;

(i) Komisyonun emriyle kalıcı veya geçici olarak hariç tutuluyorsa,

(ii) İstisnanın herhangi bir koşuluna uymak,

(iii) Brüt geliri 100.000 sterlini geçmeyen,

(c) şu an için bir hayır kurumu;

(i) tarafından yapılan düzenlemeler tarafından kalıcı veya geçici olarak hariç tutulan veya bir açıklamaya sahip olan,

(ii) İstisnanın herhangi bir koşuluna uymak,

(iii) Brüt geliri 100.000 sterlini aşmayan,

(d) brüt geliri 5.000 sterlini aşmayan bir hayır kurumu,

Yukarıdaki şartları taşıyan hayır kurumlarının sicile kayıt olması gerekmemektedir, ancak (b), (c) bentleri ile (d) bentlerindekiler talep ederse sicile kaydedilmelidir. Komisyon artık hayır kurumu olarak görmediği herhangi bir kurum ve varlığı sona eren veya faaliyet göstermeyen bir hayır kurumunu kayıtlardan kaldırıp sicilden çıkartmaya yetkilidir (Charities Act-2011, madde 30-34).

Kamu yararına çalışan hayır kurumlarının kayıtlı kurumlar olması zorunluluğu dürüst ve sorumluluk bilinci kapsamında yönetilmesi bir gerekliliktir. Çünkü kuruluşlarda ortaya çıkabilecek bir suistimalin cezalandırılabilmesi de aynı şekilde kamu yararına sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Price, 2019: 155). Kayıtlı olması gereken bir hayır kurumu Hayırseverlik Komisyonuna kayıtlı değilse, hayır kurumu mütevelli heyeti (yönetim kurulu) öncelikle kaydedilecek hayır kurumu için

komisyona başvuruda bulunmak ve komisyona gerekli belge ve bilgileri sağlamalıdır. Bir hayır kurumu daha önce kayıtlıysa, hayır kurumu mütevellileri, kurumun varlığının sona ermesi veya tröstlerinde veya sicile girilen özelliklerinde herhangi bir değişiklik olması durumunda komisyona bildirimde bulunur ve uygun olduğu ölçüde, komisyona bu tür herhangi bir değişikliğin ayrıntılarını ve yeni tröstlerin kopyalarını veya tröstlerin değişikliklerini sağlamalıdır. Bir kurumun hayır kurumu olarak kaydedilmesinden etkilenen veya etkilenebilecek bir kişi, hayır kurumu olmadığı gerekçesiyle, komisyon tarafından sicile kaydedilmesine itiraz edebilir veya sicilden çıkarılması için komisyona başvurabilmektedir. Ayrıca komisyonun herhangi bir kararına karşı mahkemeye itiraz edilmesi de mümkün bulunmaktadır (Charities Act-2011, madde 35-36).

Bir hayır kurum, sicilin düzeltilmesi dışındaki tüm amaçlar için, kayıtta olduğu veya bulunduğu herhangi bir zamanda bir hayır kurumu olduğu kesin olarak varsayılmaktadır. Kayıt sicilleri her zaman kamu denetimine açıktır. Sicilde yer alan herhangi bir bilgi belgelendirilmelidir. Bilgiler belgesel biçiminde kamu denetimine sunulması gerekmektedir. Komisyon tarafından tutulan ve elinde bulunan belgelerin kopyası mevcut olsa bile kamu denetiminde kullanılabilmektedir (Charities Act-2011, madde 37-38).

Son mali yılındaki brüt geliri 10.000 £ 'u aşan kayıtlı bir hayır kurumu yaptığı işlerde kayıtlı bir hayır kurumu olduğunu okunaklı karakterlerle belirtmelidir. Hayır kurumu tarafından veya adına düzenlenen ve hayır kurumu yararına para veya diğer mülk talep eden tüm bildirimlerde, reklamlarda ve diğer belgelerde, tüm kambiyo senetlerinde, senetlerde, onaylarda, çeklerde ve hayır kurumu adına imzalandığı iddia edilen para veya mal emirlerinde ve tarafından verilen tüm faturalarda ve tüm faturalarında, makbuzlarında ve akreditiflerinde kayıtlı bir hayır kurumu olduğu hususu belirtilmelidir. Gerektirdiği ifadeyi içermeyen herhangi bir belgeyi düzenlemek veya düzenlenmesine izin vermek veya bunları imzalamak bir kişi için suç teşkil etmektedir (Charities Act-2011, madde 39-41).

4.4. İngiltere'deki Hayır Kurumlarını Düzenleyen Kurumlar

4.4.1. Hayır İşleri Komisyonu (Charity Commission)

İngiltere'de faaliyet gösteren Hayır İşleri Komisyonu ile ilgili hüküm ve düzenlemeler, 2011 tarihli Hayır Kurumları Yasasının ikinci bölümünde ve Schedule 1'de düzenlenmiştir (Charities Act-2011, madde 13). İngiltere ve Galler için Yardım Komisyonu olarak bilinen bu komisyon, işlevlerini Taç adına yerine getirmektedir. İngiltere'de hayır kurumları ile ilgili işlemleri yürütmekle görevli en temel kuruluş Hayır İşleri Komisyonudur (Charity Commission). Bu kuruluş dışında 2010 yılında Bakanlar Kurulu tarafından 3. Sektör Ofisi kaldırılarak onun yerine geçmek ve büyük toplumsal konularda Bakanlar Kuruluna yol gösterici olmak üzere oluşturulan Sivil Toplumdan Sorumlu Devlet Bakanına bağlı olarak çalışan Sivil Toplum Ofisi (Office for Civil Society) yer almaktadır. Komisyon sadece Parlamentoya hesap verir. Komisyonun bağımsızlığı, Hayır Kurumları Kanunu'nun 13'üncü maddesinde "*Komisyonun işlevleri, Kraliyet adına yürütülür. Komisyon, işlevlerinin tatbikinde Kraliyetin herhangi bir Bakanının veya herhangi bir devlet dairesinin talimatına veya kontrolüne tabi değildir."* hükmüyle garanti altına alınmıştır. Komisyon; Başkan, yönetim kurulu ve sekretaryadan oluşur. Komisyon, görevlerini yerine getirirken, herhangi bir Kraliyet Bakanı'nın veya başka bir devlet dairesinin yönlendirmesine veya kontrolüne tabi değildir. Hayır İşleri Komisyonu, İngiltere'de hayır kurumları ile ilgili işlemleri yürütmek ile görevlendirilen, yarı yargısal yetkileri bulunan, bağımsız bir kurumdur. İngiltere'de "yarı hükümet dışı örgüt" olarak tanımlanmaktadır. İngiltere ve Galler'deki Hayır Kurumlarının kayıtlarını tutan ve yasal düzenlemelerini yapan ve bu sayede halkın güvenle bu kurumlar aracılığıyla sivil topluma katkı sağlamasına imkân sağlayan bir teşkilattır. Kurumun misyonu, "Hayır Kurumlarının ne yapmak zorunda olduklarını bilmelerini, halkın hayır kurumlarının ne yaptıklarını bilmelerini ve hayır kurumlarının hesaplarını tutmalarını sağlayarak, kamu yararını gözeterek, kamunun İngiltere'de ki hayır kurumlarının bağımsız tescil edicisi ve düzenleyicisi olmaktır." Amacı, sivil toplumun rolünü ve topluma katkısını kabul ederek gelişmesini sağlamaktır. Komisyon temsil ettiği değerlerin bir ifadesi olarak gördüğü amacını *"İnsanların yaşamlarını geliştirmek ve toplumun güçlenmesini temin etmek amacıyla hayırseverliğin gelişebilmesini ve güven aşılayabilmesini sağlamak."* şeklinde ortaya koymaktadır (Charity Commission For England and Wales, 2022a).

"Komisyon yönetim kurulu ve yürütme (icra) kurulundan oluşmaktadır. Komisyonun strateji ve geleceğe yönelik planlama gibi yönetişim sorumlulukları komisyonun icracı olmayan üyelerden oluşan yönetim kurulunun yetkisindedir" (Schedule 1, 2023). Yönetim kurulunun başında Hayır İşleri Komisyonun Başkanı bulunmaktadır. Komisyon, bir başkan ve yasal işlevlerinden sorumlu en fazla sekiz diğer Komisyon üyesinden oluşmaktadır. Başkan dâhil Komisyon üyeleri, adil ve açık rekabete uygun olarak halktan başvurulara açık bir duyuru sonrasında uygun adaylar içinden seçilir ve Dijital, Kültür, Medya ve Spor Bakanı tarafından atanır. Her atama, Kamu Atamaları Komisyoneri Ofisi tarafından düzenlenir ve denetlenir. Başkanın atanması, Dijital Kültür, Medya ve Spor Seçim Komitesi önünde bir ön atama duruşmasına tabidir. Başkan ve sekiz üyeye ek olarak, Komisyon'un gündelik işleyişini yöneten bir Genel Müdür bulunmaktadır. Genel Müdür aynı zamanda teşkilatın muhasebesinden sorumlu kişidir ve Kamu Hesapları Komitesine hesap vermekle yükümlüdür. Genel Müdür de dâhil olmak üzere personelin tümü devlet memuru statüsündedir (Charity Commission For England and Wales, 2022b).

Komisyonun kayıt ve düzenleme ile ilgili rolleri şu şekilde özetlenebilir:

- "Hayır kurumlarının kamuya açık olarak kaydını tutmak ve güncellemek,
- Hayır kurumlarının uygun ve etkili bir şekilde yönetilmesi hakkında öneri sunmak ve rehberlik sağlamak,
- Hayır kurumlarının yasal gerekliliklerine uyduklarından emin olmak için düzenleyici önerilerde bulunmak,
- Suistimal şüphelerini araştırmak ve gerekirse haklarında şikâyette bulunmak,
- Uluslararası irtibat ve uluslararası alanda faaliyet gösteren Birleşik Krallık yardım kuruluşlarının gözetmek" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 50-51),

Komisyonun kanundan doğan bazı amaçları vardır, bunlar:

- Kamu güveni hedefi: Kamu güveninin amacı, halkın hayır kurumlarına olan güvenini arttırmaktır.
- Kamu yararı hedefi: Kamu yararı hedefi, kamu yararı gereksiniminin işleyişi konusunda farkındalığı ve anlayışı teşvik etmektir.

- Uyumluluk hedefi: Uyum amacı, hayır kurumu mütevelli heyetlerinin, hayır kurumlarının yönetiminin kontrolünü ve yönetimini yerine getirmedeki yasal yükümlülüklerine uyumunu teşvik etmektir.
- Hayırsever kaynaklar hedefi: Hayırsever kaynakların amacı, hayırsever kaynakların etkin kullanımını teşvik etmektir.
- Hesap verebilirlik hedefi: Hesap verebilirlik amacı, hayır kurumlarının bağışçılara, yararlanıcılara ve genel halka karşı hesap verebilirliğini arttırmaktır (Charities Act-2011, madde 14).

Komisyon aşağıdaki genel işlevlere sahiptir:

- Kurumların hayır kurumu olup olmadığına belirlemek ve karara bağlamak,
- Kurumlarının daha iyi bir şekilde yönetilmesini sağlayarak onları teşvik etmek ve işlerini kolaylaştırmak,
- Hayır kurumlarının yönetiminde yolsuzluk veya kötü yönetimin önlenmesi ve gerektiğinde soruşturulması ve hayır kurumlarının yönetiminde yolsuzluk veya kötü yönetimle ilişkili olarak düzenleyici ve/veya koruyucu önlemlerin alınmasını sağlamak,
- Kamu tahsilat sertifikalarının hangi maksatla verildiğini, kamu hayır tahsilatları ile ilgili olarak verilip verilmediğini belirlemek ve yürürlükte kalıp kalmamasına karar vermek,
- Komisyon'un herhangi bir işlevinin yerine getirilmesi veya amaçlarından herhangi birinin yerine getirilmesi ile ilgili olarak bilgi temin etmek, değerlendirme yapmak ve bu bilgileri kamu ile paylaşmak,
- Komisyon'un herhangi bir işleviyle ilgili konularda herhangi bir Kraliyet Bakanı'na bilgi veya tavsiye vermek veya önerilerde bulunmak veya amaçlarından herhangi birini yerine getirmeyi sağlamak (Charities Act-2011, madde 15),

Komisyonun aşağıdaki genel görevleri vardır:

- Makul olarak uygulanabilir olduğu ölçüde, Komisyon, işlevlerini yerine getirirken, bir şekilde hareket etmelidir: hedefleriyle uyumlu olan ve bu hedeflere ulaşmak amacıyla en uygun gördüğü husustur.
- Makul olarak uygulanabilir olduğu ölçüde, Komisyon, işlevlerini yerine getirirken, aşağıdakilerin teşvikiyle uyumlu bir şekilde hareket etmelidir: her türlü hayırsever bağış ve hayır işlerine gönüllü katılım
- Komisyon, işlevlerini yerine getirirken, kaynaklarını en verimli, etkin ve ekonomik şekilde kullanma ihtiyacını göz önünde bulundurmalıdır.
- Komisyon, işlevlerini yerine getirirken, ilgili olduğu ölçüde, en iyi düzenleyici uygulama ilkelerini (düzenleyici faaliyetlerin orantılı, hesap verebilir, tutarlı, şeffaf ve yalnızca eyleme ihtiyaç duyulan durumlarda hedeflenmesi gereken ilkeler dâhil) dikkate almalıdır.
- Komisyon, işlevlerini yerine getirirken, uygun durumlarda, hayır kurumları tarafından veya onlar adına inovasyonu kolaylaştırmanın arzu edilebilirliğini göz önünde bulundurmalıdır.
- Komisyon, işlerini yönetirken, iyi kurumsal yönetimin genel kabul görmüş ilkelerini, kendisi için uygulanabilir olarak kabul etmenin makul olduğu şekilde dikkate almalıdır.

Bunların dışında Komisyon, kamu yararı hedefine uygun olarak rehberlik etmektedir. Komisyon zaman zaman rehberlik kapsamında yayınlanan herhangi bir kılavuzu revize edebilir. Komisyon, herhangi bir kılavuz yayınlamadan önce veya herhangi bir kılavuzu gözden geçirmeden önce uygun gördüğü şekilde halka açık ve diğer istişareleri gerçekleştirebilir ve yayınlayabilir. Bir hayır kurumunun hayır kurumu mütevelli heyeti, rehberliğin ilgili olduğu herhangi bir yetki veya görevi yerine getirirken bu tür bir rehberliği dikkate almalıdır. Ayrıca Komisyon, herhangi bir kişinin talebi üzerine, bu kişiye, Komisyon'un elinde bulunan ve bu Yasa'nın herhangi bir hükmü uyarınca şu an için incelemeye açık veya incelemeye açık olan herhangi bir belgenin kopyalarını veya bunlardan alıntılar sunmalıdır. (Charities Act-2011, madde 16-18). Ayrıca Hayırseverlik Komisyonu, "Finansal Eylem Görev Gücü'nün de (FATF) üyelerindendir. Bu, kara para aklama ve terörist eylem

finansman araştırmaları için kurulan küresel bir organdır. İngiltere, FATF uygulaması konusunda lider ülkelerden biridir" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 51).

Komisyonun Arızi Yetkiler

Komisyon, işlevlerinden veya genel görevlerinden herhangi birinin yerine getirilmesini kolaylaştırmak için hesaplanan veya buna elverişli veya tesadüfi olan her şeyi yapabilme yetkisine sahiptir. Ancak bu husus, yasadaki hiçbir hüküm bir hayır kurumu ile ilgili olarak bir hayır kurumu mütevellisinin işlevlerine karşılık gelen işlevleri yerine getirmek veya aksi takdirde bir hayır kurumunun yönetimine doğrudan dâhil olma yetkisini Komisyona vermemektedir (Charities Act-2011, madde 20).

Komisyonun Resmi Vasi Fonksiyonu (Hayır kurumlarının resmi koruyucusu)

Hayır kurumları için resmi vasi olarak bilinen bir memur atanmaktadır. Resmi vasinin işlevi, yasanın öngördüğü durumlarda hayır kurumları için mütevelli olarak hareket etmektir. Resmi vasi, Hayır İşleri Komisyon'un zaman zaman tayin edebileceği bir kişidir. Resmi vasinin görevleri, Komisyon tarafından verilebilecek genel veya özel talimatlara uygun olarak yerine getirilmelidir. Schedule 2, resmi vasi ile ilgili hükümler içermektedir (Charities Act-2011, madde 21).

Resmi vasi, resmi mühür kullanımında ve adli olarak bilinmesi ve muhatap alınması gereken tek şirkettir. Resmi emanetçinin (vasi) masrafları (herhangi bir hayır kurumunun mütevellisi olarak resmi vasiye geri ödenen veya onun tarafından karşılananlar hariç) Hayır İşleri Komisyon tarafından karşılanacaktır (Schedule 2, 2023).

Resmi emanetçi tarafından, ona veya ondan önce yapılması gereken veya yapılabilecek herhangi bir şey, Komisyon'un resmi vasi adına hareket etmek üzere genel olarak veya özel olarak yetkilendirdiği herhangi bir personeli tarafından veya onun önünde yapılabilir. Resmi vasi, resmi vasi adına hareket eden herhangi bir kişinin kasıtlı ihmali veya temerrüdü nedeniyle veya bu nedenle meydana gelmedikçe, herhangi bir mülkün herhangi bir kaybı veya yanlış kullanımı ile ilgili olarak herhangi bir hayır kurumunun vekili olarak sorumlu değildir. Bu tür bir ihmal veya temerrüt nedeniyle resmi emanetçinin sorumlu olabileceği tüm meblağları ilgili hayır kurumuna telafi etmekle yükümlüdür. Resmi vasi ayrıca aşağıdaki hususları da yapmaktadır;

- Hazine tarafından talimat verilebilecek hesap defterlerini ve bunlarla ilgili kayıtları tutmak
- Hazine tarafından yönlendirilebilecek şekilde, belirlenen zamanlarda hesaplar hazırlamak

Resmi vasinin hazırladığı raporlar, Sayıştay veya Genel Denetçi tarafından incelenir, tasdik edilir ve Hayır İşleri Komisyonu'na raporlanır. Komisyon, kendisine gönderilen belgelerin bir kopyasını yayımlamalı ve bir kopyasını da Parlamentonun önüne sunmalıdır (Schedule 2, 2023).

4.4.2. Ulusal Gönüllü Kuruluşlar Konseyi (National Council for Voluntary Organisations)

1919'da Ulusal Sosyal Hizmet Konseyi olarak çalışmalarına başlayan ve İngiltere genelinde 16.000'den fazla gönüllü kuruluşu, hayır kurumunu, topluluk gurubunu ve sosyal işletmeyi temsil eden Konsey, sivil toplum kuruluşlarını özellikle de İngiltere'deki gönüllülük ve yardım sektörünü temsil eden çatı kuruluştur. Konsey amacını *"Hayır kurumları ve gönüllüleri birlikte savunmak, herkes için ve her yerde, tüm ülkeye yayılmış kolektif bir etki ile günlük hayatlarında* değer yaratan merhametli insanlarla daha güçlü topluluklar oluşturmak" şeklinde açıklamaktadır (NCVO Championing Voluntary Action, 2022).

"İngiltere'de hayırseverlik ve gönüllülük sektörüne politika, eğitim ve öğretim, danışmanlık ve araştırma hizmetleri sunmaktadır. Bu, İngiltere'de sivil topluma olumlu bir stratejik çerçeve sağlamak adına Sivil Toplum Ofisi ile birlikte çalışmayı da içermektedir. İngiltere'deki sivil toplum sektörü, 880.556 kişilik ücretli bir iş gücüne ve 166.001 hayır kurumuna sahiptir. Bu iş gücünün %37'si erkek, %63'ü kadındır. Ülke nüfusunun% 22'si en az ayda bir, %37'si ise en az yılda bir kez gönüllü bir çalışmaya katılmaktadır. Sektörün çoğu küçük ve yerel kuruluşlardan oluşmaktadır. Sektör, bireylerden 22,3 milyar Pound, hükümetten 15,3 milyar Pound gelir elde etmektedir. Sektördeki toplam harcama 46,5 milyar Pounddur ve sektörün İngiliz ekonomisine katkısı 15,3 milyar pounddur" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 51).

NCVO (Ulusal Gönüllü Kuruluşlar Konseyi) Kompakt, "hükümet ve sivil toplumun aralarında nasıl iş birliği yapacakları ve ilişkilerini yürütecekleri konusunda

ortak bir anlaşmadır. Neredeyse 15 yıl önce geliştirilmiştir ve yasal bir anlaşma olmamakla birlikte, sivil toplum sektörüyle olan ilişkilerinde devlet için önemli bir anlayış belgesi olarak görülmektedir. Kompakt'ta, hükümetin Sivil Toplum Stratejisi'nde atıfta bulunulmaktadır ve hükümet, Kompakt'a olan desteğini yenilemeyi taahhüt etmektedir. Kompakt, hükümetle anlaşıldığı üzere Ulusal Gönüllü Kuruluşlar Konseyi merkezli küçük bir ekip tarafından yönetilmektedir" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 52).

4.4.3. Hayırseverlik Finans Grubu (HFG)

Hayırseverlik Finans Grubu; "Finansal yönetim, liderlik ve yönetişimlerini geliştirmelerine yardımcı olmak için sivil toplum kuruluşlarıyla çalışan bir hayır kuruluşudur. 33 yıl önce, büyük yardım kuruluşlarından oluşan bir grup finans müdürünün yardım kuruluşlarının finans yönetimini desteklemek için bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Grubun amacı, finansal yönetim, yönetişim ve liderliklerini geliştirerek ve kendileri için mevcut tüm kaynaklardan elde ettikleri olumlu etkiyi artırarak hayır kurumlarının hedeflerine ulaşmadaki etkinliğini artırmaktır. Grup, üyelerine eğitim, kurs ve danışmanlık hizmeti sağlamaktadır. Hayırseverlik Finans Grubu, finans yönetimi bilgi ve becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak için 1500'ün üzerinde yardım kuruluşuyla birlikte çalışmaktadır. Bu kuruluşlar yardım sektörünün toplam gelirinin yaklaşık üçte birini temsil etmektedir. Grup, İngiltere'deki hayır sektörünü desteklemek için kamu idaresi kurumları ve diğer ulusal yardım kuruluşlarıyla birlikte çalışmaktadır" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 52).

4.4.4. Gelir ve Gümrük İdaresi Bağış Vergi Ekibi

Gelir ve Gümrük İdaresi Bağış Vergi Ekibi; **"**hayır kurumları için vergi indirimlerine ilişkin yardım politikaları ve vergi düzenlemelerinden sorumludur. Birim, hayır kurumları ile ilgili konulara "Önle", "Teşvik Et" ve "Yanıt Ver" ilkeleriyle yaklaşmaktadır. Ekip, kurumların işlerini en başından itibaren almalarını sağlamak için sistemlerine ve süreçlerine göre bir eğitim tasarlayarak etkili uyumu teşvik etmektedir. Ekip, hataları tespit etmek, sahte iddiaları önlemek, çevrim içi hizmetleri kişiselleştirmek ve hesaplamaları otomatikleştirmek için gerekli olan verileri kullanarak uyumsuzluğu önlemektedir. Uyumsuzluğa, en büyük risk alanlarını belirleyerek ve sistemi kasten kandırmaya çalışanların üstesinden gelmek için sert

önlemler kullanarak yanıt vermektedir. 2010 Mali Yasası, "Hayır Kurumu"nu; yargı şartlarını, kayıt ve yönetim koşullarını yerine getiren, sadece hayır amaçlı kurulmuş bir kişi veya dernek topluluğu olarak tanımlamaktadır. Yasal olarak, hayır kuruluşları yurt dışından gelen çoğu yatırım türüne ait vergisi, banka ve kooperatif menfaatine olan vergiler, arazi veya mülkten kira geliri vergisi, yalnızca hayır amaçlı kullanılıyorsa, Sermaye Kazançları Vergisi, Damga Arazi Vergisi, İşletme vergisi, yalnızca hayır kurumlarında kullanılmak üzere Birleşik Krallık'ta veya başka bir yerde gerçekleşen herhangi bir işlemden elde edilen kazancın vergisi ve yıllık 50.000 Pound (işlem hacmi) işlem sınırının altındaki birincil amaç dışı alım-satım işlemlerinden elde edilen kârın vergisi gibi vergilerden muaf olmaktadır" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 52-53).

4.4.5. Bağış Toplama Enstitüsü

Bağış Toplama Enstitüsü, "hayır kurumu statüsündedir ve bu nedenle Hayırseverlik Komisyonu tarafından düzenlenmektedir. İngiltere'deki bağış toplayan bireyler ve kurumlar için beceri ve davranış kurallarını belirlemekte ve insanları bağış toplama konusunda profesyonelleştirmeye teşvik etmektedir. Ayrıca, bağış toplama ile ilgili konularda danışmak için Hayırseverlik Komisyonu, Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu ve sivil toplum ağları ile birlikte çalışmaktadır. 6.000'den fazla organizasyon ve kişi Enstitüye üyedir. Enstitüde, bağışlanmak üzere yılda yaklaşık 10 milyar Pound toplamaktadır. Bağış Toplama Enstitüsü tarafından yürütülen araştırmalar, hayır kurumlarının fon sağlama konusundaki yatırımlarından önemli bir gelir elde ettiğini göstermektedir. Bir yardım kuruluşunun fon yaratmaya yatırım olarak kullandığı her 1 Pound'un, gönüllü bağışlarla 4 Pound olarak geri döndüğü tahmin edilmektedir. Yapılan anket ve görüşmelerden elde edilen bulgular şu şekildedir: her 10 kişiden 8'i yardım kuruluşlarının yerel topluluklarında hayati bir rol oynadığı konusunda hemfikirdir ve hayırseverlik sektörü İngiltere'de ve yurt dışında insanların hayatlarını iyileştirmektedir."

"Bağış Toplama Enstitüsü üyelerce idare edilir, yani üyeler (hayır kurumları) üyelik aidatı öderler. Yıllık Genel Kurul toplantısında, Bağış Toplama Enstitüsü üyesi yardım kuruluşları tarafından seçilen gönüllü bir Mütevelli Heyeti tarafından yönetilmektedir. Mütevelli Heyeti, Bağış Toplama Enstitüsünün çalışmalarını izlemekten ve hayır kurumunun amacına uygun olmasını sağlamaktan sorumludur.

Ayrıca enstitü bünyesinde politika ve standartlar konusunda kuruluşlara tavsiyede bulunmak için gönüllü uzmanlardan oluşan Politika Danışma Kurulu ve Standartlar Danışma Kurulu da oluşturulmuştur. Enstitü bağış sektörüne aşağıdaki hizmetleri sağlamaktadır:

- Hayırseverlerin iyi uygulamalarını ve fon yaratma standartlarına uymalarını desteklemek için etkinlik ve eğitim sağlamak,
- Hükümetle istişare halinde olmak ve politika geliştirme süreçlerine katılım için üyelerle (hayır kuruluşları) birlikte çalışmak,
- İnsanları ve hükümeti hayır kurumlarına bağış yapmaya teşvik eden kampanyalar geliştirmek,
- Hayırseverlik sektörünü geliştirmek için standartlar, etik ve fon sağlamada uyumluluk konusundaki çalışmalarla geliştirilmiş bir bağış toplama akademisi oluşturmak,
- Bağış, liderlik ve fon yaratmada değerler konularında çevrim içi eğitim düzenlemek,
- Düzenleyici politikaları takip ettiklerinden emin olmak için bağış toplayıcılara uyum konusunda rehberlik ve destek vermek" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 53-54),

4.4.6. Fon Yaratma Düzenleme Kurumu (Fundraising Regulator)

İngiltere'deki yardım sektöründe bağış ile ilgili düzenleme sorumluluğuna sahip, bağımsız, hükümet dışı bir limited şirket statüsünde olan bir kurumdur. Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu, bağışı teşvik etmek ve kaynak yaratma standartlarını oluşturmak, halktan gelen talep ve şikâyetleri araştırmak ve bağış toplayan sivil toplum kuruluşları hakkındaki yasal düzenlemeleri yayınlamakla sorumludur. Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu, bir kamu kurumu ya da sivil toplum sektöründe rol oynayan bir hayır kurumu değildir. Limited şirket statüsünde olan bu kurum; düzenleme, hukuk, finans ve fon yaratma konusunda uzmanlardan oluşan bir Yönetim Kurulunun yanı sıra, şikâyet, politika ve finans ekiplerine de sahiptir (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 54).

Kurum; bağışçıları korumak, bağış toplayanların önemli çalışmalarını desteklemek, kamu güvenini oluşturmak ve Birleşik Krallık'ta tutarlı bağış toplama standartları oluşturmak amacıyla sektördeki diğer düzenleyiciler ve temsili kuruluşlarla ortaklaşa çalışarak en iyi uygulamaların taraftarı olmaktadır (Fundrasing Regulator, 2022)

Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu, yardım kuruluşlarından bağış için çok fazla talep aldığına dair şikâyette bulunan geniş bir kitlenin endişelerine yanıt olarak kurulmuştur. Kamu otoritesi, soruşturmanın selameti ve yönetilmesi için Ulusal Gönüllü Kuruluşlar Konseyi Başkanını görevlendirmiştir ve bu soruşturma nihayetinde, bağış toplama konusunda bağımsız bir düzenleme mekanizmasının kurulmasına karar vermiştir. Kurulduğu zaman, Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu personelinin bir kısmı kamu tarafından görevlendirilirken, diğerleri bağımsız olarak dışarıdan işe alınmıştır. Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu, sadece 2017 yılında yüze yakın soruşturma faaliyeti yürütmüştür. Yürütmüş olduğu bu soruşturmalar sonucunda düzenlemelere yönelik yeni eylem önerileri tavsiye etmektedir. Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu'nun düzenlemelere yönelik yeni eylem önerilerine bir hayır kurumu uymuyorsa, Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu bu hususu Hayırseverlik Komisyonuna intikal ettirir ve söz konusu hayır kuruluşu hakkında soruşturma açılabilmektedir. Toplanan bağışların ilgili hayır kurumuna gitmediği ortaya çıkarsa, bu konu mali polise intikal etmektedir. Hayırseverlik Komisyonu, bağış toplama konusunda şikâyet aldığı zaman, bunu Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu'na iletmektedir. "Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu ayrıca, web sitesi üzerinden kişilerin artık takip etmek istemedikleri hayır kuruluşlarından aboneliği bırakmalarına izin veren bir tercih hizmetini de yürütmektedir. Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu'nun bütçelendirilmesi, Hükümet tarafından finanse edilen Hayırseverlik Komisyonunun fonlanma modelinden farklıdır. Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu tamamen hayır kuruluşları tarafından finanse edilmektedir. Bağış konusunda en fazla harcama yapan yardım kuruluşları, Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu'na bir "vergi" ödemektedir. Maaşlar, kayıtlı kuruluşlardan tahsil edilen ücretlerle ödenmektedir." Limited şirket statüsünde olan Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu, çoğunlukla, bağış toplamak için her yıl 100.000 Pound ve üzeri harcama yapan hayır kurumları tarafından gönüllü vergi yoluyla finanse edilmektedir. Fon

Yaratma ve Düzenleme Kurumu'nun yıllık 2 milyon Pound'un üzerinde bütçesi olmaktadır (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 54-55).

Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu, yürüttüğü soruşturmalar sonucunda aşağıdaki adımları ve tavsiyeleri yayımlamıştır:

- Hayır kurumu gönüllülerini eğitmelidir.
- Hayır kurumuna kurallar dâhilinde neler yapılabileceği bildirilmelidir.
- Şeffaflık adına hayır kurumunun adları Fon Yaratma ve Düzenleme Kurumu tarafından yayınlanmaktadır.
- Tavsiyelerin uygulanması için kurumlara 6 ay süre verilmektedir.
- Hayırseverlik Komisyonu'nun alanına giren bulgular Hayırseverlik Komisyonuna da bildirilmektedir (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 55).

4.5. İngiltere'deki Hayır Kurumlarının Faaliyetleri, Organları ve Denetimi

İngiltere'de üçüncü sektör içerisinde yer alan hayır kurumlarının faaliyet alanlarının neler olabileceği ile ilgili olarak ülkenin kanunları, hukuki düzenlemeleri ve yargı kararlarında yer verilen tanımlarına ve bağlamlarına bakmak gerekmektedir. Sivil toplumun bir nevi faaliyetlerini gösteren en eski ve kapsamlı tanımlardan biri İngiltere'deki yardımları düzenleyen 1601 tarihli Yoksullara Yardım Kanunu (Act for Relief of the Poor)'nun giriş kısmında yer almaktadır. Buna göre sivil toplum kuruluşları aşağıda belirtilen faaliyet alanlarındaki görev ve rolleri üstlenirler: *"Yaşlılara, biçarelere ve fakirlere yardım, hastaların ve sakat askerlerin bakımı, okulların bakımı, köprülerin, kiliselerin, otoyolların, limanların tamiri, kurtarma faaliyetleri, evlenmemiş kızların evlendirilmesi, genç iş adamlarına ve meslek erbabına yardım, mahkûmlara yardım veya onların ıslahı, fakirlere yardım."* (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 4-6).

2011 tarihli Hayır Kurumları Yasası'nın "Hayır Kurumun Anlamı" başlıklı 1'inci maddesine göre hayır kurumu, "*Hayır maksatları ile kurulan ve hayır kurumlarına ilişkin yargı yetkisinin kullanılmasında Yüksek Mahkemenin denetimine tabi olan kuruluşlar.*" şeklinde tanımlanmıştır.

Mezkûr Kanun'un ilk maddesinde hayır kurumları tanımlanırken kullanılan "hayır maksatları" ifadesi ile sivil topluma ilişkin çizilen sınır içinde kalan faaliyetler şunlardır:

- Yoksulluğun önlenmesi veya azaltılması
- Eğitimin ilerletilmesi
- Dini hizmetlerin geliştirilmesi
- Yaşamın kurtarılması ve sağlıklı hayatın geliştirilmesi
- Vatandaşlığın ve topluluğun gelişiminin sağlanması
- Sanatın, gelenek ve göreneğin, kültürün ve bilimin geliştirilmesi
- Amatör sporun teşvik edilmesi
- İnsan haklarına saygının, ortak çözümün veya uzlaştırma kültürünün sağlanması dini veya ırksal dengenin, çeşitliliğin ve eşitliğin teşvik edilmesi
- Çevreyi muhafaza etmek ve korumak
- Yaşlı, engelli, hasta, genç ve düşkün olan veya başka dezavantajları olduğu için ihtiyaç sahibi durumunda olanlara yardım edilmesi
- Hayvan haklarını sağlamak
- Emniyet, ambulans, silahlı kuvvetlerinin etkinliğinin, itfaiye ve kurtarma hizmetlerinin etkinliğinin artırılmasıdır.

Hayır Kurumları Kanunu'na (Charities Act) göre tesis edilecek Hayır Kurumları, söz konusu Kanunun 3'üncü maddesinde sınırlı sayıda sayılan genel faaliyetlerden birisine uygun olarak kurulmalıdır. Bu faaliyetler dışında kurulmuş olan bir kuruluş Hayır Kurumu olarak nitelendirilemeyecektir. Kanunun ilgili maddesine göre hayır kurumlarının faaliyet alanlarının sınırı yasal olarak çizilmiştir.

Bütün Hayır Kurumları aynı zamanda "kamu yararı için" olmalıdır. Bir faaliyetin Hayır Kanununun madde 3(1) kapsamına girmesi yetmez bununla birlikte kamu yararına yönelikte olması gerekmektedir. Kanuna göre kurulacak Hayır Kurumları, kamu yararına faaliyette bulunacağını belgelendirmelidir. İngiltere'de faaliyet gösterecek Hayır Kurumları İngiliz hukukuna göre gayrimeşru olduğu kabul

edilen faaliyetlerde bulunması yasaktır. Ayrıca "Madde 3(1) kapsamına giren herhangi bir faaliyet ile ilgili olarak kamu yararı gerekliliğinin karşılanıp karşılanmadığının tespitinde, belirli bir tarife sahip bir maksadın kamu yararına olduğu farz edilmeyecektir" (Charities Act-2011, madde 4).

Gönüllülük İngiltere'de çok gelişmiş bir faaliyet alanına sahiptir. İngiltere'de yaşayanların yarısı yılda asgari bir kere de olsa gönüllü olarak bir faaliyete katılmıştır. Gönüllülük faaliyeti şirketler tarafından da desteklenmekte ve personeller hayır kurumlarına ve hayır çalışmalarına katılmak amacıyla özendirilmektedir. Ayrıca oyunlar, sosyal etkinlikler, spor aktiviteleri ve çay partileri gibi aktiviteler düzenleyerek bağış yapmak isteyenler için hayır kurumları adına para toplama çalışmaları yapılmaktadır. "Hayır Kurumları adına para toplamak için kullanılan "just giving" gibi web sayfaları mevcuttur. Hayır Kurumlarında resmi (formal) ve gayri resmî (informal) gönüllü olmak mümkündür. Resmi gönüllülük bir grup, kulüp veya kurum aracılıyla ücret almadan yapılan yardımdır. Bu tanıma girenler; etkinlik düzenleme veya etkinlikte görev alma, bağış toplama, kampanya oluşturma, komitelerde görev alma ve ofis işlerine yardım gibi aktivitelerdir. Gayrı resmi gönüllülük ise, bir grup, kulüp veya kurum aracılıyla değil şahsen, aile bireyleri dışındaki kişilere yapılan ücretsiz yardımdır. Bu tip gönüllülük, tavsiyede bulunmak, birinin ulaşımına yardım etmek, çocuk bakımı desteği vermek, ev veya evcil hayvana göz kulak olmak veya biri adına resmi form doldurmak gibi aktivitelerle örneklendirilmiştir. Gönüllülere devlet veya Hayır Kurumları bir teşvik veya ücret vermez. Sadece bazı Hayır Kurumları yol masraflarını karşılamayı teklif edebilmektedir. Birleşik Krallık Hükümetinin sivil toplumu iyileştirmeye yönelik stratejisinde Charity Commission ve UK Community Foundations vasıtasıyla önümüzdeki iki yılda kullanılmayan vakıf fonlarından 20 milyon Pound'u sivil toplum derneklerine aktarmayı planlamıştır. Hükümet gönüllü sayısını artırma çalışmaları kapsamında "konu odaklı yardım"ı (issue-based funding) teşvik etmektedir. Örneğin çevre veya sokakta uyuyan evsizlere yönelik yardımlar gibi" (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 48).

Hayır kurumlarının organı olarak karşımıza Mütevelli Heyeti çıkmaktadır. Mütevelli heyeti ile ilgili genel düzenleme ve hükümlere 2000 sayılı Mütevelli Üyeleri Yasası (Trustees Act)'nda yer verilmiştir.

Mütevelli heyeti, en az 3 (üç) kişiden meydana gelen bir heyettir. Bazı şartlar dâhilinde 18 yaşını doldurmuş olan kişiler mütevelli heyeti üyesi olabilmektedir. Mütevelli heyeti oluşturmak için öncelikle şahıslar belirlenmelidir. Bu şahısların taşıması gereken şartlar mevcuttur. Bunlar; 18 yaşını doldurmak, müflis olmamak, bazı suçlardan dolayı ödenmemiş cezası olmamak veya hüküm giymemek, cinsel istismar listesinde yer almamak gibi şartlar meydana gelmektedir. Ayrıca hayır kurumlarının kendi tüzüğünde mütevelli heyeti üyesi için başka şartlar varsa onlara da ayrıca riayet edilmektedir. Kurucularla ilgili bir sayı kısıtlaması olmamakla birlikte, tüzükle düzenlenebilmektedir. Ancak genel olarak hem iş bölümünü sağlamak hem de farklı görüş açıları ve tecrübelerden yararlanmak açısından en az 3 kişilik bir heyet oluşturulması talep edilmektedir. Her hayır kurumunun hazırladığı ve tabi olduğu tüzükleri mevcuttur. Söz konusu hayır kurumları çocuk ve yüksek riskli yetişkinlerle çalışacaksa ayrıca kurucu üyelerden adli sicil kaydı istenmektedir. "6 Nisan 2017 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere, kural olarak, eğer mütevelli heyetine atanacak kişi yabancıysa, "Tier 2" vizesiyle yerleşikse ve sağlık, eğitim veya sosyal hizmet alanlarında çalışacaksa son 10 yılda 12 aydan fazla yaşadığı ülkenin temsilciliğinden adli sicil kaydı almak zorundadır. Ayrıca İngiltere ve Galler'de yerleşik Hayır Kurumlarının topladıkları yardım/gelir yıllık 5000 Pound'u aşarsa Hayırseverlik Komisyonuna kayıt yaptırmak zorundadırlar." (Çalışma Ziyareti Raporu, 2019: 56)

Aşağıda gösterilen iki durum bir mütevelli için geçerli olduğunda, özellikle aşağıdakileri göz önünde bulundurarak, koşullar altında makul olan özen ve beceriyi kullanmalıdır (Trustees Act, 2000: madde 1).

- Sahip olduğu veya sahip olduğunu iddia ettiği herhangi bir özel bilgi veya deneyime sahipse,
- Bir iş veya meslek sırasında mütevelli olarak hareket ederse, bu tür bir iş veya meslek sırasında hareket eden bir kişiden beklenmesi makul olan herhangi bir özel bilgi veya deneyime sahipse,

Bir mütevelli, Birleşik Krallık'ta yatırım olarak, bir lehtar tarafından işgal edilmesi için veya başka herhangi bir nedenle mülk sahibi veya kiralık arazi satın alabilir. Mütevelli olarak görevlerini yerine getirmek amacıyla, arazi edinen bir mütevelli, arazi ile ilgili olarak mutlak sahibinin tüm yetkilerine sahiptir. Bu kapsamda mütevelli, arazi üzerine belli koşullar dâhilinde inşaat ile ilgili yatırımlar yapma

yetkisini de ihtiva etmektedir. Bazı şartlara tabi olarak, bir mütevelli heyeti görevi, herhangi bir kişiye, temsilcisi olarak devredilebilir, işlevlerinin herhangi birini veya tümünü yerine getirme yetkisi verebilir. Ayrıca mütevelli, belirleyebilecekleri hayır kurumunun varlıklarıyla ilgili olarak bir kişiyi vasi olarak hareket etmek üzere atayabilir (Trustees Act, 2000: madde 4-11).

İngiltere'de kurulan ve/veya faaliyet gösteren Hayır Kurumlarının denetimlerinin nasıl ve kimler tarafından yapılacağı 2011 tarihli Hayır Kurumları Kanunu'nun 2'nci bölümünde detaylı olarak düzenlenmiştir. Hayır Kurumlarının denetimine ilişkin esas yetkili ve görevli kurum Hayır Kurumları Komisyonudur.

Buna göre Hayır Kurumları aşağıdaki durumlarda bir inceleme için seçilebilir:

1-Komisyon, yüz yüze görüşme yoluyla incelenen bir hayır kurumuyla ilgili ciddi bir endişe tespit ettiğinde,

2-Komisyon, bir hayır kurumu ile ilgili aşağıdaki gibi şüpheli bir durum tespit ettiğinde,

- Komisyon başka bir kurumdan şikâyet veya başvuru aldığında ve ciddi bir endişe olduğunu gösteren bilgi verildiğinde, ancak bu soruşturmayı başlatmak için yeterli kanıt olmadığında
- Hayır Kurumlarının yeterli risk ve yönetim kontrolü olmaksızın yüksek riskli alanlarda uluslararası faaliyet gösterdiği yerlerde; örneğin çatışma bölgelerinde ya da terörist grupların ya da bunlara bağlı kişilerin faaliyet gösterdiği bilinen ve önemli ölçüde etki ya da kontrol uygulayabildiği alanlarda ya da altyapı ya da bankacılık hizmet tesislerinin az olduğu ya da yaygın yolsuzluk ve suçluluğa maruz kalınan ve/veya daha zayıf veya tutarsız düzenlemelerin olduğu yerlerde
- Komisyona hesap vermede yasal zorunluluğa uyulmadığında
- Hayır Kurumlarının gelir ve giderlerinde önemli ve/veya açıklanamayan dalgalanmalar olduğunda
- Komisyonun düzenleyici çalışmaları ile bir hayır kurumu ciddi istismar riskine maruz bırakabilecek tematik veya sistemik bir risk belirlemesi durumunda

Komisyonun uygulamada endişelerin ortaya çıkıp çıkmayacağını belirleyebilmesi için bu faktörlerin mevcut olduğu durumlarda bir uyum ziyaretini yapması gerekebilir. Ziyaretlerde mütevellilere hayır kurumlarını korumalarına ve zarar ve kötüye kullanımın önlenmesine yardımcı olacak düzenleyici tavsiye ve rehberlik sağlanmaktadır.

Denetimleri takiben Hayır Kurumları Komisyonu birtakım yaptırımlar uygulayabilmektedir. hayır kurumlarının daha iyi işleyişine yönelik birtakım tavsiyelerde bulunabilir, hayır kurumlarının özelliğini kaybettiğine karar verebilir. Özellikle hayır kurumlarının amacı dışında kullanılıp kullanılmadığı hususu daha titiz ve hassas bir şekilde incelenmektedir.

Hayır kurumlarının kayıtlarının tutulma ve denetlenmesi üç stratejik riske odaklanmaktadır. Bunlar; hak sahiplerinin korunması, terörle mücadele ve dolandırıcılık hususlarıdır. Denetimler sırasında Komisyon, denetimi yapılan hayır kurumlarının terörizmle veya herhangi bir terör örgütüyle iltisaklı olup olmadığını tespit ve tayin etme yetkisine sahiptir.

Komisyon zaman zaman hayır kurumları, belirli bir hayır kurumu veya hayır kurumları sınıfıyla ilgili olarak, genel olarak veya özel amaçlar için soruşturmalar başlatabilir. Ancak böyle bir soruşturma, ana düzenleyicisi tarafından talep edildiği durumlar dışında, herhangi bir muaf hayır kurumuna uzanmamaktadır. Komisyon, soruşturmayı kendisi yürütebilir veya bunu yürütmek için bir kişi atayıp ve Komisyona bir rapor hazırlatabilmektedir (Charities Act-2011, madde 46).

Soruşturmanın amaçları doğrultusunda, Komisyon veya Komisyon tarafından bunu yürütmek üzere atanan kişi;

a) Soruşturmada söz konusu olan konu, kişinin makul bir şekilde bilgi edindiği veya edinebileceği bir konu ise; konuyla ilgili olarak yazılı olarak hesap ve beyanlarda bulunmak veya konuyla ilgili kişiye yöneltilen her türlü soru veya soruya yazılı olarak cevap vermek ve bu tür hesapları, beyanları veya cevapları yasal beyanname ile doğrulamak,

b) Kişinin nezaretinde veya kontrolü altında bulunan ve soruşturmada söz konusu herhangi bir konuyla ilgili belgelerin kopyalarını sağlamak ve bu kopyaları yasal beyanla doğrulamak,

c) Belirli bir zaman ve yerde katılmak ve kanıt sunmak veya bu tür belgeler üretmek,

Bir soruşturma amacıyla deliller yemin üzerine alınabilir ve soruşturmayı yürüten kişi bu amaçla yemin edebilir veya soruşturmayı yürüten kişi, yemin etmek yerine, incelenen kişinin, incelendiği konuların gerçekliğine dair bir beyanda bulunmasını isteyebilmektedir. Komisyon, bir soruşturma amacıyla kanıt sunmak veya belge üretmek için katılan herhangi bir kişiye, bunun için gerekli masrafları ödeyebilmektedir (Charities Act-2011, madde 47).

Bir sulh ceza hâkimi, Komisyon personelinin bir üyesi tarafından yemin üzerine verilen bilgiler üzerine, alt bölümdeki koşulların her birinin yerine getirildiğine inanmak için makul gerekçelerin bulunduğuna dair tatmin olursa, bu husus uyarınca bir emir verebilmektedir. Koşullar şunlardır: bir soruşturma başlatılmış olması, emirde belirtilecek tesislerde, Komisyon'un üretilmesini veya sağlanmasını isteyebileceği bu soruşturma ile ilgili herhangi bir belge veya bilgi bulunduğunu ve Komisyon, belge veya bilgilerin bu şekilde üretilmesine veya sağlanmasına inanması durumlarında emir verilebilmektedir. Bu husus kapsamında bir emir, içinde adı geçen Komisyon personelinin üyesine yetki veren bir emirdir. Bu emir sayesinde; içinde belirtilen binalara tesislere girmek ve aramak, tesisteki herhangi bir kişiden bu tür bir belge veya bilgi hakkında bir açıklama yapmasını veya bu tür belge veya bilgilerin nerede bulunabileceğini belirtmesini istemek, herhangi bir belgeye sahip olmak veya bu tür belgelerin korunması veya bunlara müdahale edilmesini önlemek için gerekli görünen diğer adımları atmak, bilgileri veya bu şekilde düşen bir belgede yer alan bilgileri içeriyor gibi görünen herhangi bir bilgisayar diskine veya başka bir elektronik depolama aygıtına sahip olmak veya bu tür bilgileri korumak veya bunlara müdahaleyi önlemek için gerekli görünen diğer adımları atmak, bir belge veya bilginin kopyalarını veya bunlardan alıntılar almak gibi yetkilere haiz bulunmaktadır. Ayrıca komisyon emir üzerine şunları yapabilir; herhangi bir kişinin, o kişinin elinde bulunan ve herhangi bir hayır kurumu ile ilgili ve komisyonun veya resmi vasinin görevlerinin yerine getirilmesiyle ilgiliyse, Komisyon'a bilgi vermesini isteyebilmektedir. Genel, gelir ve gümrük bilgilerini de resmi kurumlarından isteyebilmektedir (Charities Act-2011, madde 47).

Bir kişinin bilerek veya dikkatsizce Komisyona, belirli bir materyalde yanlış veya yanıltıcı olan bilgileri vermesi, bu Kanun uyarınca veya bu Kanun uyarınca Komisyona sunması gereken veya yükümlü olduğu herhangi bir belgeyi kasten değiştirmesi, bastırması, gizlemesi veya imha etmesi suçtur. Bu suçtan suçlu bulunan bir kişi sorumludur. Yapılan soruşturma sonucunda soruşturmanın sonuçlarının yayınlanması mümkün bulunmaktadır. Komisyon, soruşturmayı yürüten kişinin raporunun veya soruşturma sonuçlarının Komisyon'un uygun gördüğü diğer beyanlarının basılmasını ve yayınlanmasını sağlama veya bu tür bir rapor veya ifadeyi, Komisyon'un görüşüne göre hesaplanan başka bir şekilde, yapılacak eylem hakkında Komisyon'a beyanda bulunmak isteyebilecek kişilerin dikkatine sunmak için yayınlama yetkisine sahip bulunmaktadır (Charities Act-2011, madde 47).

Komisyon, Yüksek Mahkeme tarafından bazı amaçlar için yardım işlemlerinde kullanılabilecek aynı yargı yetkisini ve yetkilerini ihtiyatlı olarak kullanabilmektedir. Bu amaçlar, bir hayır kurumunun yönetimi için bir plan oluşturmak, bir hayır kurumu için bir hayır kurumu mütevellisi veya mütevellisinin atanması, görevden alınması veya görevden alınması veya bir memurun veya çalışanın görevden almak, mülk kazanmak veya devretmek veya herhangi bir kişiyi mülk devri veya herhangi bir ödeme için çağrı yapmasını veya yapmasını istemek veya ikna etmek gibi sıralanabilir. Mahkeme, kurulacak bir hayır kurumunun idaresi için bir plan yönlendirirse, mahkemenin vermeyi uygun gördüğü talimatlara (varsa) uygun olarak bir plan hazırlaması veya çözmesi için konuyu Komisyona havale edebilir ve böyle bir emir, planın Komisyon emriyle hazırlanmış gibi ve mahkemenin başka bir emri olmaksızın yürürlüğe konmasını sağlayabilmektedir (Charities Act-2011, madde 69).

Komisyon, kanundaki unvan veya aralarındaki herhangi bir mülkün hakkaniyetini ve herhangi bir suçlama veya güvenin varlığı veya kapsamı ile ilgili herhangi bir sorunu belirlemek için yargı yetkisine sahip değildir. Komisyon yargı yetkisini resen değil talep üzerine kullanabilmektedir. Komisyon hayır kurumunun başvurusu üzerine, mahkemenin emri üzerine veya başsavcının başvurusu üzerine herhangi bir hayır kurumu ile ilgili olarak yargı yetkisini kullanabilmektedir. Komisyon, herhangi bir hayır kurumu mütevelli heyetinin veya mütevellinin bir hayır kurumu için başvurusu üzerine, başvuru sahibini mütevellilikten uzaklaştırmak amacıyla yargı yetkisini kullanabilmektedir. Bu itibarla, Komisyon başvuruyu hayır

kurumu tarafından yapılan bir başvuruymuş gibi ilerleyebilmektedir. Bazen de Komisyon, mahkeme tarafından karara bağlanmayı daha uygun bulabilmektedir. Brüt geliri yılda 500 £ 'u aşmayan bir hayır kurumu söz konusu olduğunda, Komisyon, hayır kurumu mütevellilerinden herhangi biri veya daha fazlası, hayır kurumuyla ilgilenen herhangi bir kişi veya yerel bir hayır kurumu ise, hayır kurumunun bulunduğu alanın herhangi iki veya daha fazla sakini tarafından talep edilmesi üzerine yargı yetkisini kullanabilmektedir (Charities Act-2011, madde 70).

Herhangi bir hayır kurumu ile ilgili olarak bir soruşturma başlattıktan sonra herhangi bir zamanda, Komisyon, var olan veya olmuş olan veya hayır kurumunun yönetimindeki diğer herhangi bir suistimal veya yanlış yönetim ile hayır kurumunun malını korumak veya bu mülkün veya hayır kurumuna gelen mülkün hayırseverliği amacıyla uygun bir başvurunun güvence altına alınması amacıyla kayyım, görevlerin askıya alınması ve geçici yöneticilerin atanması gibi tedbirler uygulayabilme yetkisine sahiptir. Ancak Komisyon, bir kişiyi 12 aydan fazla bir süre için görevden veya istihdamdan uzaklaştırmak için bir emir veremez. Komisyon yaptığı herhangi bir emri veya uyguladığı tedbiri uygun gördüğü aralıklarla gözden geçirmektedir. Komisyon kendi önergesiyle aşağıdakilerden birini veya birkaçını yapabilme yetkisine sahiptir (Charities Act-2011, madde 76);

- Emirle, hayır kurumunun mütevellisi, mütevellisi, memuru, temsilcisi veya çalışanı olan herhangi bir kişiyi, kişinin görevden alınmasına dikkat edilmeden önce görevden veya istihdamdan askıya almak,
- Hayır kurumunun düzgün bir şekilde yönetilmesi için gerekli gördüğü sayıda ek hayır kurumu mütevellisi atamak,
- Hayır kurumu tarafından tutulan veya ona güvenen herhangi bir mülkü resmi emanetçiye vermek, bu tür bir mülkün kendisine ait olduğu kişilerin, onu resmi emanetçiye devretmesini istemek veya bu tür bir mülkü resmi emanetçiye devretmek için herhangi bir kişiyi atamak,
- Hayır kurumu veya bunun için herhangi bir mütevelli adına herhangi bir mülk sahibi olan herhangi bir kişiye, Komisyonun onayı olmadan mülkten ayrılmamasını emretmek,

- Hayır kurumunun herhangi bir borçlusuna, Komisyonun onayı olmadan borçlunun hayır kurumuna karşı sorumluluğunun yerine getirilmesinde veya bu yönde herhangi bir ödeme yapmamasını emretmek,
- Komisyonun onayı olmadan hayır kurumunun yönetiminde girilebilecek işlemleri veya yapılabilecek ödemelerin niteliğini veya miktarını (hayır kurumunun tröstlerindeki herhangi bir şeye bakılmaksızın) kısıtlamak,
- Emirle, hayır kurumunun mülkü ve işleri ile ilgili olarak alıcı ve yönetici olarak hareket etmek üzere geçici bir yönetici atamak,

Komisyon, uygun gördüğü şekilde, bir kişiyi (personelinin bir üyesi dışında) bir hayır kurumu için geçici yönetici olarak atayabilmektedir. Komisyon tarafından verilen bir emir, emirle atanan geçici yönetici tarafından yerine getirilebilecektir. Bu görevler, Komisyonun gözetimi altındaki geçici yönetici tarafından yerine getirilmektedir. Emirle atanan geçici yöneticinin, ilgili hayır kurumunun hayır kurumu mütevelli heyetlerinin emirde belirtilen yetki ve görevlerine sahiptir. Bir kişinin böyle bir emirle geçici müdür olarak atandığı durumlarda, ilgili hayır kurumunun bir hayır kurumu mütevellisine ve hayır kurumu mütevellisinin görevlerine uygulandığı gibi, geçici yönetici ve geçici yöneticinin işlevleri için de geçerlidir ve Komisyon, bu görevlerin yerine getirilmesiyle bağlantılı olarak ortaya çıkan herhangi bir özel konuyla ilgili talimatlar için Yüksek Mahkemeye başvurabilmektedir. Yüksek Mahkeme, bir başvuru üzerine; bu tür talimatlar vermek veya herhangi bir kişinin haklarını beyan eden bu tür emirler verebilmektedir (Charities Act-2011, madde 78).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Birinci ve ikinci başlıkta sırasıyla Türkiye'deki dernekler ile İngiltere'deki hayır kurumlarının; kuruluşu, faaliyetleri, organları, yapısı ve denetimi üzerinde durularak bu iki sivil toplum kuruluşu arasındaki mevcut farklılıklar ile benzerlikler gösterilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda, ülkemizde birden çok alanda faaliyette bulunan derneklerin etkinlikleri, denetimi, yapısı ve işleyişine yönelik alanlar değerlendirilmiş ve uygulamada yaşanan sorunlar tespit edilip ortaya konulmaya çalışılmıştır. Türkiye'deki derneklerin ve sivil toplum sektörünün gelişmesine katkı sağlamak ve yaşanan sorunların giderilmesi yardımcı olmak amacıyla hayata geçirilmesi muhtemel olan bazı öneriler, düzenlemeler, değişikliler ve yenilikler aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır.

- Derneklere iç kontrol sisteminin getirilmesi: Sivil Toplum Kuruluşları ulusal ve uluslararası ekonomiler içerisinde sürekli olarak büyüyen ve çoğalan bir nitelik göstermektedir. İktisadi alanın büyüyen bir sektörü (üçüncü sektör) olmasının yanında halkın ve cemiyetin de büyük bir kesimini oluşturmaktadırlar. Söz konusu kuruluşlar toplumdaki bireyler için gönüllülük esasına dayalı olarak faydalar sağlamakta ve toplumun vazgeçilmez unsuru haline gelmektedir. 1990'lardan sonra hem dünyada hem de ülkemizdeki sivil toplum kuruluşlarının çeşitlenmesi, sayılarının çoğalması, toplum içindeki etkinlikleri ile üye sayılarının artması ciddi bir maddi güce ve paydaş sayısına sahip olmalarına neden olmuştur. Hızla büyüyen ve gelişen bu kuruluşlar, aynı zamanda projelerle, vergi imkânları ve yasal düzenlemelerle kamunun kaynaklarından ve mali imkânlarından da faydalanabilmektedirler. Ülkeler açısından son derece öneme sahip olan bu kuruluşların faaliyetlerinin denetlenmesi hususu da göz ardı edilemeyecek kadar mühim bir mevzu olarak kendini göstermektedir. Sivil toplum kuruluşlarının temel gelir kaynakları, hayırseverler ile üyelerden toplanan aidat ve bağışlardır. Bununla birlikte, sivil toplum kuruluşları sahip oldukları varlıkları kiralayarak veya iktisadi işletmeler kurarak da gelir elde edebilmektedirler. Sivil toplum kuruluşları elde ettikleri bu kaynakları, kuruluş amaçlarıyla paralel bir şekilde, hedefleri ve amaçlarına uygun olarak kullanmakla yükümlüdürler. Bu nedenle yöneticileri ve çalışanları, sorumlu oldukları faaliyet alanları ile ilgili olarak samimi, sağduyulu, saydam, muteber, hesap veren ve sorumluluk sahibi bilinciyle tabi oldukları kurallara riayet ederek hüsnü suretle ifası ile mesuldür. Ayrıca, iç kontrol

sisteminin kurulması, iç ve dış denetim süreçlerinin uygulanarak faaliyetlerinin denetlenmesi hem paydaşlarına hem de kamuoyuna karşı önemli bir sorumluluk arz etmektedir (Coşkun-Acar, 2008: 161-165).

İç kontrol kavramı, denetim kavramından farklı olarak, faaliyet süreçlerini de kapsamaktadır. Kontrol, herhangi bir şeyin istenilen sonuca uygun hale gelmesi için yapılan işlemler sırasında, elde edilen sonuçlar ile istenilen durum arasında fark olup olmadığının tespit edilmesidir. Kontrol, aynı zamanda planlanan bir amaca ulaşıp ulaşılmadığını da araştırmaktadır. Kontrol, denetimden önce gerçekleşen bir faaliyettir. Denetim ve kontrol kavramlarının sıkça birbiri yerine kullanılmasına rağmen; ikisi arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır;

> Denetim, ihtisas sahibi şahıslar tarafından ve işin gidişatından ayrı ve bağımsız olarak yapılır; kontrol hususu ise, bir düzen dâhilinde işin gidişatıyla beraber işin tamamlanma suresi içinde yapılır.
> Kontrol, süreç devam ederken sürekli yapılan bir faaliyettir; denetim ise süreç bittikten sonra belirli dönemlerde yapılır.
> Kontrol, sistem içinde otomatik olarak yapılabilir; denetimin bir denetçi tarafından yapılması gerekir.
> Kontrolü yapan ve yöneten kişiler kurum içinden kişilerdir; fakat denetim genellikle bağımsız denetçiler tarafından yapılır (Coşkun-Acar, 2008: 164).

Özellikle son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının sayılarının artması ve paydaş sayılarının günden güne artması sonucunda, toplum içinde önemleri de artmış ve sivil toplum kuruluşları mali imkân ve paydaş sayıları açısından bir güç haline gelmeye başlamıştır. Türkiye'de derneklerin sayısı, faaliyetlerinin kapsam ve içeriğinde de artış kaydedilmiştir (Coşkun-Acar, 2008:164). 1 Ocak 2023 tarihi itibarıyla toplam dernek sayısı 308.726'e ulaşmış olup faal olan derneklerin sayısı ise 101.841'dir (siviltoplum.gov.tr/dernek-sayılar). Ayrıca dernek ve vakıf esas alındığında Türkiye'de her 659 kişiye bir sivil toplum kuruluşu düştüğü görülmektedir. Görüldüğü üzere, ülkemizde dernek sayıları, üye sayıları ve faaliyet alanları hepsi birlikte dikkate alındığında toplumun büyük bir çoğunluğunun herhangi bir şekilde derneklerle temas içinde bulundukları ve ilgili oldukları ya da alakalı oldukları görülmektedir (Coşkun-Acar, 2008: 164).

Türkiye'de derneklerin sayı ve çeşitliliğinin artmasının yanında gelir ve giderlerinde de artış kaydedilmiştir. 2022 yılı itibariyle dernek gelirlerinin toplamı 30.000.000.000,00 TL'nin üzerinde olduğu değerlendirildiğinde gelirlerinin toplam hacminin ne kadar büyük bir paya sahip oldukları görülmektedir (siviltoplum.gov.tr).

Artan gelir, üye ve paydaş sayıları ile birlikte, önemli miktarda bir parasal gücü elinde bulunduran dernekler için iç denetim ve iç kontrol kavramları gittikçe daha büyük bir önem arz etmektedir. Derneklerde herhangi bir hile, yolsuzluk veya hatanın önüne geçmek için kurumun iyi bir iç kontrol düzenin kurulmasına ve iç denetimin etkin ve işlevli bir yapıya kavuşması ve bu yapıyı objektif olarak denetleyebilecek bağımsız ve özgür kararlar verebilecek yetkin iç denetçilere olan ihtiyaç gittikçe artmaktadır. Zaten 5253 sayılı Dernekler Kanununda iç denetimi esas alınıp zorunlu tutulmuştur. Derneklerin zaman içerisinde ekonomik olarak güçlenmesi ve bir takım haklara ve mallara sahip olmasının esas kaynağı, giriş ve üye aidatı, ayni ve nakdi bağışlar gibi üyelerden ve destekçilerinden sağladıkları katkılar ile topladıkları yardımlardır. Bu ödemeleri yapan üyelerin ve bağışçıların yaptıkları bağış ve diğer ödemlerin nerelerde kullanıldığını ve nasıl harcandığını bilmek istemeleri, en doğal haklarıdır. Bu yüzden bu kadar büyük bir kesime sahip olan ve önemli miktarlara ulaşan kaynakları kullanan dernekler için sağlıklı bir iç denetim ve iç kontrol mekanizmasının kurulması kaçınılmaz olmaktadır (Coşkun-Acar, 2008: 164).

Dernekler yönetim açısından ticari işletmelere birçok konuda benzer özellikler göstermesine rağmen; menfaatleri, amaçları, gelirleri, çalışanları, faaliyet süreçleri, alanları ve izledikleri stratejiler itibarıyla farklılıklar göstermektedir. Dernekler büyük bir çoğunluğu profesyonel olmayan gönüllü kişiler tarafından yönetilmektedir. Bu durum derneklerde yönetim açasından eksikliklere veya yönetim bozukluklarına yol açmaktadır. Bu nedenle dernekler, çağdaş yönetim tekniklerini uygulama açısından ticari işletimlere göre geri kalabilmektedirler. Ayrıca bazı durumlarda destekçiler, bağışçılar veya kurucular, dernek yönetimi içinde, olması gerekenden daha fazla söz hakkına sahip olabilmektedirler. Böyle durumlar da, derneklerde yönetim ve organizasyon problemlerine yol açabilmektedir. Gerekli yetkinliğe sahip olmayan veya sorumluluklarını yeterince yerine getirmeyen bazı dernek yöneticileri, denek varlıklarını korumada gerekli hassasiyeti göstermemeleri, yapılması gereken işleri gereği gibi takip etmemeleri veya gereksiz ve usulsüz harcama yapmaları gibi ihmalleri veya sorumsuz davranışları da derneklerin zarara uğramasına ve kaynakların boş yere harcanmasına neden olabilmektedir. Uluslararası alanda faaliyet gösteren büyük ölçekli sivil toplum kuruluşları bile yaşanan bu gibi yolsuzluklarla mücadele amacıyla iç kontrol ve iç denetim mekanizmasına geçiş sağlamıştır. Ayrıca derneklerde kurulacak olan bir iç kontrol sisteminin, iç ve dış denetimden sağlanacak

fayda kadar katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Çünkü iyi bir iç kontrol sistemi, hataları oluşmadan önleyecek ve kişileri hatalı yollara sapmadan uyararak engelleyecektir (Coşkun-Acar, 2008: 165).

- Derneklere kamu yararı statüsü verilmesi yaygınlaştırılmalıdır. İngiltere hukukunda hayır kurumu, sadece hayır maksatları ile kurulan kurumları ifade etmektedir. İngiltere hukuku kapsamında Hayır'ın maksadı; bir maksat Hayır Kanununun madde 3(1) kapsamına giriyorsa ve kamu yararına yönelikse bir hayır maksadı taşıdığı anlamına gelmektedir. İngiltere hukukunda yer alan ve kayıt altına alınan Hayır Kurumlarının tamamı aynı zamanda "kamu yararına" sahip oldukları kabul edilmektedir. Bir maksat Hayır Kanununun madde 3(1) kapsamına girmesi yetmez bununla birlikte kamu yararına yönelikte olması gerekmektedir. Kanuna göre kurulacak Hayır Kurumları, kamu yararına faaliyette bulunacağını belgelendirmelidir.

İngiltere'de kurulacak olan bir hayır kurumunun öncelikle belirli amaçlar ile kurulması ve kayıt altına alınması için kamu yararına yönelik bir faaliyetinin bulunması gerekmektedir. Hayır Kanununun 3/1 maddesinde amaç ve maksatların nelerden oluşabileceği tek tek sayılmış ve belirtilmiştir. Bu kurumların kayıt ve tescil işlemlerini yapan Hayır İşleri Komisyonu, aynı zamanda kamu yararı mevkiine ilişkin hususları da takip edip yürütmektedir. Kamu yararı mevkiine sahip olmayan bir kurum Komisyonun görev alanına girmemekte ve kayıt işlemleri yapılmamaktadır. Görüldüğü üzere, İngiltere'deki kayıt altına alınan hayır kurumlarının tamamı kamu yararı statüsüne sahip bulunmaktadır. Hayır kurumları arasında statü, büyüklük, yararlılık farkı bulunmadığından eşit imkanlara ve olanaklara sahip olmaktadırlar. Hukuki ve mali düzenlemeler karşısında da eşit haklara ve yükümlülüklere sahiptirler. Bu durum, hayır kurumları arasındaki rekabeti artırmayı ve kamu otoritesi karşısında hepsinin aynı konumda olmasına imkân vermektedir.

Ülkemizdeki mevzuat hükümlerine göre gerekli olan koşulları sağlayan derneklere "kamu yararı", vakıflara ise "vergi muafiyeti" statüsü verilmek suretiyle bir takım hak ve menfaatlerden yararlanma imkânı öngörülmüştür. Kamu yararı ve vergi muafiyeti statüsünün hem hukuki hem de mali avantajlar (bu statüye sahip olanların mal varlığına karşı yapılan bir cürüm kamu malına karşı yapılan bir cürüm olarak sayılması, bazı vergilerden muaf tutulması) sağladığı görülmektedir. Bu statüler sayesinde kazanılan hak ve menfaatlerin dernek ve vakıfların gelişmesine katkı

sağlayarak faaliyet sunduğu sektörün de gelişmesine yardımcı olmaktadır (Kudat ve Dulkadiroğlu, 2018: 49).

Ülkemizde faaliyet gösteren 355 adet kamu yararına çalışan dernek (Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2023) ve 312 adet vergi muafiyeti tanınan vakıf bulunmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2023). Ülkemizde faal derneklerin sayısı 101.841'dir. Mazbut (41.550), mülhak (255), cemaat (167) ve esnaf (1) ve yeni vakıf (5.906) olmak üzere toplam vakıf sayısı 47.879 tanedir. Toplam vakıf ve dernek sayısı dikkatte alındığında derneklere "kamu yararı" statüsü, vakıflara ise "vergi muafiyeti" statüsünün çok düşük bir oranda olduğu görülmektedir.

Vakıflara yönelik "vergi muafiyeti" statüsünün derneklerdeki "kamu yararı" statüsüne göre daha ayrıntılı düzenlenen şartlara sahip olduğu söylenebilir. Dernekler de olduğu gibi Vakıflarda da "vergi muafiyeti" vermeye Cumhurbaşkanı yetkilidir ve temel şartların faaliyetlerinin umuma açık ve kamunun sunduğu hizmet yükünü hafifletici bir etki yapacak düzeyde olması ile birlikte belirli bir kesime veya yöreye değil tüm ülkeye yönelik olması önemli görülmektedir (Özden, 2015: 120).

Ülkemizdeki uygulamaya bakıldığı zaman dernek ve vakıflara bir takım hak ve menfaatler sağlayan "kamu yararı" ve "vergi muafiyeti" statülerini vermeye yetkili olan makam Cumhurbaşkanlığıdır. Ayrıca dikkate değer görülen bir husus da vakıfların vergi muafiyetine hak kazanmaları için faaliyetlerinin umuma açık ve kamunun sunduğu hizmet yükünü hafifletici bir etki yapacak düzeyde olması şeklinde belirlenip faaliyet alanının kısıtlandığı görülürken derneklerin, kamu yararı statüsü kazanması için belirtilen kriterlerde, yürütülen faaliyetlerin kamuya yararlı neticeler verecek yeterlilikte olması kâfi görülmektedir. Sunulan ve tanınan bu kolaylık ve esneklik dolayısıyla dernekler vakıflara göre daha yaygın bir hizmet bölgesinde faaliyet gösterme fırsatına sahip olacaktır. Bununla birlikte, faaliyetlerini sürdürürken ve hizmetlerini yerine getirirken, kamu yararı statüsünü de kolayca kazanabilecek imkânlara gelebilmektedirler (Özden, 2015: 120).

Türkiye'de kamu yararı mevkiine sahip olan dernekler, öncelikle gerekmesi halinde alakalı bakanlıklar ile Hazine ve Maliye Bakanlığının görüşü alınıp, bilahare İçişleri Bakanlığının teklifi üzerine Cumhurbaşkanı kararıyla belirlenmektedir. Tabi bu belirlemeden önce kamu yararı mevkiine sahip olacak olan derneğin belli şartları sağlaması gerekmektedir. Derneğin bir yıldan fazla süren bir faaliyetinin olması, bu

faaliyetlerin kendi taraflarından ziyade yöresel, bölgesel veya toplumsal düzeyde olması ve bu faaliyetlerin halkın sorunlarının giderilmesine, toplumun gelişmesine ve yararlı sonuçlar doğurmasına yönelik olması, mal varlığının amacını gerçekleştirmede yeterli olması ve takvim yılı içerisinde elde etmiş olduğu hasılatın en az yüzde ellisini bu yararlı faaliyetlerde harcaması gerekmektedir. Ayrıca kamu yararı statüsü, İçişleri Bakanlığı Dernekler Denetçileri eliyle tanzim edilen bir rapor ile bu husus tespit edilebilmektedir. Bu şartları taşımadığı belirlenen derneklerin kamu yararı statüsü kalkmakta ve ilgili dernek belirli bir süre (3 yıl) geçmeden tekrar müracaata bulunamamaktadır. Görüldüğü üzere, Türkiye'deki derneklerin tamamı kamu yararı statüsüne sahip değillerdir. Dernekler arasında statü ve yararlılık farkı bulunduğundan eşit imkânlara ve olanaklara da sahip olamamaktadırlar. Hukuki ve mali düzenlemeler karşısında da eşit haklara ve yükümlülüklere sahip değillerdir. Bu durum, dernekler arasındaki rekabeti bozmakta ve kamudan elde ettiği imkânlar arasında farklılığa sebebiyet vermektedir. Kamu yararı statüsüyle verilecek olan çeşitli bazı hukuki ve mali avantaj ve imtiyazlar bu kuruluşların destekleyicisi ve özendiricisi olup, yaptığı ve giriştiği faaliyetlerin arkasında devletin olduğu duygusuyla hareket etmesini sağlayacak ve bu husus ekonomik ve sosyal kalkınmanın gelişmesine de yardımcı olacaktır.

Bu itibarla, Türkiye'deki dernekler arasındaki statü farkı yeniden ele alınmalı ve kamu yararı statüsü yaygınlaştırılarak genele yayılması sağlanmalıdır. Ayrıca kamu yararı statüsünün verilmesi kolaylaştırılmalı ve bu doğrultuda İçişleri Bakanlığı Dernekler Denetçileri tarafından düzenlenen bir rapor üzerine ve sivil toplum temsilcilerinin de görüşleri alınmak suretiyle kamu idaresi tarafından kamu yararı statüsü verilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca kamu yararı statüsü verilme kararı objektif kriterlere göre belirlenmeli ve bu objektif kriterler belli aralıklarla denetime tabi tutulması da sağlanmalıdır.

- Dernekler için resmi vasi (koruyucu) atanması sağlanmalıdır. İngiltere'deki hayır kurumları adına kamu otoritesi tarafından resmi vasi olarak adlandırılan bir kamu görevlisi atanmaktadır. Resmi vasinin işlevi, yasanın öngördüğü durumlarda hayır kurumları için mütevelli olarak hareket etmektir. Resmi vasi, Hayır İşleri Komisyon'un zaman zaman tayin edebileceği bir kişidir. Resmi vasinin görevleri, Komisyon tarafından verilebilecek genel veya özel talimatlara uygun olarak yerine getirilmelidir.

Schedule 2, resmi vasi ile ilgili hükümler içermektedir (Charities Act-2011, madde 21).

Resmi vasi, resmi mühür kullanımında ve adli olarak bilinmesi ve muhatap alınması gereken tek resmi kişiliktir. Resmi emanetçinin (vasi) masrafları (herhangi bir hayır kurumunun mütevellisi olarak resmi vasiye geri ödenen veya onun tarafından karşılananlar hariç) Hayır İşleri Komisyon tarafından karşılanacaktır (Schedule 2, 2023).

Resmi emanetçi tarafından, ona veya ondan önce yapılması gereken veya yapılabilecek herhangi bir şey, Komisyon'un resmi vasi hesabına hareket etmek üzere genel olarak veya hususi olarak yetkilendirdiği başka bir çalışanı tarafından veya onun önünde yapılabilir. Resmi vasi, resmi vasi adına hareket eden herhangi bir kişinin kasıtlı ihmali veya temerrüdü nedeniyle veya bu nedenle meydana gelmedikçe, herhangi bir mülkün herhangi bir kaybı veya yanlış kullanımı ile ilgili olarak herhangi bir hayır kurumunun vekili olarak sorumlu değildir. Bu tür bir ihmal veya temerrüt nedeniyle resmi emanetçinin sorumlu olabileceği tüm meblağları ilgili hayır kurumuna telafi etmekle yükümlüdür. Resmi vasi ayrıca aşağıdaki hususları da yapmaktadır;

Hazine tarafından talimat verilebilecek hesap defterlerini ve bunlarla ilgili kayıtları tutmak

Hazine tarafından yönlendirilebilecek şekilde, belirlenen zamanlarda hesaplar hazırlamak

Resmi vasinin hazırladığı raporlar, Sayıştay veya Genel Denetçi tarafından incelenir, tasdik edilir ve Hayır İşleri Komisyonu'na raporlanır. Komisyon, kendisine gönderilen belgelerin bir kopyasını yayımlar ve bir kopyasını da Parlamentonun önüne sunmaktadır (Schedule 2, 2023).

Görüldüğü üzere İngiltere'de yasalarla düzenlenen ve oluşturulan Resmi Vasi, yasanın öngördüğü durumlarda hayır kurumları için mütevelli olarak hareket etmekte ve kamu ile hayır kurumu arasında bir köprü vazifesi görmektedir. Hayır İşleri Komisyonu'nun talimat ve telkinlerine uyum sağlamaya çalıştığı kadar hayır kurumunun da hak ve menfaatlerini korumaya çalışmaktadır. Bir hayır kurumu resmi vasiye danışabileceği gibi mali ve hukuki konularda yardım da isteyebilmektedir. Bir nevi hayır kurumunun, ilgili hayır konularda uzman danışmanı veya avukatı

konumunda hareket edebilmektedir. Tabi bu husus bir ücret karşılığında yapılmamaktadır. Çünkü resmi vasi kamu tarafından atanmakta ve ücreti kamu tarafından ödenmektedir. Ülkemizde ise buna benzer bir yapının oluşturulması sivil toplum sektörü açısından müspet sonuçlar doğuracaktır. Çünkü sivil toplum kuruluşları; bilgiye ulaşmakta sıkıntılar yaşamakta, objektif kaynaklara gereksinim duymakta, yöneticileri gönüllü kişilerden olduğu için çok fazla eğitimli ve yetenekli kişilerden oluşamamakta, proje hazırlama yürütme ve benzeri işlevlerde başarılı olamamaktadır. Böyle bir yapının oluşturulması ve sivil toplum kuruluşlarına yakın olması amacıyla her ilde teşkilatlanması, mali ve hukuki konularda danışmanlık yapması, resmi vasinin bir temsilci (savunucu-koruyucu) olarak hareket ederek dernek veya vâkıfın hak ve menfaatlerini korumaya çalışması sivil toplum sektörünün gelişmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca resmi vasi, sivil toplum sektörü ve temsilcileri ile yakın ilişki içine olması münasebetiyle sektörün gelişmesine engel olan sorunların tespitinde kamuya da rehberlik ve danışmalık yapabilecektir.

- Derneklerin daha az sayıda kişiyle kurulması teşvik edilmelidir. 353 sayılı ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu, cemiyetin kurulmasında ve yönetiminde kolaylık sağlayan hükümleri içerirken, 1630 sayılı Dernekler Kanunu ve 2908 sayılı Dernekler Kanununda kuruluş ve yönetim kurulu oluşum yeter sayıları arttırılmıştır. Örneğin, cemiyetlerin kurulmasında "eşhas-i müteaddide", "ikiden ziyade şahsın" yani birden çok kurucunun bulunması idare heyetlerinin en az iki kişiden oluşmasına ilişkin kolaylık sağlayan şartlar öngörülürken 1630 ve 2908 sayılı Dernekler Kanununda kurucu sayısı yediye ve yönetim kurulunun oluşturulmamda üye sayısı beş asil ve yedek üyeye yükseltilerek şartlar ağırlaştırılmıştır (Ballar, 2019: VIII).

Bilahare 23 Kasım 2004 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren ve halen meri bulunan 5253 sayılı Dernekler Kanunu uygulamaya konulmuştur. Halen mer'i bulunan 5253 sayılı Dernekler Kanunu'na göre dernek kurabilmek maksadıyla minimum yedi şahsın (gerçek veya tüzel kişinin) birleşmek suretiyle bir araya gelmesiyle kurabileceği hüküm altına alınmıştır. Görüldüğü gibi 5253 sayılı Dernekler Kanunu kendinden önce yürürlükte olan 1630 ve 2908 sayılı Dernekler Kanunu'nun aynı hükmünü muhafaza etmiştir. Hâlbuki daha evvel yürürlükte olan 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'na göre "ikiden ziyade şahsın" yani birden çok kurucunun

bulunması idare heyetlerinin en az iki kişiden oluşmasına ilişkin kolaylık sağlayan ve derneğin kurulmasını teşvik eden bir uygulamanın olduğu görülmektedir.

Günümüzde, dernekler gibi medeni hukuk tüzel kişisi olan vakıflar ile anonim şirketlerin kurulması ve yönetilmesinde bir kişi yeterli görülürken derneklerdeki bu zorlayıcı şartın (en az yedi kişi ile kurulması) ileri sürdürülmesi anlamsız ve yersiz olarak görülmektedir. Bu durum, özgürlüklerin askıya alınması ve örgütlenme hızının sürekliliğini engellemiş; daha da kötüsü zamanımızın şartlarında, yeterli üye ve yönetici bulunmasında karşılaşılan zaman darlığı, sorumluluk kaygısı, mali ağırlık ve ilgisizlik çok sayıda derneğin kapanmasına yol açmıştır (Ballar, 2019: VIII). Ayrıca derneklerde ücretlilerin yanında gönüllü olarak çalışan kişilerde bulunmaktadır. Sosyal sigortalar mevzuatında gönüllü çalışanlara dair herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Ayrıca ilgili mevzuatta birçok prim teşviki söz konusu iken gönüllülere ve derneklere özgü herhangi bir teşvik bulunmamaktadır. Derneklere özgü sigorta mevzuatında teşvik ve primlerin yer alması ile gönüllülere yönelik düzenlemelerin yapılması sektörün büyümesine ve gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Tüm hususlar dikkate alındığında, gönüllü sayısını artırmak, derneklerin kurulmasını teşvik etmek, kurulanların yönetimini kolaylaştırmak ve gönüllü üye ile yönetici bulunmasını sağlamak amacıyla daha evvel ülkemizde uzun bir süre uygulanan ve derneklerin kurulmasında "ikiden ziyade şahsın" yani birden çok kurucunun bulunma şartının yeniden uygulanması ya da en az 3 (üç) kişi ile kurulması ile sigorta mevzuatında yeni düzenlemeler yapılması derneklerin gelişmesi ve çoğalması adına müspet bir uygulama olacağı kuşkusuzdur.

- Türkiye'deki derneklerin ve sivil toplum kuruluşlarının tabi olduğu ayrı bir muhasebe standardı oluşturulmalıdır. İngiltere'de faaliyette bulunan hayır kurumlarının tuttukları rapor ve hesaplarının sağlıklı ve güvenilir bir şekilde kayıt altına alınması ve muhasebeleştirilmesi amacıyla Hayır Kurumları Hesaplar ve Raporlar Yönetmeliği 1 Nisan 2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ticari şirketlerin tabi olduğu düzenlemeden ayrı olarak hayır kurumlarının muhasebe ve raporlama konusunda tabi olacağı hususları belirleyen bu yönetmelik, hayır kurumlarına özgü olarak çıkarılmış ve yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme sayesinde hayır kurumlarının muhatap olduğu ayrı bir mevzuat öngörülmüş ve sektör açısından istatistiki bilgilerin kendi içinde doğru, tutarlı ve güvenilir sonuçlar doğurması amaçlanmıştır. Tüm bu

hususlar aynı zamanda sektör hakkında doğru bilgilerin elde edilmesine ve buna göre politikaların uygulamasına vesile olacağından sektörün gelişmesine de katkı sağlayacağı aşikârdır.

Türkiye'deki derneklerin tabi olduğu ayrı bir muhasebe standardı bulunmamaktadır. Dernekler, ticari şirketlerin tabi olduğu muhasebe standartlarına uygun olarak kayıtlarını yerine getirmektedir. Dernekler ile ticari şirketlerin en temel belirgin farkı edindikleri amaçlardır. Ticari şirketler kar amacıyla kurulurken, dernekler kazanç paylaşma amacı dışında her türlü amaçla kurulmaktadır. Bu husus aynı zamanda elde ettikleri gelir ve gider kalemlerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Dernekler ile ticari işletmelerin ayrı muhasebe standardına ve tek düzen hesap planına tabi olması bazı sorunlara neden olabilmektedir. Kısaca dernek gelirleri, giriş ve üye aidatı, ayni ve nakdi bağışlar, yardım toplama faaliyetinden elde edilen gelirler şeklinde sıralanabilirken dernek giderleri de sivil toplum kuruluşları ile hane halkına yapılan ayni ve nakdi yardım ve bağışlardan oluşmaktadır. Derneklere özgü bu gelir ve giderleri dikkate alan bir muhasebe standardının oluşturulması ve akabinde derneklere yönelik tek düzen hesap planının hazırlanması, sektöre ilişkin istatistiki bilgilerin doğru sonuçlar verilmesini sağlayacak ve sahada uygulama farklılığını da ortadan kaldıracaktır. Bu düzenlemeyle aynı zamanda muhasebenin temel ilkeleri derneklerin muhasebe uygulamalarında yer alarak, şeffaflık, yeknesaklık ve sektör hakkında doğru ve güvenilir bilgilerin alınmasını sağlayacak ve en önemlisi sürekli büyümekte olan üçüncü sektörün gelişmesine de katkı sağlayacaktır.

- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün Yetkilerinin Artırılması gerekmektedir. İngiltere'de hayır kurumları ile ilgili işlemleri yürütme ve takip etme görevi Hayır İşleri Komisyonu'na verilmiştir. Bu komisyon, yarı yargısal yetkileri haiz, özerk ve bağımsız bir kurumdur. Komisyon ayrıca "yarı hükümet dışı örgüt" olarak tanımlanmaktadır. İngiltere ve Galler'deki hayır kurumlarının yasal düzenlemelerini yapan, kayıtlarını tutan, takip ve kontrol eden ve bu vesileyle halkın güven içerisinde hayır kurumları vasıtasıyla sivil topluma katkı sağlamasına imkân sağlayan bir teşkilattır. Komisyonun misyonu; hayır kurumlarının tabi oldukları kuralları ve izleyecekleri yolları bilmelerini sağlamak, bireylerin hayır kurumları hakkında bilgi sahibi olmalarını ve ne yaptıklarını bilmelerini sağlamak, halkın menfaati göz önünde bulundurularak hayır kurumlarının hesaplarını takip ve kontrol

etmek ve İngiltere'de ki sivil toplum kuruluşu olan hayır kurumlarının bağımsız tescil edicisi ve düzenleyicisi olmaktır. Bu itibarla amacı, sivil toplumun üstlendiği rolü artırarak topluma olan katkısını maksimize ederek söz konusu sivil toplum sektörünün gelişmesini sağlamaktır. Komisyon sadece Parlamentoya hesap verir. Komisyonun bağımsızlığı, Hayır Kurumları Kanunu'nun 13'üncü maddesinde "Komisyonun işlevleri, Kraliyet adına yürütülür. Komisyon, işlevlerinin tatbikinde Kraliyetin herhangi bir Bakanının veya diğer bir devlet kurumunun talimatına veya kontrolüne tabi değildir." hükmüyle garanti altına alınmıştır. Komisyon; Başkan, yönetim kurulu ve sekretaryadan oluşur. Komisyon, görevlerini yerine getirirken, herhangi bir Kraliyet Bakanı'nın veya başka bir devlet dairesinin yönlendirmesine veya kontrolüne tabi değildir.

Komisyonun kanundan doğan bazı amaçları vardır, bunlar; halkın hayır kurumlarına olan güvenini arttırmak, kamu yararı gereksiniminin işleyişi konusunda farkındalığı ve anlayışı teşvik etmek, hayır kurumu mütevelli heyetlerinin, hayır kurumlarının yönetiminin kontrolünü ve yönetimini yerine getirmedeki yasal yükümlülüklerine uyumunu teşvik etmek, hayırseverlerin kaynaklarını etkin kullanımını teşvik etmek ve hayır kurumlarının bağışçılara, yararlanıcılara ve genel halka karşı hesap verebilirliğini arttırmaktır. Görüldüğü üzere, Hayır İşleri Komisyonu, hayır kurumları ile ilgili kayıt ve işlemleri icra eden ve yarı yargısal yetkileri uhdesinde ihtiva eden bağımsız bir kurum olarak düzenlenmiştir. Ayrıca Komisyonun kuruluş amacı, sivil toplumun rolünü ve topluma olan katkısını artırmaktır.

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün görev ve yetkileri 1 sayı numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 263'üncü maddesinde açık bir şekilde belirlenmiştir. Sivil toplum sektörünün ilgili kuruluşu olan Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün misyonu; muasır evren ile birbirine bağlı sağlıklı ve güçlü bir sivil toplum yapısının oluşmasına katkı da bulunmak, sivil topluma öncülük edip yol göstererek aklıselime ulaşmak, gelişen ve değişen durum ve koşullara uyum sağlayarak, mütemadiyen kendini geliştiren, öğrenen ve sektör paydaşlarıyla bu bilgileri paylaşan bir kuruluş haline gelmektir. Vizyonu ise, toplumsal örgütlenmeyi kolaylaştırarak ve destekleyerek sivil topluma olan güveni ve katılımı artırarak demokrasinin kökleşmesine ve dolayısıyla toplumun yaşam standartlarının

iyileştirilmesine katkı sağlamaktır. Görüldüğü üzere Genel Müdürlük, dernekler ile ilgili işlemleri yürüten, idari yetkilere haiz ve İçişleri Bakanlığı bünyesinde bulunan bir kurum olarak oluşturulmuştur. İngiltere'deki Hayır İşleri Komisyonundan farklı olarak Genel Müdürlüğün, yarı yargısal yetkilere sahip olması, özerk ve bağımsız bir kurum olması ve sadece parlamentoya hesap vermesi gibi yetkilerinin bulunmadığı görülmektedir. Türkiye'de sivil toplum oluşumuna daha fazla katkı sağlamak, toplumsal örgütlenmeyi ve demokrasinin gelişmesini desteklemek, insanlar arasındaki dayanışmayı ve güven duygusunu artırmak, sağlıklı ve yardımsever bir toplum oluşturmak amacıyla Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün, Sayıştay veya Düzenleyici ve Denetleyici Üst Kuruluşlar gibi özerk ve bağımsız bir kurum olması, denetleyici ve düzenleyici yetkilere sahip olması ve sadece parlamentoya hesap vermesi gibi yetkilere haiz olması gerektiği değerlendirilmektedir. Ayrıca diğer sivil toplum kuruluşlarından olan vakıf, sendika ve siyasi partilerin de dernekler ile birlikte bir üst kuruluş olarak tek bir çatı altında birleştirilmesi sivil toplumun yönetilmesi açısından kolaylık sağlamakla birlikte kurumun ihtisaslaşmasına ve sivil toplumun da gelişmesine katkı sağlayacağı göz ardı edilmemelidir.

• Sivil toplum kuruluşlarının kamu ile iş birliğinin artırılması sağlanmalıdır. Kamu ve sivil toplum kuruluşlarının ortak iş birliği yapması sivil toplumun gelişmesine katkı sağlayacağı kuşkusuzdur. Kamu ve sivil toplum kuruluşlarının birbirleriyle iletişim halinde olmaları, beraber hareket edip çalışmaları, birbirlerine güven duymaları ve sorunlara ortak bir biçimde çözüm üretmeleri sivil toplumun gelişmesine katkı sağlayacaktır. Kamu- sivil toplum kuruluşlarının iş birliğinin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarındaki iş birliği, özel sektör ve üniversiteler ile de beraber iş birliği yapması bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi sayesinde sivil toplum sektörüne daha fazla katkı sağlayacaktır. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının kurumsallaşabilmeleri, kapasitelerini geliştirebilmeleri, kendi kendilerine yetebilmeleri amacıyla kaynak bulmak ve yaratmak için değişik alanlarda ulusal destek mekanizmalarının artırılmasının ve bunun sonucunda sivil toplum kuruluşlarının uluslararası fon ve projelerden destek alabilecek yeterli kapasiteye ulaşması da gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının kuruluş amaçlarına ve tüzüklerine uygun olarak yaptıkları faaliyetleri vatandaşlara, genel olarak topluma ve kamu kurumlarına doğru ifade edip daha iyi anlatmaları ve tanıtmaları, diğer sivil toplum kuruluşlarını daha iyi tanımaları, ortak amaç doğrultusunda beraber çalışmaları

gerekmektedir. Kamu- sivil toplum kuruluşlarının iş birliği alanında, hem kamunun hem de sivil toplum kuruluşlarının yapması gereken çalışma ve sorumluluklar mevcuttur. Kamu- sivil toplum kuruluşlarının iş birliği alanında hukuki ve yasal düzenlemelerin yapılması, belirli bir sistemin oluşturulması ve standartların belirlenmesi gerekmektedir. Bazı öneri ve tavsiyeler şu şekilde sıralanabilir; sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini iyi anlatabilmeleri, farkındalığı oluşturmaları, güvenilir, ulaşılabilir, iletişim kurulabilir olmalıdır. Temel toplumsal sorun ve ihtiyaçlara cevap aramalı ve insan kaynakları kapasitelerini geliştirmelidir. Bu ve buna benzer hususların yapılması sivil toplum kuruluşlarının algısının değişmesine neden olacak ve hem ülkenin demokrasisine ve gelişmesine hem de sivil toplum yapısının gelişmesine katkı sağlayacaktır (STK Algı Raporu, 2019: 5,52,53).

Bununla birlikte, sivil toplum ve devlet makamları arasındaki iş birliğini ve sivil toplumun demokratik süreçlere katılımını güçlendirmek amacıyla Kamu-Sivil Toplum Kuruluşları İş Birliği Kurulu ya da Sivil Toplum Dayanışma Kurulu şeklinde bir yapının kurulması sağlanmalıdır. Ülkemizde buna yakın bir kurul olarak Sivil Toplum İstişare Kurulu oluşturulmuştur. Kurulun görevleri; sivil toplum faaliyetleri ile ilgili politikaların belirlenmesi ve geliştirilmesi, kamu ile sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonun ve işbirliğinin sağlanması, güçlendirilmesi, sivil toplum kuruluşlarının etkinliğinin artırılması ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi, sektörde dürüstlük, şeffaflık ve hesap verebilirliğin sağlanmasıdır. Sivil Toplum İstişare Kurulu İçişleri Bakanın başkanlığında ilgili Bakan Yardımcısı, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürü, üniversite temsilcileri, kamu kurum ve kuruluş temsilcileri ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinden oluşmaktadır. Gerektiğinde gündemle ilgili diğer kurum ve kuruluş temsilcileri de toplantıya çağrılabilir. Kurul Bakanın uygun gördüğü zamanlarda, Bakan tarafından belirlenen gündemle toplanmaktadır. Bu kurula, sivil toplum kuruluşlarının temsilci sayısının artırılması, kurul başkanının sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri arasından seçilmesi ve sektörle ilgili hukuki ve mali düzenlemelerin ilk olarak kurula danışılması gibi yetki ve fonksiyonların yüklenmesi kurulun etkinliğini ve dolayısıyla sivil toplumun demokratik süreçlere katılımını artıracaktır. Ayrıca sektördeki değişimleri izlemek, sivil toplum kuruluşları ile iş birliği için görüşler sunmak, görüşleri değerlendirmek, sivil toplum kuruluşlarındaki kararların sürekliliğini takip etmek, uluslararası sivil toplum kuruluşları ile girişimde

bulunmak ve araştırmaların sonuçlarını takip etmek gibi yeni görevlerin verilmesi sağlanmalıdır.

- Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının gelişmesine katkı sağlamak ve uygulamadaki eksiklerin giderilmesine yardımcı olmak amacıyla Avrupa Komisyonu gözünden Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili görüş ve kanaatlerinin nelerden oluştuğunu da bilmek ve takip etmek gerekmektedir. Kopenhag kriterlerine uyum konusunda aday olan ülkelerin katettiği gelişmeleri değerlendirmek amacıyla Avrupa Komisyonu tarafından her yıl aday ülke ile ilgili raporlar yayımlanmaktadır. Sivil toplum sektörünün gelişmesi ve büyümesi adına söz konusu raporlarda yer alan haklı eleştirilerin dikkate alınması önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten sektörün ilgili kuruluşu olan Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü söz konusu eleştirileri dikkate alarak gerekli düzenlemeleri ve aksiyonları almaya çalışarak sivil toplum sektörünün gelişmesine ve sağlıklı bir şekilde büyümesine katkı sunmaktadır. Örneğin, 2022 Türkiye Raporu'nda, sivil toplum içerisinde yer alan kuruluşların faaliyet ve çalışma alanlarını düzenleyen yasal çerçevenin net olmadığı ve keyfilik taşıdığı ifade edilmiştir. Ayrıca Danıştay'ın 2021 yılında almış olduğu karara rağmen halen dernek üyelerinin dernekler bilgi sistemine kaydedilmesi zorunlu olduğu ifade edilmiştir (Türkiye Raporu, 2022:17). Ancak Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü diğer kamu kurum ve kuruluşları ile koordinasyon halinde ve gerekli olan yasal düzenlemeler üzerinde güncellemeler yapmaktadır. Ayrıca söz konusu davaya konu olan dernek üyelerinin kimliklerinin bildirim yükümlülüğü yönetmelik hükmü ile düzenlendiğinden Danıştay'da dava konusu olmuştur. Dava devam ederken ilgili düzenleme 25 Mart 2020 tarihinde Dernekler Kanunu'nun 23'üncü maddesine eklendiği için söz konusu eleştiri de yersiz kalmıştır. Görüldüğü üzere, sektörle ilgili eleştirilerin dikkate alınması ve buna yönelik düzenlemelerin yapılması sivil toplum sektörünün gelişmesine ve büyümesine katkı sağlayacağı aşikârdır.

KAYNAKLAR

2020/21 sayılı Genelge, İçişleri Bakanlığı (Dernek İçi Denetim Raporu), 2020.

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Zehra Zümrüt Selçuk, Hitit Üniversitesi Meslek Yüksekokulunda düzenlenen "Kadın Kooperatifleri Bölgesel Buluşması" etkinliğinde yaptığı konuşma, 2019, [Erişim Tarihi: 03.12.2021].

Anayasa Mahkemesi Kararı, (2008) E.2005/14 K.2008/92 Karar Tarihi: 17/4/2008, Resmî Gazete Tarihi: 28.06.2008, Resmî Gazete Sayısı: 26920.

Anayasa Mahkemesi Kararları: E.1968/26, K.1969/14 - E.1970/12, K.1971/13.

Aslan, Seyfettin; "Sivil Toplum ve Demokrasi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2010, C.15, S.2 s.359-360.

Avrupa Komisyonu Türkiye Raporu, (2022), https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf, Brüksel, 12.10.2022, [Erişim Tarihi: 03.01.2023].

Ballar, S. (2019), "Türk Dernekler Hukuku", Der Yayınları, İstanbul, 2019.

Charities Act, 2011, Hayır Kurumları Yasası 14 Aralık 2011.

Charity Commission For England and Wales, (2022a). "What The Charity Commission Does". https://www.gov.uk/government/organisations/charity-commission/about [ErişimTarihi: 12.01.2022].

Charity Commission For England and Wales, (2022b). "Transparency Data Governance Framework". https://www.gov.uk/government/publications/charity-commission-governance-framework/governance-framework [Erişim Tarihi: 12.01.2022].

Coşkun, ALİ-Acar, GÖKSEL. "Sivil Toplum Kuruluşlarında Yönetim", Seçkin Yayınları, Ankara, 2008.

Çaha, ÖMER, "Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı", Mana Yayınları, 2017.

Çalışma Ziyareti Raporu (2019), "AB Ülkelerinde Sivil Toplum" (Kamu-STK İş Birliği Projesi), Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Mayıs 2019.

Çalışma Ziyareti Raporu (2019), Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, https://data.ncvo.org.uk/workforce/

Dernekler Kanunu Tasarısı ve İçişleri Komisyonu Raporu, (2004) https://www5.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yil01/ss651m.htm, 14.07.2004, s.651 [Erişim Tarihi:24.10.2022].

Dernekler Kanunu, Resmî Gazete Tarihi: 23.11.2004 Resmî Gazete Sayısı: 25649, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5253&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, [Erişim Tarihi: 24.05.2022].

Dernekler Yönetmeliği, Resmî Gazete Tarihi: 31.03.2005 Resmî Gazete Sayısı: 25772, [Erişim Tarihi: 25.09.2022].

Dünya.com. Arslan, A. (2015), "Meslek kuruluşları kim tarafından nasıl denetleniyor?", web: https://www.dunya.com/gundem/meslek-kuruluslari-kim-tarafindan-nasil- denetleniyor-haberi-288440, [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

Eraslan L.& Bertler S. (2016),"Seçilmiş Uluslararası Eğitim Derneklerinin Amaç, Yapı, İşleyiş Bağlamında Değerlendirilmesi", Cilt 5, Sayı 13, Ss 100-101.

Ercan, Hülya; "Türkiye'de Sivil Toplum Tartışmaları Üzerine", Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:26, Sayı:1, 2002.

Erdem, A. N. (2017), *"Siyasi Partilerin Finansmanı ve Mali Denetimi",* D.E.Ü Hukuk Fakültesi C:19 Özel Sayı:2017

Erkan, Necmettin, (2017), "Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları", Ankara, 2017.

Esenler, Turhan- Bozkurt, Yeliz, (2017), "Sendika Hukuku", Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2017.

Fundrasing Regulator, (2022). "About Us". https://www.fundraisingregulator.org.uk/more- from-us/about-us [Erişim Tarihi: 12.01.2022].

Gelir İdaresi Başkanlığı, (2023). "Vergi Muafiyeti Tanınan Vakıfların Listesi", https://www.gib.gov.tr/yardim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/vergi-muafiyeti-taninan- vakiflarin-listesi [Erişim Tarihi: 08.01.2023].

Genel Müdürlük, (2022), "Dernekler Mevzuatı" İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, 2022.

Görev ve Çalışma Yönergesi, İçişleri Bakanlığı Dernekler Denetçileri Görev ve Çalışma Yönergesi, https://www.siviltoplum.gov.tr, [Erişim Tarihi: 01.02.2023].

Gupta, V, P. (2011). "Role Of Civil Society and Human Rightsz", *The Indian Journal of Political Science*. 72 (2), s. 363-375.

Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2007/1 sayılı Kurumlar Vergisi Genel Tebliği, Resmî Gazete Tarihi: 03.04.2007 Resmî Gazete Sayısı: 26482, [Erişim Tarihi: 25.05.2022].

Hukukihaber.net: Şen, Ersan (2018), "Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Baro Denetlenebilir mi?", 25 Ağustos 2018, web: https://www.hukukihaber.net/cumhurbaskanligi- kararnamesi-ile-baro-denetlenebilir-mi, [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari, Ocak 2023, [Erişim Tarihi: 02.01.2023].

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-yillara-gore-uye-sayilari, [Erişim Tarihi: 09.01.2020].

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklere-ait-gelir-toplamlari, Mayıs 2022, [Erişim Tarihi: 24.05.2022].

İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarina-gore-dagilimi, [Erişim Tarihi: 02.01.2023].

İçişleri Bakanlığı, 2006/1 sayılı Genelge (Dernekler Tarafından Tutulan Üye Kayıt Defterinde Bulunması Gereken Bilgiler ile Bu Defterin Şekli Hakkında Tebliğ), https://www.siviltoplum.gov.tr/20061-dernekler-tarafindan-tutulan-uye-kayit-defterinde-bulunmasi-gereken-bilgiler-ile-bu-defterin-sekli, [Erişim Tarihi: 02.10.2022].

İçişleri Bakanlığı, 2007/2 sayılı Genelge (Karar, Evrak Kayıt, Demirbaş Ve İşletme Hesabı Defterleri), https://www.siviltoplum.gov.tr/20072-karar-evrak-kayit-demirbas-ve-isletme-hesabi-defterleri, [Erişim Tarihi: 02.11.2022].

İçişleri Bakanlığı. (2013). *Uluslararası Sivil Toplum Araştırması*, Dernekler Dairesi Başkanlığınca oluşturulan Araştırma Komisyonu tarafından hazırlanmıştır. Ankara: İçişleri Bakanlığı Genel Yayın Numarası: 742.

İstesob.org.tr: “Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları”, 12 Mayıs 2015, web: https://www.istesob.org.tr/kamu-kurumu-niteligindeki-meslek-kuruluslari/, [Erişim Tarihi: 06.01.2023].

İzmir Barosu, (2021). https://www.izmirbarosu.org.tr/Sayfa/3/tarihce.aspx, [Erişim Tarihi: 07.12.2021].

Kalkınma Bakanlığı. (2018). *Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları* - Öik Raporu T.C. Kalkınma Bakanlığı Yönetim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Bilgi Ve Belge Yönetimi Dairesi Başkanlığı, Ankara: Kalkınma Bakanlığı Yayınları.

Karakoç, R. (2018), *“Türkiye’de Siyasi Partilerin Mali Denetimi”, Sayıştay Dergisi*, Sayı: 109.

Kudat, A, Dulkadiroğlu, H. (2018). *Kamu Yararı ve Vergi Statüsü Bağlamında Sosyal Bir Kurum Olarak Vakıf Dernek Kurumu Üzerinde Bir Değerlendirme*. 1.Uluslararası Vakıf Kurumu Sempozyumu, 14-15 Temmuz 2018, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Lauri, A. D. (2020). *Humanitarianism: Keywords*, Leiden: Brill Publishing.

Metin, Yüksel - Aslan, Gamze, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nde Dernek Özgürlüğü”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Y.2007, C.12, S.3 s.271-298.

Mfa.gov.tr, (2022) http://www.mfa.gov.tr/ingiltere-siyasi-gorunumu.tr.mfa, “Birleşik Krallık'ın Siyasi Görünümü”, [Erişim Tarihi:28.12.2022].

NCVO Championing Voluntary Action, (2022). “About Us”. https://www.ncvo.org.uk/about- us/ [Erişim Tarihi: 12.01.2022].

Neera, C. (2007). “Civil Society”, *Development in Practice*. 17, (4/5), s. 607-6114.

Özaydın, M. Enver; “Vakıflarda Yeni Denetim Anlayışı: İç Denetim”, (2016), Denetişim, Sayı 2, 2009, 52 – 59.

Özden, E. (2015). *Vergi Yükümlükleri ve Avantajları Boyutuyla Dernekler, Vakıflar Ve Bağışçıları* (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı, s.1-276, Ankara.

Özer, H. (2008). “Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,* 7, (26), s. 86-97.

Price, E. C. (2019). “Registartion of Charities”, *Charity Organisation Review, New Series,* 46 (276), s. 152-155.

Raad voor het Regeringsbeleid. (2007). *Rediscovering Europe in the Netherlands,* Amsterdam: Amsterdam University Press Series: WRR Rapporten.

SAK Hukuk Avukatlık & Danışmanlık, (2022) https://www.sak.av.tr/blog/dernek-genel-kurul-kararlari-nasil-i%CC%87ptal-edilir. [Erişim Tarihi:27.11.2022].

Schedule 1, (2023). https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/25/schedule/1 [Erişim Tarihi:09.01.2023].

Schedule 2, (2023). https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2011/25/schedule/2 [Erişim Tarihi:09.01.2023].

Sendikaların Üye Sayıları Hakkında Tebliğ, (2023). https://www.csgb.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/sendikal-istatistikler/isci-sayilari-ve-sendikalarin-uye-sayilari-hakkinda-tebligler/, [Erişim Tarihi: 01.01.2023].

Setting-Up-Charity, (2022), www.gov.uk/setting-up-charity, Print Bir hayır kurumu ayarlama: Hayır kurumu oluşturma - GOV.UK (www.gov.uk) [Erişim Tarihi: 28.12.2022].

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, (2023). "Kamu Yararına Çalışan Dernekler", https://www.siviltoplum.gov.tr/kamu-yararina-calisan-dernekler [Erişim Tarihi: 08.01.2023].
STK Algı Raporu, (2019), "Kamu-STK İş Birliği Projesi", Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü, Mayıs 2019.
Talas, Mustafa; "Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi", 2011.
The Charity Commission, (2023). "Charities in England and Wales, - 12 January 2022", https://register-of-charities.charitycommission.gov.uk/sector-data/sector-overview ve https://register-of-charities.charitycommission.gov.uk/sector-data/top-10-charities [Erişim Tarihi: 07.01.2023]
Ticaret.gov.tr: "Denetim İşlemleri", 02 Ağustos 2019, web: https://ticaret.gov.tr/esnaf- sanatkarlar/sikca-sorulan-sorular/denetim-islemleri, [Erişim Tarihi: 06.01.2023].
Ticaret.gov.tr: "Odalar, Borsalar ve TOBB", 31 Aralık 2020, web: https://ticaret.gov.tr/ic- ticaret/sikca-sorulan-sorular/odalar-borsalar-ve-tobb. [Erişim Tarihi: 06.01.2023].
Tikveş, Ö. *"Siyasi Partiler ve Anayasa Yargısı Konusunda Mukayeseli Bir İnceleme",* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 36, Sayı: 1-4, Ord. Prof. Dr. M. Reşit Belgesay Hatıra Sayısı, İstanbul, 1970, S. 147.
Trustees Act, 2000, Mütevelli Heyeti Yasası 23 Kasım 2000.
Türk Medeni Kanunu, Resmî Gazete Tarihi: 08.12.2001 Resmî Gazete Sayısı: 24607, [Erişim Tarihi: 25.07.2022].
Türk Ticaret Kanunu, Resmî Gazete Tarihi: 14.02.2011 Resmî Gazete Sayısı: 27846, [Erişim Tarihi: 25.05.2022].
Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Resmî Gazete Tarihi: 09.11.1982 Resmî Gazete Sayısı: 17863, https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, [Erişim Tarihi: 24.05.2022].
Tüsev, (2018). *Vakıf Ve Dernekleri İlgilendiren Vergi Uygulamaları ve Kamu Yararı Statüsü Mevcut Durum ve Öneriler*. Tüsev Yayınları.
Uçar, B. (2010). "AB Müktesebatı Ve Ülkeleri İle Türkiye Dernekler Mevzuatının Karşılaştırılması", *Mevzuat Dergisi,* Y.2010, Sayı:149, No:13 s.1-39.
Uysal, T.U.- Kurt, Ganite, "Kâr Amacı Gütmeyen İşletmelerde Denetim: Bir Paradoks Mu?" Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2016, Sayı:21, No:5 s.1555-1559.
Vakıflar Genel Müdürlüğü, https://www.vgm.gov.tr/vakiflarimiz/vakiflarimiz/mazbut-vakiflar [Erişim Tarihi:24.05.2022].
Vakıflar Genel Müdürlüğü, https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/002yeni-vakiflarin-yil-bazinda-dagilimi-2000-07082.pdf, [Erişim Tarihi:11.08.2022].
Vakıflar Genel Müdürlüğü, https://www.vgm.gov.tr/vakif-islemleri/vakif-istatistikleri/yeni-vakiflar [Erişim Tarihi:24.08.2022].
Vakıflar Genel Müdürlüğü, https://www.vgm.gov.tr/vakif-islemleri/vakif-nasil-kurulur-/vakiflarin-denetimi [Erişim Tarihi:24.09.2022].
Vakıflar Genel Müdürlüğü, https://www.vgm.gov.tr/vakif-nasil-kurulur [Erişim Tarihi: 05.11.2022].

vgm.gov.tr/vakif-nasil-kurulu, https://www.vgm.gov.tr/vakif-nasil-kurulur [Erişim Tarihi: 25.01.2023].
Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin E.2003/4653 ve K.2003/8640 karar ilamı, 11.06.2003
Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin E.2007/5059 ve K.2007/14643 karar ilamı, 1.11.2007
Yargıtay 2. Hukuk Dairesinin E.2007/642 ve K.2007/2753 karar ilamı, 26.02.2007
Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, https://www.yargitaycb.gov.tr/kategori/109/siyasi-parti- genel-bilgileri, [Erişim Tarihi: 01.01.2023].
Yıldız, Kemal, (2019); "16. Yüzyıl Sonları Osmanlı Vakıflarının İktisadî İşlemlerine Dair Hukûkî Uygulamalar (1008 - 1009/1599 - 1600 Tarihli B-18 Numaralı Bursa Şer'İyye Sicili Örneği)", Kocaeli İlahiyat Dergisi 2019, Cilt: 3 Sayı: 2 Sayfa: 157-178.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Tunç, Güney
Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet tarihi**
Yüksek lisans	…….	……
Lisans	…….	…….....
Lise	…….	……

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
……	…….	…….

Yabancı Dil

……

Yayınlar

……

ankara HBM

ankara AHBV

le.ahbv.edu.tr